

वैखानसस्मार्तसूत्रम् ॥

VAIKHĀNASASMĀRTASŪTRAM,

THE DOMESTIC RULES OF THE VAIKHĀNASA SCHOOL
BELONGING TO THE BLACK YAJURVEDA

CRITICALLY EDITED BY

DR. W. CALAND,

Professor of Sanskrit in the University of Utrecht.

Vol. T.

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS.
PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

CALCUTTA.

1927.

B. J. 265
V-I

15949

PREFACE.

This critical edition of the *Grhya* and *Dharmasūtra*¹ of the School of the *Vaiṣṇāsanās*, which together may be designated as their *Smārtasūtra*, is based on the following materials.

1. *Ma*, a copy, in Telugu characters like its original, of a manuscript belonging to the Government Oriental MSS. Library, described in 'a Triennial Catalogue of Manuscripts collected for the Government Oriental MSS. Library at Madras,' Vol. II, Part I, Sanskrit C, number 1605 (page 2262). The whole of this manuscript, which contains also the *Śrautasūtra*, was copied for me, with the exception of the *Dharma* and *Pravara sūtras*.

2. *Bh*, a copy, equally in Telugu, of the *Bhāṣya* on the *Grhya* and *Dharmasūtra*, composed by *Nṛsiṃhāgnicit*,² son of *Mādhavācārya*, described in the same Catalogue under number 1609 (page 2271). This manuscript contains the *bhāṣya* on the first nine *Praśnas*; the *bhāṣya* on the last *Dharmapraśna* is wanting. •

3. *Vi*, the manuscript belonging to the Library of the University of Vienna (Ms. 311), a copy made for Professor *Bühler* from a *Mysore* manuscript.

4. *My*, a copy in *Devanāgarī* made for me from a *Grantha* manuscript in *Mysore*, described in 'Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Library of Mysore' (1900), page 29, No., 1359.

5. *Ed*, viz. the *Kumbakonam* Edition of 1914 entitled: 'śrīvaiṣṇānasagṛhyasūtram dharmasūtrapravarasūtrasaḥitam' by *Nārāyaṇa Bhaṭṭācārya*. As this edition is out of print and very difficult to obtain and, moreover, printed in *Grantha*

¹ The *Pravarasūtra*, a list of proper names which agrees closely with that of *Āpastamba*, has been left aside.

² The author calls himself also *Nṛsiṃhavāṇajapeya* and *Vāṇajapeyakṛt* or *Nṛsiṃhavāṇajapeyabhāṭṭācārya*.

character, a new edition seemed not to be superfluous, the more so, as the Kumbakoṇam edition, though in the main a good piece of work, gives no variant readings. But, as will be seen from our present edition, the tradition of this Vaikhānasa text is by no means without its discrepancies and moot points. So I have considered this printed text as a manuscript, though a fairly correct one.

These are the five sources on which our text is principally based. For the Dharmasūtra alone we have :

6. *Tri*, the Trivandrum edition of 1913 prepared by T. Gaṇapati Śāstri.

Of more or less use for the constitution of the text were the following works :—

- (a) The Vaikhānasagrhyaprayogavṛtti (cited by me as 'Prayoga') by Sundararāja, a copy made in the original Telugu from a manuscript belonging to the Government Library of Madras, described under No. 1610 of the Triennial Catalogue of Manuscripts, Vol. II, Part I, Sanskrit C, page 2272.
- (b) The Vaikhānasasūtradarpaṇa (cited by me as 'Darpaṇa') by Nṛsiṃhavājaṇyayājñin son of Mādhavācārya (obviously the author of the Bhāṣya) 'a handbook of rites in accordance with the Vaikhānasagrhyasūtra' printed at Kumbakoṇam in 1915 in Telugu characters. This Darpaṇa treats only of the materials contained in the Grhyasūtra up to the end of the third Prāśna. The author follows the Sūtra passage by passage. His division of the text differs from the one which is found in our manuscripts; he divides not into khaṇḍas but into prakaraṇas, each prakaraṇa containing more than one khaṇḍa.

It was hitherto unknown, that our Vaikhānasagrhyasūtra presupposes, in the same way as do the Āpastamba, the

Gobhila- and the Kāthakagṛhyasūtra, a separate collection of Mantras. Without this collection of Mantras the Sūtra is only partly intelligible. Fortunately this book of Mantras has been preserved. A part of it has been printed under the title 'Vaikhānasamantrapraśnaḥ sasvaraḥ praśnacatuṣṭayātmakāḥ : a Vedic lectionary in 4 praśnas for the ritual of the Vaikhānasa school of the Taittirīyas,' edited in Grantha characters at Kumbakonam in 1910 by Kṛṣṇabhāṭṭācārya and other Paṇḍits. It comprises the accented text of the first four praśnas and gives the Mantras for the first five books of the Gṛhyasūtra. I am in possession of a much more extensive copy of this text, viz., 'the Vaikhānasiyā mantrasaṃhitā' being a copy of No. 1359, belonging to the Government Oriental Library at Mysore, see Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Library, Mysore 1900, page 9. After the four praśnas contained in the edition of Kumbakonam, some more follow : praśna V in 23 adhyāyas, praśna VI in 14, praśna VII in 11, and of praśna VIII the first 26 adhyāyas. There is no designation that here the text is complete.

On the whole, the five sources on which our text is principally founded, can be divided into two groups : on the one hand the Madras manuscript of the text (Ma) and the bhāṣya (Bh) agree mostly, on the other hand the three : Vi, My and Ed., also agree closely with one another. Wherever Ma and Bh on the one hand, and Vi My Ed on the other hand present the same readings, I have, for brevity's sake, designated these readings respectively as B and A.

Scholars, who would like to know something more about this Vaikhānasasūtra, are referred to the translation of the text, which is to appear shortly : in the Introduction to the translation some points connected with the Sūtra will be discussed.

UTRECHT,

July, 1925.

ADDITIONAL NOTE TO THE PREFACE

After my manuscript of the Vaikhānasa text was despatched to the Press, I received through the kindness of Pandit Bhagavaddatta, Research Scholar of the Dayānand Anglo-Vedic College at Lahore, one more manuscript (of the gr̥hyasūtra only) for collation, viz. a copy in Devanāgarī of a manuscript belonging to the Advār Library. I was in a position, during the printing, to mention in the critical notes the variant readings of this manuscript, which I designate as *La*. This Ms. occupies a somewhat intermediate position between the two groups A and B, now agreeing more with the one and then again with the other.

I avail myself of the opportunity to express my cordial thanks to Pandit Bhagavaddatta for his assistance in procuring for me the loan of this manuscript.

June, 1926.

CORRIGENDA.

Page 4, line 5 read °भिसुखमादित्यस्यार्धं

Page 14, line 1 read °सूर्य

Page 15, line 3 read ऊतं; line 13 read °वारुणान्

Page 21, line 15 read °प्रिदवत्याः। In note २: परित्रेय instead of परिष

Page 28, line 2 read वर्षेषु instead of वर्षेष

Page 36, line 11 read पेशाचो

Page 39, line 2 read वाहारयन्ति

Page 45, line 12 read हिरण्यपुण्या

Page 47, line 14 read °हमग्रेरग्निं

Page 55, line 12 read °प्यायता-

Page 69, line 12 read °क्ष्मासो

Page 70, line 9 read °कुम्भेन

Page 73, line 2 read इति^१; line 13: बुद्धये

Page 75, line 6 read °जुक्ता; line 9: जुक्ता

Page 76, line 3 read ते instead of तै

Page 94, line 15 read वैष्णवा-

Page 98, line 15 read सन्धो-

Page 108, line 1 read °दूर्ध्व

Page 120, line 14 read तत्त्वम्°

सूचीपत्रम् ।

प्रथमः प्रश्नः	१
द्वितीयः प्रश्नः	२१
तृतीयः प्रश्नः	३६
चतुर्थः प्रश्नः	५४
पञ्चमः प्रश्नः	६८
षष्ठः प्रश्नः	८६
सप्तमः प्रश्नः	१०४
महोत्तमो धर्मे प्रथमः प्रश्नः	११२
महोत्तमो धर्मे द्वितीयः प्रश्नः	१२२
महोत्तमो धर्मे तृतीयः प्रश्नः	१३३

। वैखानसगृह्यसूत्रम् ।

अथ निषेकादिसंस्कारान्याख्यास्यामः^१ ऋतुसंगमनगर्भा-
धानपुंसवनसौमन्तविष्णुबलिजातकर्मैत्याननामकरणाश्राश्रम-
प्रवासागमनपिण्डवर्धनचौडकोपनयनपारायणव्रतबन्धविसर्गेपा-
कर्मसमावर्तनपाणिब्रह्मणानौत्यष्टादश^२ संस्काराः शरीरैराः
यज्ञाश्च द्वाविंशत्^३ ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो
मनुष्ययज्ञश्चेति^४ पञ्चानामहरहरनुष्ठानं^५ स्थाण्णीपाक आग्रयण-
मष्टका पिण्डपितृयज्ञो मासिआहुं चैव्याश्वयुजौति^६ सप्त पाक-
यज्ञाः^७ अग्न्याधेयमग्निहोचं दर्शपूर्णमासावाग्रयणेष्टिश्चातुर्मास्यो^८
निरूढपशुबन्धः सौचामणीति सप्त हविर्यज्ञाः^९ अग्निष्टोमो
ऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः^{१०} षोडशी वाजपेयो ऽतिरात्रो ऽप्तोर्याम
इति सप्त सोमयज्ञा इत्येते चत्वारिंशद्भवन्ति^{११} निषेकादा
जातकात्संस्कृतायां ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातमात्रः^{१२} पुत्रमात्रः^{१३}
उपनौतः सावित्र्यध्ययनाद्ब्राह्मणो^{१४} वेदमधौत्य शारिरैरा पाणि-

१ द्वाविंशतिः Vi only.

२ Thus Ma; मनुष्ययज्ञ इति Ed, Vi; भूतयज्ञमनुष्ययज्ञाविति My. २ -

३ ०युज इति Vi, ०युजो इति My.

४ Thus Ed La and originally Ma; ०मास्या Ma (correction);
मास्यः La Bh; ०मास्य Vi My.

५ Thus Ma and Bh; ०जातमात्रो मात्रः Ed La and My; ०जातमात्र Vi.

ओचे ' भुजौ ताभ्यामङ्गुष्ठेन वा ' इदयमङ्गुलिभिर्नाभिं चाङ्गु-
 ठेन प्रत्यङ्गमपश्यत्पृष्ट्वा अङ्गुथोर्वामे पाणावप्यभ्युक्ष्य^१ सर्वाभि-
 र्मूर्धानं स्पृशतीन्द्रो ऽहमुभ्याभ्यामिति करावापः पादावस्मिन्नुक्त
 इति पादौ च तथा प्रक्षाल्यापः पुनन्विति पुनस्तथाश्रामति^२
 च्छन्देः प्रीणातु यजुर्वेदः प्रीणातु सामवेदः प्रीणालिति
 चिरपः पौत्वायर्ववेदः प्रीणालितिहामवेदः प्रीणातु चन्द्रमाः
 प्रीणालिति चिधा मुखं^३ मार्ष्टि^४ महेश्वरः प्रीणालितिः
 मूर्धानमादित्यः प्रीणातु सोमः प्रीणालिति चक्षुषी दिशः
 प्रीणन्विति ओचे वायुः प्रीणालिति नासिकात्मिन्द्रः प्रीणा-
 १० लिति भुजौ विष्णुः प्रीणालिति इदयमग्निः प्रीणालिति
 नाभिं^५ स्पृशतीत्येके ॥ २ ॥

अथापो नमस्कृत्यावगाच्छ यावदमनश्शङ्कमङ्गिर्मृदा च
 गात्रशुद्धिं कृत्वा वस्त्रमा दशाक्षूदितमिति नेनेक्ति गायत्र्या
 प्रागधिकमुदगधिकं^१ वाप्राणाति^२ शुष्के तथेव गृहीयादिद-
 ११ मापः प्रवहतेत्यभिगम्य हिरण्यशुद्धमिति जलं^३ प्रणम्य समृदो-
 दकेनापः पुंनालित्यभ्युक्ष्येदमापः शिवा इत्यपो विगाच्छ
 सुखातीदं ब्रह्म पुनौमह इति पवित्रं गृहीत्वा ब्रह्म पुनालि-
 त्यङ्गुल्यां निक्षिप्य शतधारमिति जलं गृहीत्वा^४ पयस्वती-

१ अपि om. Vi My.

२ A La om.

३ ०पि० both times Ma Ed La Vi Bh, ०च० My'only.

४ A La om.

५ Ma ins. अर्धपुष्टं कृत्वाटे धारयन् ।

रोषधय इत्याचम्य श्वरग्रय इत्युपस्थानमादित्यस्य चित्पति-
 रिति त्रिभिरनामिकोपान्ताभ्यां समुदोदकेन चिः प्रदक्षिण-
 मावर्त्य श्वरो मार्श्यापोहिरण्यपवमानैः प्रोक्ष्यत्युदयमित्यादि-
 नादित्यमुपस्थाय^१ महाध्याय्यता जलमभिमग्न्य कर्णावपि-
 धायाभिमुखमादित्यार्धे^२ निमज्ज्य चतुर्ध्वं च सत्यं च यासु^३
 गन्धा इति चिरावर्तयन्नघमर्षणं करोति^४ । ततो मन्दं
 निःश्वस्य धौतं परिधायानुपमृज्य वासः प्रातः सूर्यस्तेत्यादिना-
 चम्यापोहिष्ठादिभिर्हृदिभिस्त्रिभिः प्रोक्ष्य- गायत्र्यापो ऽभि-
 मन्त्र्यादित्याभिमुखं विचित्र्य प्रदक्षिणं करोति^५ । प्राणायाम-
 मेकावरं^६ कृत्वाष्टावरं^७ सावित्रौमभ्यस्य मित्रस्तेत्यादिभिर्हृदिभिः^८
 स्त्रिभिस्त्रिभिस्तृन्मन्त्र्यामुपासौत^९ । मध्याह्नं आपः पुनन्वित्या-
 चम्य^{१०} तथा^{११} प्रोक्ष्योदयमित्यादिभिर्भुजुभिर्हृदिनादित्यमुप-
 स्थाय^{१२} तथा करोति^{१३} । सायमग्निस्तेत्यादिनाचम्य तथा प्रोक्ष्य
 यच्चिद्वौत्यादिभिः सामभिरुपास्यासौनस्यया करोत्युदितार्कां
 पश्चिमार्कामिति च सन्ध्ये यथादिशं तस्मान्मादिना दिग्देवताः^{१४}
 पितृन्पापस्यं ब्रह्माणं चोदङ्मुखो नारायणादीन्मोऽन्तेनोप-
 तिष्ठेत^{१५} ॥ ३ ॥

१ प्रोक्ष्य instead of प्रोक्षयति La Vi My.

२ कर्णौ पिधाय Ma Bh, कर्णावपिधाय Vi My.

३ एकवरं Bh, Vi.

४ षष्ट्यवरं Bh; षष्टावरान् Vi My La.

५ Thus Vi My Bh; 'पुनन्वित्यादिना Ma Ed.

६ My om.

७ Afterभुजुभिः A La ins. तिसृभिः (!).

यथाचम्य कौरुचेचमिति जलं नमुस्त्रुत्य महाद्याहत्या
 जलमभिमग्न्य हस्तेन तल्लतीर्थक्रमेण कृष्याभ्यः स्वाहेत्यादिभि-
 स्तर्पयति^१ भूपतिं तर्पयामि भुवनपतिं तर्पयामि भूतानां
 पतिं तर्पयामि प्रजापतिं तर्पयामि ब्रह्माणं तर्पयामि नारायणं
 तर्पयामि महादेवं तर्पयामि स्कन्दं तर्पयामि विनायकं^२
 तर्पयामि^३ यथादिशं तन्नामादिना दिग्देवतास्तर्पयतीन्द्रं
 तर्पयामि यमं तर्पयामि वरुणं तर्पयामि कुबेरं तर्पयाम्यग्निं
 तर्पयामि निर्वृतिं तर्पयामि वायुं तर्पयामीशानं तर्पया-
 म्यादित्यं^४ तर्पयामि सोमं^५ तर्पयाम्यङ्गारकं तर्पयामि बुधं
 १० तर्पयामि बृहस्पतिं तर्पयामि शुक्रं तर्पयामि शनैश्चरं
 तर्पयामि राहुं तर्पयामि केतुं तर्पयामि ग्रहास्तर्पयामि^६
 नक्षत्राणि तर्पयामि तारास्तर्पयामि विश्वान्देवास्तर्पयामि
 सर्वांश्च देवतास्तर्पयामि वेदास्तर्पयामि यज्ञास्तर्पयामि
 कृन्दांश्च तर्पयामि^७ स्त्रगोचादिसप्तर्षींस्तर्पयति विश्वामित्रं^८

१ आदिभिः om. Ma.

२ Thus A La, where, however, we find before विनायकं त० the words विन्नं त० (found in the printed text of the Samhitā, not in the grantha copy of it). In Ma the passage from स्कन्दं त० on up to इन्द्रं त० (incl.) is omitted.

३ Of the planets Āditya and Soma occur only in A.

४ The anunāsikā throughout (in passages cited from the Samhitā) in Ma alone, the others present the anusvāra.

५ Before विश्वा the text of Vi La and Ma and the two recensions of the Samhitā ins. विचनचं त०, but cp. IX. 13; Eḍ puts these words into brackets.

तर्पयामि जमदग्निं * तर्पयामि भरद्वाजं तर्पयामि गौतमं
 तर्पयाम्यग्निं तर्पयामि वसिष्ठं तर्पयामि कश्यपं तर्पयामि शृगं
 तर्पयामि^१ सर्वानृषींस्तर्पयामि सर्वां ऋषिपत्नीस्तर्पयामि^१
 प्राचीनाधीतो पित्र्याणि करोति^१ ऊर्ध्वोदकान्त इति पितृभ्यः
 पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो ज्ञातिवर्गभ्यः पितृपत्नीभ्यः पिता- *
 महपत्नीभ्यः प्रपितामहपत्नीभ्यो ज्ञातिवर्गपत्नीभ्यः स्वधा
 नमस्तर्पयामोति तर्पयति^१ अथ निवीती भौमास्तर्पयामि
 भौमदिव्यास्तर्पयामि नागास्तर्पयामि नागदिव्यास्तर्पयामि
 यावन्तो जलार्थिनस्तावन्तः प्रतिगृह्णन्वित्यपो विद्वज्याचम्य
 ब्रह्मयज्ञं करोति^१ शुद्धे देशे बहिरासीर्य ब्राह्मणमामनमास्थाय^१ १०
 पवित्रपाणिर्ब्रह्माञ्जलिं कृत्वा प्राङ्मुखः सावित्रौपूर्वं नित्यमिषे
 लोर्जे लेत्यादि यथाकामं^१ नैमित्तिकमृतं च सत्यं च
 देवज्ञतस्य यन्मे गर्भं तरत्य मन्द्री वसोः पवित्रं जातवेदसे
 विष्णोर्तुं कं सहस्रग्रीष्मेकाचरमा त्वाहार्पं लमग्ने पवस्वादी-
 स्त्वाधायमधीयीत सौरौभिर्हृग्मिर्यथाकाममादित्यं चोप- १५
 तिष्ठेत^१ ॥ ४ ॥

अग्नौ नित्यं पादौ प्रक्षाल्याचम्य, अतो देवादि वैष्णवं
 अग्नौ दित्यं वायव्यमाग्नेयं मन्त्रज्ञानं वा कृत्वा पूर्ववदाचमना-

१ After अङ्गु त- Ed ins. into brackets अगस्त्यं त- , remarking अगस्त्यस्य
 पदस्य गोचरप्रवरे दृश्यमानत्वात् । Some of the MSS. write भारद्वाज and
 कश्यप ।

१ Ma om. इति तर्पयति ।

१ Here and throughout B ब्राह्मण ।

दौनि कुर्याद्विविक्त्युत्तेगाङ्गैराधावेः सातपेर्वैवासेचनं दिव्यं^१
 गवां पादोद्गतैर्वायुनीतैः पांसुभिः स्पर्शमं वाचयन्^२ भक्षणा
 शुद्धेन सर्वाङ्गमालेपनमाग्नेयमापो हि छेति मन्त्रेणाग्नेयेन
 तीर्थेनाभ्युक्ष्णं मन्त्रस्थानं^३ दक्षिणपाणेर्मध्यतलमाग्नेयं^४ तीर्थं
 कनिष्ठाङ्गुलिमूलं^५ देवं^६ सर्वाङ्गुलिमूलायमार्षं प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयो-
 र्मध्यं पैठकमङ्गुष्ठस्य मूलं ब्राह्मं^७ देवेन तीर्थेनोपवीती दैविकं
 कार्थमार्षेणार्षं^८ पैठकेण पित्र्यं^९ सर्वं ब्राह्मेण ब्रह्मतर्पण-
 माचमनमाग्नेयेन^{१०} तीर्थेनाभ्युक्ष्णं करोति^{११} दक्षिणहस्त-
 सुद्धत्योपवीतं धारयेदुपवीती वामसुद्धृत्य माचोनावीती
 कण्ठसक्ते^{१२} निवीती भवति^{१३} स्नात्वा पुण्ये ऽहनि संस्कारहोमं
 जुहुयादिति विज्ञायते^{१४} ॥ ५ ॥

अथ पुण्याहं^१ पञ्चावराज्कोचिद्यानाह्नयामिपूजयत्याचार्यः
 करकं धारास्त्रित्यङ्गिरापूर्येदमापः शिवा इत्यपो ऽभिमन्त्र्य
 पुष्याद्यैः^२ सर्वतीर्थजलमित्यभ्यर्च्य प्रतिवाचकान् प्राङ्मुखानुद-
 १५ ऋत्वात्वा स्थापयित्वा दक्षुः सुपुण्याहं^३ करोमौति रंकस्थ्यं स्वस्ति
 सुप्रोक्षितमस्त्विति स्थानं प्रोक्ष्य^४ प्रजापतिः प्रियतामित्युक्त्वा

१ मध्यं तल० A La.

२ •कुलेर्गूलं Ma.

३ दिव्यं A La.

४ Before आग्नेयेन A La ins. आपो हि छेतिमन्त्रेण ।

५ कण्ठे सक्ते B ; •सक्ते Ed only.

६ •गदिभिः A La.

७ Before सुप० La Vi and My ins. स्थितः करकं बाहुमाचमुद्धृत्य, which reading is mentioned in Ed in a footnote (बाहुमाचमुद्धृत्य करकं).

८ संप्रोक्ष्य Ma.

तैः प्रियतामिति वाचयति ^१ श्राम्यन्तु घोराणीत्युत्तरान्तं
 शिरपः स्वावयति ^१ अतो देवा इत्ययं दैविके सं त्वा मिच्छा-
 मीत्ययं सूतके शुचौ वो ह्येत्ययं प्रेतके द्रविणोदाः सविता
 नवो नवो विद्युच्छतं क्रीवाष्टौ देवा हिरण्यरूप ऋध्याम
 सोममाहार्धं त्वार्धमणं सोमः राजानमिन्द्रावरुणा अथे जातो ५
 या गुह्युर्थस्त्वा हृदा यस्मै त्वं नर्यं प्रजां सुचामाणं शतायुधाय
 दक्षिणावतां भद्रं कर्णेभिः शतमिन्वदिति धीरित्युत्तिजः सर्वं
 वर्देयुः ^१ ॥ ६ ॥

देवा चक्षयः पितरो यद्वा देव्य ऋषिपत्न्यः पित्रपत्न्यो
 वेदा यज्ञाश्च सर्वाद्याः प्रियन्तामन्तः प्रतिवचनं ^१ पुण्याहं १०
 शिवमायुष्यमरोग्यमविघ्नमचलमैश्वर्यं यत्पापं तत्प्रतिहतं यच्छ्रेयः
 शिवं कर्म शिवः पञ्च इत्यस्त्वन्तास्तथान्तः ^१ प्रतिवचनं ^१ शिवा
 ऋतवः सन्तु शिवानि नचचाणि भवन्तु सर्वकर्ममष्टद्विरस्तु
 सर्वधनधान्यसंपूर्णमस्त्वित्येकैकमुक्तवन्तः ^१ प्रतिवचनं ^१ यत्पुण्यं
 सस्ति न ऋध्यास्मेति पूर्वोक्तमितरे ऽनुवदन्ति ^१ यजमानस्य १५
 नचचनामादि गोचनाम सुतान्तं मादृगोचनामान्तात्परं शर्मान्तं
 नाम प्रणवादि भवन्तो ब्रुवन्तु पुण्याहं सस्त्वृद्धान्तं प्रत्येकं त्रिधा
 त्रिधा यथाविभक्तिवापितमनुवाचयेयुः ^१ आपोहिरण्यपवमानैः
 प्रोचयति ^१ पुण्याहे कृते तदहः पुण्यं भवत्यादावन्ते वा
 पुण्याहेन सर्वाः क्रियाः पुण्याः परिपूर्णा भवन्ति ^१ स्वांशतो १०

१ तथात्वं My Ed.

१ Thus Ma La Ed ; उक्तावन्तः Vi My. R. prob. उक्ताः or with Vi
 and My उक्तावन्तः ।

ऽसीति दक्षिणाकाशमुक्तवत्सु घृतात्परीत्यङ्गिथंयाग्निकं^१
 दक्षिणां हस्तेन दक्षिणेन ददाति^२ । तमग्रे यज्ञानां
 होतेति तदाददीरन्यच्च दक्षिणादानादाने तत्रैवं स्यादिति
 विज्ञायते^३ ॥ ७ ॥

५. अथाम्यायतनं^४ प्राक्प्रवणे वीक्षत्प्रवणे वा शुद्धे देशे
 गौमयेनोपलिप्ते शुद्धाभिः शिकताभिः प्राक्पश्चिमं दक्षिणोत्तरं
 च दक्षिणदक्षुल्यायतं द्वाङ्गुलोज्जतं यथालाभोज्जतं वा स्थण्डिल-
 मम्यायतनं^५ भवति^६ । परिस्तरणवर्द्धिषः प्रतिदिक् पञ्चदश
 स्थण्डिलप्रमाणाः^७ । कुण्डे षट्त्रिंशदङ्गुलास्तथैकाङ्गुलिपरिणाहा
 व्रणवक्त्रहीनाः परिधयः^८ । पञ्चदशदर्भैर्ग्रथितं चतुरङ्गुलायं
 द्वाङ्गुलपथि हस्तमात्रं प्रोक्षणकूर्चं^९ । तथैव दादशाङ्गुलमात्रं
 पवित्रं^{१०} । तत्प्रमाणा याज्ञिकाः समिधः^{११} । पाचस्रुवादयो यज्ञे
 प्रोक्ताः^{१२} । दर्भेषु दण्डं पात्रादिसंभारानुत्तरे दैविके प्रत्येकं
 दक्षिणतः पैतृके संभरति^{१३} । नित्यहोमे ऽग्निशालायां मृदा
 १४ चतुर्दिशं दक्षिणदक्षुल्यायतां चतुरङ्गुलविस्तारां द्वाङ्गुलोज्जता-
 मूर्ध्ववेदिं^{१४} चतुरङ्गुलविस्तारोन्नतां तत्परिगतामधोवेदिं च
 मध्ये निम्नं षडङ्गुलमग्निकुण्डं हत्वास्मिन्^{१५} गृहस्थो ऽग्निमौपा-
 सनमाधाय नित्यं जुहोति^{१६} । वनस्थस्य आमणकाग्रेः कुण्ड-
 माधानविशेषं च धर्मं वक्ष्यामः^{१७} ॥ ८ ॥

१ चङ्किः only in Ma and La, not mentioned in the Bh.

२ अम्यायतनं A.

३ काला तस्मिन् Ma La only.

४

अथाधारविधानं^१। माह्वं प्राङ्मुखमासीन^२ एतो^३ न्विन्द्र-
मित्यन्यास्तथं प्रोक्ष्य मयि^४ 'देवा^५ इत्योदिभिस्तुर्दिशं^६
दर्भानुचयेदु^७द्वन्वमानमिति मध्यपूर्वापरयमाग्निनिर्वातिषोमे-
ग्रानमस्तो वर्हिषा खनति^८ तथा पूतं ज्ञातनेति^९ षड्रेखा^{१०}
लिखित्वाष्टावन्धमिति वक्रितं दर्भं दक्षिणपश्चिमस्यामुत्सृज्य^{११} ५
रेखा गायत्र्या प्रोक्ष्य जातवेदो भुवनखेत्यरणिं^{१२} गृहीत्वा
मथितं लौकिकं वाग्निमादायाहरेत्^{१३} द्यतप्रतीक इति
प्रज्वालयाद्युर्दा इति प्रणम्योपावरोहेति निधायाम् आयाह्वयं
ते योनिरिति प्रज्वाल्य मयि गृह्णामीत्यभिवन्ध कर्मणे
वामिति करौ प्रचालयति^{१४} इदमापः शिवा इत्यपो ऽभि- १०
मग्न्यादिते ऽनुमन्यस्व दक्षिणतः वेदिं परिमृजामीति
दक्षिणवेदिं नैर्ऋत्याद्यन्तमनुमते ऽनुमन्यस्व पश्चमतो वेदिं
परिमृजामीति तथा पश्चिमवेदिं सरस्वते ऽनुमन्यस्वोत्तरतो

१ Thus Ed and La; आसीनो यतो Ma Bh; आसीननेतो Vi My.
According to the Samhitā in the Kumb. edition the pratika-
is यतो न्विन्द्रश्च, acc. to the Mysore MS. एता न्विन्द्रश्च ।

२ देवादिभिः A.

३ Reading of the pratika uncertain; पूतं ज्ञातं Ma; पूतं ज्ञातन
इति Vi; My utterly corrupt; पूतस्य तनेति Ed and the printed Sam-
hitā; the Mys. MS. of the Samhitā पूतं ज्ञातसे; पूतं ज्ञातनेति Prayoga;
पूतं ज्ञात इति Darpaṇa.

४ Thus A. La; षड्रेखा B and Prayoga and Darpaṇa; but cp.
below. At VI. 14 and IX. 4 occurs षड्रेखा ।

५ निर्वृज्य B.

६ Thus Ed La and Vi; •चौ Bh, My, Darpaṇa; •चौ Ma.

वेदिं परिमृजामीत्युत्तरवेदिं वायव्याद्यन्तं देव सवितः प्रसुव
 पुरस्तादेदिं परिमृजामीति पूर्ववेदिं चाग्नेयाद्यन्तमङ्गुलीरा-
 स्तौर्यं साधावेन पाणिना कूर्चं वा परिमृज्य गायत्र्या वेदीः
 प्रोक्षयति । ब्रह्मसोमावृत्विजौ वरयित्वाध्वर्युरो भूपते भुवनपत
 १ इति प्रत्येकं प्रेक्ष्य ताभ्यामहं भूपतिरितुक्ते ब्रह्मन् सोम
 प्रोक्षिष्यामीत्यन्तं तथोक्त्वा पुनस्ताभ्यां प्रोक्षेत्युक्तस्तथा
 प्रोक्षयति ॥ ६ ॥

पाचादाधावमादाय पवित्रे स्त इति वेद्यां बर्हिषः
 स्थापयित्वा तान्यरशुरसोति प्रोक्ष्य समिधो मुक्तवन्धाः कृष्णो
 १० ऽध्वीति वेदिरसीति वेदिं सुवादोऽबर्हिषो^१ बर्हिरसि सुगम्य
 इति^२ बर्हिषो ऽयं दिवे त्वेति मध्यमन्तरिचायेति मूलं पृथिव्यै
 त्वेति प्रोक्षयति । पोषाय त्वेत्यपो बर्हिर्वन्धने संस्त्राय स्वधा पितृभ्य
 इति सापसव्यं दक्षिणतः प्रोक्ष्वापां शेषं पश्चिमस्यामुत्तरान्त-
 मूर्ध्ववेति स्वावयेदु^३भ्यामिति पाणी प्रचालयति । पूषा त
 ११ इति बर्हिर्वन्धं विमृज्य मूलादूर्ध्वमादित्यं^४ व्यञ्जनमसीत्यभि-
 मृश्य^५ पश्चिमतो वेद्यधस्तादुत्तरायमूर्णामदंसमिति दर्भैः
 परिसीर्य स्वासव्यं देवेभ्य इति प्रागयं स्वासने चेकं निधाय

१ Thus La My and Ed (here put into brackets) ; •ङ्गुली (ङ्गि)भिरा-
 स्तौर्यं Ma Bh Vi.

२ Thus B and Prayoga ; बर्हिरसीति बर्हिः सुवादोऽगम्य इति A and La.

३ आदित्यं अ० Ma and Prayoga ; आदित्यं अ० Ed La, आदित्यैव० Vi
 My and the printed text of the Samhitā, the Mysore text of the
 Samhitā has आदित्यं अन्धन० ; the original reading is, आदित्यै सुन्दनम् ।

विष्णोः सूपो ऽसौति प्राच्यां दक्षिणत इति याम्यामुत्तरत^१
 इत्युदीच्यां^१ पश्चिमत इति प्रतीच्यां^१ प्रागुत्तरायं परिक्षृणा-
 त्युत्तरायमेशान्यामूर्ध्वं कृत्वा गन्धर्वो ऽसौति पश्चिमस्यामिन्द्र-
 स्वेति, याम्यां भिवावर्णवित्युदीच्यां वेद्यां प्रागुत्तराया-
 न्यरिधीन्यरिदधाति^१ ॥ १० ॥

वायव्यामुत्तरायमूर्ध्वं करोति^१ सूर्यस्वेति प्राच्यामुत्तरा-
 न्तमुपरिष्ठादित्यूर्ध्वमधस्तात्त्रागा इत्यधश्च परिषिच्य वीति-
 होत्रमित्यम्यालये समिधावर्गोऽथोर्दिशोरूर्ध्वदि^१ निदधाति^१
 परिक्षीर्यमित्यादिनेन्द्राद्यमुदगन्तमार्षणापो दत्त्वा सृतासौ-
 त्यादिभिर्दक्षिणादि तेनैव प्रागन्तमुत्तरान्तं च परिषिच्य १०
 तरुणासौत्याग्नेयादीशानान्तं प्रदक्षिणमाग्नेयान्तमङ्गिः परि-
 षिञ्चति^१ वानस्पत्यो ऽसौति प्रणिधौ प्रक्षाल्य^२ पृथिव्यापो
 यक्षीय्यामौति साक्षतमङ्गिरापूर्थं वसूनां पवित्रमित्युदगये
 पवित्रे प्रक्षिप्य दक्षिणेन पाणिनायमितरदाभेन गृह्णीत्वा
 देवो वः सत्रितेति त्रिरूप्य तथा निदधाति^१ ब्रह्मक्षप १५
 इति सोमाप इति च ब्रह्मसोमावृत्तिजौ प्रत्येकं प्रेक्ष्य ताभ्यां

१ This is the sequence according to all the MSS. and the Pra-
 yoga, the Bhāṣya, the Darpaṇa and the Mysore MS. of the Sam-
 hitā. According to the Ed. and the printed text of the Samhitā
 the text runs: याम्यां पश्चिमत इति प्रतीच्यामुत्तरत इत्युदीच्यां वेद्याम् । This
 sequence seems indeed more natural, but the tradition of the
 MSS. is different.

१ Thus A La and Darpaṇa; अग्नीशानयोः B.

२ प्रक्षालयति B.

तथा प्रणयेत्युक्तः को व इति प्रणौय वेद्यां दक्षिणोत्तरयोः
प्रणिधौ निधाय संविशन्तामिति कूर्चं जलं संसाव्य गायत्र्या
सुवं प्रोचयेत् ॥ ११ ॥

भूः सुवं गृह्णामीति सुवं गृह्णीता वर्षष्टे अग्निं नाक
इति वेद्यधस्तात्प्रणिधौ न्यस्याहौगो निर्वपामीति सुवं प्रचास्य
निर्दग्धमिति पर्यग्निं कृत्वा निष्टप्रमिति समिधोर्निदध्याद-
दितिरस्यद्विद्रेत्याज्यस्यालौ गृह्णीतोत्तरे भूतकृतः स्योपोढमि-
त्यङ्गारं न्यस्य सगम्नाः स्थेति विन्यस्य महौनामिति पचति
पूर्ववत्पवित्रेण चिह्नतूयाज्यस्याख्याः पृष्ठभस्मेदं विष्णुरिति वेदेन
गोधयिलोद्भवः स्योदहमिति बर्हिर्दग्धाङ्गारमन्तरितमित्या-
ज्यस्य दर्शयति दक्षिणतो ङ्गारं गायत्र्या न्यस्य तथैव च-
स्यालौमधिश्चित्य दभोक्तेन पक्तावतारयति पवित्रेणाज्यं
पाचे चिह्नतूय घर्भो ऽसौति यन्त्रं विष्टज्योत्तरपश्चिमे
निधायान्निः प्रोक्ष्याप्याचन्तामिति पवित्रं जुहोति वीति-
होचमिति समिदग्रं घृताकं वायवे ऽग्नौ स्थापयित्वा देवस्य
लेति सुवेण होम्यं द्विधा विहरति ॥ १२ ॥

दक्षिणप्रणिधौ ब्राह्मेण तीर्थेन प्रजापतिपुरोगानावाहया-
मीत्युत्तरप्रणिधौ देवेनाम्यादीनौपासनं यज्ञं यज्ञदैवतविश्वान्दे-
वान् सर्वदेवानावाहयामीत्यन्तं पैतृके वैश्वदेवयज्ञं यज्ञदैवत-

१ Thus B (निबन्ध Darp.) ; अस्य A La.

२ Thus Ma and Darpana ; न्यस्य A La.

३ Ed La om. पृष्ठ ।

४ अस्य A La.

विश्वान्वेगानावाहयामौत्यन्तमावाहयेद्यथावाहनं सुवेणाव्यमूर्धं
 नीत्वा 'जुष्टं निर्वपामोति' 'निर्वापं करोति' त्वय्यधिदेवेन
 दिधाग्रौ होम्यं दर्शयित्वाग्निर्व्योतिर्द्वयेन समिदुक्तेन दिधा
 दहति 'समिदसि स्त्राहेति समिधं जुहोति' सुवेणाव्यं
 गृहीत्वास्तमसौति अनुत्तानमन्तरितमित्युत्तानं प्रत्युष्टमित्यनु- ५
 त्तानं होम्यं प्रदक्षिणमभिमन्त्र्याव्यं गृहीत्वोत्तानं स्ततो
 दक्षिणतो वामतः प्रणोतायां संधाय चित्पतिस्त्रादिभि-
 स्त्रिभिरेव चिधाग्रौ संवपति ' ॥ १३ ॥

गायत्र्या समिधः प्रोक्ष्यैकविंशतिराहुतिप्रमाणाः कर-
 संपूर्णा वा समिधो गृहीत्वा मूलायाभ्यां द्युतं स्याद्यित्वाभ्य- १०
 र्याचिताव्यचक्षुभिरिमा मे अग्न इति मूलमध्यापाणि स्पृश-
 सधो नीलोर्ध्वभागे मध्ये च संधाति 'देवेन तीर्थेन
 दक्षिणस्यामङ्गिः प्रागन्तमदिते ऽनुमन्यस्तेति पश्चिमस्यामुत्त-
 रान्तमनुमते ऽनुमन्यस्तेऽनुत्तरस्थां प्रागन्तं सरस्वते ऽनुमन्य-
 स्तेति' देव सवितः प्रसुवेति पूर्वस्यामुदगन्तमाग्नेयाद्यन्तं १५
 सर्वतश्च प्रदक्षिणं परिषिञ्चति 'षष्टिं श्रुतेत्यभिमन्त्र्याव्यं त

१ Before जुष्टं Ma ins. प्रजापतये, Vi My अग्नये ।

२ ततो My only.

३ Thus Bh and Prayoga; स्यार्धमधो Ma; स्यार्धं स्यार्धमधो A La.

४ Om. B; it is found also in the Prayoga.

५ Ma ins. परिषिञ्च ।

६ Thus Ed (reading supported by the Bh. and the Prayoga);
 Vi My La om. उदगन्तम् as also does Ma, where, moreover. सर्वत्र
 instead of सर्वतश्च ।

इध इतीभानसंकुणाङ्करोङ्गारे ऽग्नौ जुहुयाद्यस्यै देवताये
 हविर्निदप्यते तां देवतां मनसा इ वै ध्यायन्निर्वपेद्यथा इ
 वास्य^१ सुषुप्ता ज्योतिष्मती प्राणवती रेतोधा इत्येता ऊत^२
 गृहीत्वा रश्मयस्तसः पृथौ संदधौरग्न इ वा शुद्धामृतवहा^३
 ५. चिनुही दिव्या लोकपावनीत्येताभिश्चन्द्रमसमाप्यायद्यत्सौ^४ तु
 राजा सोम आयायितो मूलगामी वपायन्यमृतोद्गारी^५ सुर-
 प्रियेत्येताभिरमृतेन तां देवतां तर्पयति ॥ १४ ॥

सुवेणाज्यं स्वाहयन्परिधी स्पृष्ट्वा वायव्याद्याग्नेयान् प्रजा-
 पतये स्वाहेति नैर्ऋत्यादीग्रानान्तमिन्द्राय स्वाहेत्याचारौ
 १. जुहुयाद्यस्यै बुद्धाग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्याज्यभागा-
 वुत्तरदक्षिणयोजुहोति^१ युक्तो वहेति पश्चिमादिषौम्यान् या
 तिरक्षीति सौम्यादीन्द्रान् संप्राधन्ये देव्यै स्वाहेतीन्द्रादि-
 याम्यान् प्रसाधन्ये देव्यै स्वाहेति याम्यादिवाहणान् सावयन्
 ऊत्वा मध्यमास्यमिन्द्रि बुद्धा तत्र व्याहतीजुहोति^२ तदग्निमुख-
 १५ मिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^३ सत्येनेत्यभिमृश्याज्येन जुहोत्यग्नये
 स्वाहा सोमाय स्वाहाग्नीषोमाभ्यां स्वाहां प्रजापतये स्वाहा
 ब्रह्मणे स्वाहेन्द्राय स्वाहा वसुभ्यः स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा
 रुद्रेभ्यः स्वाहा विष्णवे स्वाहा दृष्टस्यतये स्वाहा मित्राय

१ Viz. वा अस्य with irregular sandhi.

२ आहुतिं Ed, ऊतं all the other sources.

३ द्यौस्त० Ma ; द्यौस्त० Vi My.

४ ०पाविनी० Vi My .

५ Uncertain ; वपायान्० Ma ; वपायाम्० A La ; the Bh. presupposes a reading वपायनौ ।

स्वाहा वरुणाय स्वाहादित्येभ्यः स्वाहाश्विभ्यां स्वाहा पूषे
 स्वाहा कचाय स्वाहा कचदेवतसोमाय स्वाहापासमयज्ञाय
 स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वदेवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं
 ऊत्वा 'दर्व्याभिघार्य चर्हं सावित्र्या गृहीत्वा जुह्वा व्याहृती-
 जुहोति' अतो देवा इदं विष्णुरित्याज्यं समृद्धौ जुहुयात्पैत्रे ५
 वैश्वदेवयज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं
 ऊत्वा पक्वं जुहुयादिति सर्वहोमानामादिराधारो विज्ञा-
 यते ॥ १५ ॥

अथ सामान्यतः क्रियाया होममन्त्राः 'धाता ददातु
 नो रयिं धाता प्रजाया धाता ददातु नो रयिं प्राचीं धाता १०
 ददातु दाशुषे ऽनु नो ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वमा मा
 वाजस्य समाववर्त्यनुमन्यतां यस्यामिदं राकामहः यास्ते राके
 सिनौवास्ति या सुपाणिः कुहमहः कुहर्देवानामिति धातादि
 षोडश ॥ १६ ॥

इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने १५
 त्वमग्ने अथास्ययासन्निति पञ्च वारुणं 'प्रजापते न त्वमजा-
 पतिर्जयानित्युपांशुयाजे प्राजापत्ये' चित्तं च चित्तिस्वाकृतं
 चाकृतिश्च विज्ञातं चाविज्ञानं च मनश्च शकरीश्च दर्शश्च
 पूर्णमासश्च दृष्टश्च रयंतरं च स्वाहेति चित्तादि द्वादश
 जयाः 'अग्निर्भूतानामधिपतिः स मावलिन्द्रो ज्येष्ठानां यमः १०
 पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवसश्चन्द्रमा नक्षत्राणां दृष्टस्यति-
 ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणो ऽपां समुद्रः सोत्यानामन्नं

मन्त्राज्यानामधिपति तन्माषत् सोम ओषधीनः सविता प्रम-
वानाः रुद्रः पशूनां लघ्वा रुपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो
गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परे ऽवर
इत्यष्टादशाग्निर्भूतादथो ऽभ्यातानाः^१ ॥ १७ ॥

५. ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयो ऽप्सरस ऊर्जो नामेति
संहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरौचयो ऽप्सरस
आयुवो नामेति सुषुन्नः सूर्यरश्मिस्तद्गमा गन्धर्वस्तस्य
नक्षत्राणां ऽप्सरसो वेङ्कुरयो नामेति मुल्यः सुपर्णो यज्ञो गन्ध-
र्वस्तस्य दक्षिणा ऽप्सरस स्तवा नामेति प्रजापतिर्विश्वकर्मा
१. मनो गन्धर्वस्तस्य कर्षामान्यप्सरसो वङ्कुरयो नामेति दक्षिरो
विश्वव्याचा वातो गन्धर्वस्तस्यापो ऽप्सरसो मुदा नामेति भुव-
नस्य पत इति परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो
भुवो नामेति सुचिन्तिः सुभृतिर्भद्रकृतुर्वान्यर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य
विद्युतो ऽप्सरसो रुचो नामेति दूरेहेतिरमृत्यो मृत्युर्गन्धर्व-
१५ स्तस्य प्रजा ऽप्सरसो भीरवो नामेति चारुः रूपणकाश्री
कामो गन्धर्वस्तस्याधयो ऽप्सरसः शोचयन्ती नामेति अ नो
भुवनस्य पत इति^१ ऋताषाडृतदि भुवनस्य स न इति
वर्जयित्वा प्रत्येकं ताभ्योऽन्ता राद्वभृतो दादग्नेति प्राजा-
पत्यादि^१ मूलहोमो^१ बभूवपैवैकयस्त्वान्ते व्याहृतिः^१ ॥ १८ ॥
१० अथान्ते होममन्त्राः^१ यदस्याग्रये स्विष्टकृते ऽग्रये^१ ऽज्ञा-
दायाग्रये ऽज्ञपतये प्रजापतये इन्द्राय विदेभ्यो देवेभ्यः

१ The Bh. points to प्राजापत्यादिर १०.

सर्वाभ्यो देवताभ्यः सर्वत्रैवाग्नये स्विष्टकृते वासुपत इति
 स्विष्टाकारो ' यन्म आत्मनः पुनरग्निसचुरिति मिन्दाकृती '
 इष्टेभ्य इत्यादि दशान्ते व्याहृतिरित्युद्धिः ' आश्रावितं ब्रह्म
 यदकर्मैति कृतान्तं ' यत्प्रमत्तो मनो ज्योतिरयाश्वाग्ने यद-
 स्मिन्स्वस्ति नो यत इन्द्र इति विष्किञ्जमेधो ऽस्येधिधौमहि ५
 स्वाहा वैश्वं ' समिदसि तेजो ऽसि तेजो मयि धेहि स्वाहा
 पास्ताश्रं ' यमस्य धौमहि नृचोर्मं पाहि स्वाहा नैयपोधं '
 सूर्यस्य धौमहि चतुर्मं पाहि स्वाहा आश्रत्यं ' सोमस्य धौमहि
 चित्तं मे पाहि स्वाहा औदुम्बरं ' वायोधौमहि प्राणान्मे पाहि
 स्वाहा शर्मो ' ब्रह्मणो धौमहि बुद्धिं मे पाहि स्वाहा १०
 स्वादिरमिति सप्त समिधः ' सप्त ते अग्ने ऋतुधा नेति
 पूर्णाकृती ' अग्निभुङ्कमित्युपगुह्यमाज्यं गृहीत्वाग्निर्जीर्णमिति
 गुह्या ऋतुमवदाय ऊला समङ्तां बर्हिर्निति स्वावयञ्चुहोति
 ततो वामेन सुवं गृहीत्वा दक्षिणेनाव्यपाचं संगृह्याग्ने-
 रपरि धारयन्नाज्यशेषमिन्द्राय स्वाहेति गुह्ययात् ' ॥ १६ ॥ १५

तत्पात्रेणाधावमादाय हवेषान्तरितमग्निसृष्ट्यलित्युपाग्निं
 पश्चिमतो वेदिसृष्ट्यलिति वेद्यां द्यौसृष्ट्यलित्याकाशे पृथिवी
 दृष्ट्यलिति भूमौ ब्रह्माद्यान्मृत्पृथ्व्यामिति दक्षिणस्यां तर्पयति '
 प्रणीतायां दक्षिणस्यां देवेनापो गृहीत्वौषधिवनस्पतिगन्धर्वा-

१ गृहीत्वा only in Ed and the Bh.; La, Vi, My: उपलुङ्गाज्ये-
 नाग्निर्जीर्णः ।

१ ऋ: Vi My and Bh.

- पूरयस्वेव दृष्यन्तामित्युत्तरं^१ वेद्यां^२ तर्पयति^३ । तथोत्तरं^४
 प्रणौतायां सापसंख्यमपो गृहीत्वा पैतृकेण^५ दक्षिणतः पितरः
 पितामहाः प्रपितामहाश्चाद्यमस्तु दृष्यन्तामिति दक्षिणं^६
 तर्पयति^७ । प्रासावोरित्यन्तेऽस्तुभिः^८ प्रवाहणं कृत्वा दक्षिणादि-
 ५ प्रणिथोऽपान्ताङ्गुष्ठानामिकाभिः पवित्रमक्षतं गृहीत्वा पवित्र-
 मसि पूर्णमसि सदासि सर्वमसौति पर्याधतो जुहोत्यक्षितम-
 सौति प्रणिधिसुत्तरां चाक्षयित्वा तदाधावेन प्राच्यां दिशि
 दक्षिणायां^९ दिशि प्रतौच्यां दिशुदौच्यां दिशूध्यां दिश्व-
 धोधराधरैरिति यथादिशं परिषिञ्च्य माहप्रजामिति^{१०} गृहीत्वा
 १० दक्षिणप्रणिधौ स्नानमाधावं स्नावयित्वा स्नां योनिमिति
 दक्षिणप्रणिध्यां^{११} जलमुदकपात्रे^{१२} स्नावयति^{१३} । आपोहिष्ठादिना
 तदङ्गिः प्रोक्ष्य प्रणिधौ विसर्जयति^{१४} ॥ २० ॥
 पुनर्देवेभ्यो ह्यं वहेत्यग्नेर्दंशनेन सुवं विसृज्य^{१५} वर्षिष्ठा
 गङ्गरेष्ठो ऽपमिति वर्षिष्ठसमिधौ जुहुयादूर्ध्वं यज्ञं नयत-
 १५ मित्यूर्ध्वसमिधौ^{१६} पश्चिमतः परिधिमपनयेत्येवं^{१७} दक्षिणत

१ Thus Ed ; वेद्यां om. La Vi My ; तर्पयिता B.

२ After पैतृकेण (•केन Vi My Bh) La Ma Wi My ins. मे ; नेदक्षिणतः
 also the Darpana.

३ Thus Ma Ed and the Samhitā ; •रस्यां La Vi My.

४ Ed ins. उत्तरप्रणिधिं ।

५ Thus Ma Bh La Vi My ; •षिष्ठा Ed.

६ Thus Ma Ed Bh ; उदपात्रे La Vi My Darpana.

७ स्नावयेत् A and La.

८ Thus A La and Darpana ; विसर्जति B.

९ एव La Vi My.

उत्तरतश्च परिधीन्^१ पश्चिमतो विष्णोः सदनमसीत्येवं
 दक्षिणत उत्तरतः प्राच्यामिति च परित्स्तरणवर्हिषः सर्वान्यरि-
 समूह्नाप्यायन्तामिति जुहोति^२ शुध्यन्तां पितृषदनं शुध्यन्तां
 देवसदनमित्यविच्छिन्नमास्तौर्यं नैर्द्धते^३ दहेदविच्छिन्नेन
 ब्रह्मवर्चसायेति^४ भूतिः स्मेति भस्म गृहीत्वा^५ जलाटहृद्वाङ्ग-
 कण्ठादीनादित्यः^६ सोमो नम इत्यूर्ध्वाग्रमाशिष्यापो^७ हि धेति
 प्रोक्ष्य ओं च मे स्वर इति बालकृतं वेति चाग्निं पूर्ववदादित्यं
 चोपस्थाप्य पुनर्वदिमूलमासाद्याग्निं^८ वैश्वानरसूक्तेनोपस्थाप्य
 प्रणामं कुर्यादिति क्रियान्ते होमः^९ ओं च मे स्वर इति
 लौकिकाग्निविषर्जनमिति विज्ञायते^{१०} ॥ २१ ॥

प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus A and Ia ; नैर्द्धते B.

२ A La om. the words गृहीत्वा up to जलपिप्प (incl.).

३ After इत् Ma ins. कच, which is not found in Bh. and Dar-
 pana ; cp. note on II. 7.

४ वेद्या सुलभ B.

५ Thus B and Darpana ; इति विज्ञायते प्राह A.

अथ ग्रारीरेषु संस्कारिष्वृतुसंगमनवर्जं नान्दीमुखं कुर्यात् ।
 सः कर्तास्मीति गर्भाधानादिक्रियां यदहः करोति तदहर्नन्दी^१
 भवति । तस्या मुखं सर्वदेवपितृदेवत्यं नान्दीमुखमभ्युदयश्राद्धं
 दैविकवत्करोति । पूर्वद्युरेव पूर्वाह्ने शुग्माग्राह्यान्सुप्रक्षालित-
 ५ पाणिपादाङ्गोच्रियानन्नेन परिवेष्ट्यायेष्टामभ्युक्ष्याथावनीद-
 मिति मण्डलान्युपलिप्यास्त्रासनमित्यासनानि सदर्भयवान्
 निधाय तेष्वामोनान्युष्याद्येयथोपपादमलं करोति । शुक्लबलि-
 श्वेतसर्षपदधितण्डुलमित्यामनन्ति^२ । चतुःशुक्लमेतदाद्याग्ने-
 र्दक्षिणतो ऽग्नये सोमाय प्रजेऽग्राय विश्वेभ्यो देवेभ्य ऋषिभ्यः
 १० पितृभ्यो भूतेभ्यः सर्वाभ्यो देवताभ्यो नम इत्यन्तेन तच्चाह्ना
 पुष्यादिभिरभ्यर्च्य बलिं ददाति । ॥ १ ॥

चरुमूपादि च निवेद्योदकुम्भं धारास्त्रित्यङ्गिरापूर्थं नमः
 सुलोमीति पाप्मनो ऽपहत्यै सपत्नवं^३ कूर्चं पवित्रमाभरणं
 तस्मिन्निदधाति । प्रतिशरा^४ कुतपस्य दुकूलस्य वा त्रिवृतां
 १५ पुष्याद्यपि^५ संभृत्यादाय जुहुयादृचो ऽग्ने नयाद्यग्निदेवत्याः
 सोमो धेन्वादि सौमदेवत्या ब्रह्मजज्ञानादि ब्रह्मदेवत्ये
 रुद्रमन्यमित्यादि रुद्रदेवत्ये अतो देवादि विष्णुदेवत्या आनो-

१ नन्दी Ma Ed ; नान्दी La Vi My ; नन्दि Bh.

२ Corrected ; परिवेष्ट्या (instead of परिष्य) all.

३ Original reading uncertain ; शुक्लबलिं Ma ; शुक्लं बलिं La Vi My ; शुक्लं बलिश्चेन Ed.

४ Thus, in accordance with the Darpaṇa, Ma ; सपत्नवं कूर्चं निदधाति पवित्रमाभरणं प्रति A.

५ Thus Ma Ed ; पुष्यादिभिः La Vi My ; the Bh. points to पुष्यादि अपि ।

विशादि विश्वेदेवदेवत्या यतः स्वमधीत्यादि सप्तर्षिदेवत्या ये
भूता इत्यादि भूतदेवत्या व्याहृतीरग्नये कव्यवाहनाय सोमाय
पितृमते धमाय चाङ्गिरस्यतये एते य इह पितर उग्रन्तस्त्रा
षा नो ददालित्यृचः पितृदेवत्याः पृथिवीगतेभ्यः पितृभ्यो
ऽन्तरिचगतेभ्यः पितामहेभ्यो दिविगतेभ्यः प्रपितामहेभ्यः ५
स्वधा नमः स्वाहेति पितृभ्यः पैतृकमुपवीती जुवा व्याहृतीः
सामान्यतो देवताभ्यस्त्राभ्यो ऽष्टाभ्यो जुहोति ' पाचेष्व्याज्यभागं
सुवेणाभिघार्य दिर्देवग्रेषं पितृभ्यः प्रागनुं चिक्षा तदङ्गुष्ठेन
तच्चहं स्पर्शयति ' ततो नमस्त्रात्या सत्येन रजसेति क्षीरेण
दध्ना वा श्वेतमघं ब्राह्मणान्भोजयेत् ' अनुत्थितेभ्यः समूहोष्किष्टं १०
गोधयित्वाचान्ताननुमान्य पुण्याहं वाचयित्वा स्वस्तिमुक्तेन
तामभिमृष्ट्य^१ स्वस्तिदा विश्वस्यतिरिति प्रतिसरां वध्नाति '
नान्दीमुखेभ्यः पितृभ्यः स्वधा नमो नान्दीमुखेभ्यः पितामहेभ्यः
स्वधा नमो नान्दीमुखेभ्यः प्रपितामहेभ्यः स्वधा नम इत्युक्ते
स्वधास्त्विति प्रतिवदतो देवानं विषर्जयति ' तेनोदकुम्भेना- १५
परेषुः स्वायान्दौमुखमिति विज्ञायते ' ॥ २ ॥

अथ^२ गर्भाधानादिवर्षे पञ्चमे ब्रह्मवर्षसकाममायुष्काम-
मष्टमे नवमे श्रीकामं वसन्ते ब्राह्मणमुपनयीतैकादशे गौत्रे
राजन्यं द्वादशे श्ररदि वैश्यमा षोडशाद्ब्राह्मणमा द्वाविंशत्

१ तन्मृ instead of ताम् A.

२ Ma om.

चक्षियमा चतुर्विंशद्वैश्वमिति वातीते सावित्रीपतिता^१
 भवन्ति^२ तेषामुद्गाहकप्रायश्चित्तं^३ । दौ माभौ यावकेन^४ मां
 चोरेणामिच्छार्धमायमहोरात्रं दृतेनायाचितं^५ षड्रात्रं चिराच्च-
 सुदकेनोपवासमहोरात्रं वर्तत इत्येतदुद्गाहकमनेन^६ । वाञ्छ-
 ५ मेधावमृद्यन्नेन^७ वा प्रात्यस्तोमेन वेष्टा पुनर्गर्भाधानादि-
 संस्कारागृह्णा^८ शुद्धा उपनेथाः सावित्रीपतिता भवन्तीति
 विज्ञायते^९ ॥ ३ ॥

ब्राह्मणस्य पाश्चातो वैश्वो वा केशान्तो निर्धणो ऽनुमृष्टो^१
 ऽनुद्वेजो^२ यूपवद्वक्रो दण्डः कृष्णमृगस्याजिनं मौञ्जी मेखला^३
 १० चक्षियस्य नेत्रयोधो ललाटान्तो दण्डो रौरवमजिनं मौर्वी
 मेखला^४ वैश्वस्यौदुम्बरो नाभिकान्तो दण्डो वास्तवमजिनं^५
 ग्राणी मेखला^६ ओं भूर्भुवः सुवस्तत्सवितुरिति सावित्री^७
 ओं भूर्भुवः सुवस्तत्सवितुरापो ज्योती रम इति प्राणायाम
 ओं भूर्भुवः सुवः स्वाहेति व्याहृतिः^८ अग्नये समिधमिति दे
 १५ अग्नये समिधाविति चत्वार्यग्नये समिध इति समिदाधान-
 मेतानि ब्राह्मणस्य^९ ओं भूर्भुवस्तत्सवितुरिति सावित्री^{१०} ओं

१ सावित्र्या प० Vi My.

२ Ma ins. निश्चित्य after प्रायश्चित्तं ।

३ Thus all, except the Darpaṇa, which correctly has •याचितेन ।

४ Thus Vi My and Bh ; अनेन अग्नेः the other sources.

५ Thus Ma My Darpaṇa ; संस्कार Ed Vi Bh.

६ Thus My ; अनुमृष्टो Vi ; नुमृष्टो Ed Ma. The Bh., which explains नाक्ष्यनुमर्शनं लगुङ्गमनं यस्य सो ऽग्निः सृष्टः, points to ऽनुमृष्टः ।

७ नुद्वेजो Ma La Vi My Darpaṇa.

८ वास्तव० all (also Bh and Darpaṇa) ; वाञ्छ० Ed_१ and La.

भूर्भुवस्तत्त्ववितुस्तेजो . ज्योती रस इति प्राणायाम ' ओं
 भूर्भुवः स्वाहेति व्याहृतिः ' अग्नये समिधमिति द्वे अग्नये
 समिधाविति समिदाधानमेतानि चक्षियस्य ' ओं भूस्तत्त्व-
 वितुरिति सावित्री ' ओं भूस्तत्त्ववितुरग्निज्योती रस इति
 प्राणायाम ' ओं भूः स्वाहेति व्याहृतिः ' अग्नये समिध- ५
 मिति समिदाधानमेतानि वैश्वस्य भवन्ति ' ॥ ४ ॥

प्रोष्ठपदहस्तावस्थिन्यनूराधापूर्वोत्तरपुनर्वसू^१ मृगशिरः वा
 यावन्ति पुंनामानि नक्षत्राणि तत्राग्नेर्वायव्यामुपवीताजिन-
 मेखलाहतवस्त्रदण्डशरावाग्नेसमिद्धर्भादिसंभारान्दर्भेषु संभृत्य
 सं च ले जग्मुरिति प्रोचथ्ययाज्ञेनाघारं^२ ऊलाचानं मङ्गल- १०
 युक्तं कुमारमासयित्वाग्नेर्नक्षत्रां^३ मस्तके दर्भे प्रागुत्तरायौ
 विन्यस्य^४ सरोमाणं दर्भमिन्द्र शस्त्रमिति चतुर्भिः प्रदक्षिणं
 चतुर्दिशं कृत्वा येनावपद्यत्चतुरेणेति सर्वतो वपति नाधो
 जर्जोगोश्रद्धयुक्ते शरावे केशान्मृच्छीयात् ' यच्च मौण्डं
 शिखाभूर्वर्जमानखं वपति ' स्वालाचानं पुण्याहं वाचयित्वा १५
 शुक्लवन्तमासयति दक्षिणे कुमारमथ परित्सीर्यायुदां अथ
 आयुदां देवेति प्रधानं पञ्च वारुणं व्याहृतिपर्यन्तं जुहोत्या-

१ नूराधे La Ed; नूराधो My; नूराधा Vi Bh; नूराध Ma.— नक्ष
 La Ed; नक्ष Ma Vi My.

२ शिरा B.

३ Thus B and La; प्रोक्ष्याथ A and Darpana.

४ क्षान्मौनम् instead of वाचयित्वा A La.

५ संन्यस्य Ed only.

तिष्ठेति वायव्यामङ्ग^१ पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणेन स्पर्शयति^२ । या
अकृन्तस्मिन्नि वस्त्रमिदं दुष्कादिति नेखलां परीदमित्युत्त-
रीयं यज्ञोपवीतमित्युपवीतं मित्रस्य चक्षुरिति कृष्णाजिनं
तस्मै ददाति । ॥ ५ ॥

५. ततो विधिवदाचमनं कारयित्वा मदस्थाननुज्ञाय देवस्य
लेति बाह्व आलभ्योत्तरे^३ प्राङ्मुखः^४ प्राङ्मुखमुपनयीतायुष्टे
विश्रत इति दक्षिणपाणिं गृहीत्वोद्धरत्युष्टिष्ठे हस्तमग्रेभीदिति
विमर्जत्युपवीतपोऽशानेत्याचारं^५ । मम हृदय इति तस्य
हृदयस्पर्शनं^६ कृत्वा भूर्भुवः सुवः सुप्रभा इति प्रश्नमिति ।
१०. भूर्भुवः लेति भुवो यजुःषु लेति सुवः सामसु लेतीष्टुतस्त^७
इत्यनलस्य त इतीदं वक्ष्याव इति षड्भिः कर्णं जपित्वा नाम
शमनं कुर्यादग्निरायुश्चानित्यादिकैः पञ्चभिर्दक्षिणहस्ते कनि-
ष्ठायङ्गुल्याणि पर्यायेण विसृजेदायुर्दा इति दक्षिणे कर्णं
प्रतिष्ठ वायाविति वामे च जपति । स्तस्ति देवेत्यग्निं प्रद-
१५ क्षिणं कारयित्वा दक्षिणे निवेश्य राष्ट्रमृदमौति कूर्चं दत्त्वा
शं नो देवौरिति प्रोक्ष्य मूलहोमं व्याहृतिपर्यन्तं जुहोत्य-
दितिक्षे कष्ट्यामिति ऊतश्रेष्ठं भोजयित्वा योगे योगे तवस्त-

१ Thus La Vi My Ed Bh ; *शमनं Ma.

२ स्पर्शयित्वा A and La.

३ आलभ्यो La Vi My Darpaṇa ; आलभ्यो Ma Ed ; आलभ्य Bh.

४ This word om. B.

५ Thus Ma ; *नीक्षणस्य A ; read probably *नीहस्य. cp. Hir. grhys.

I. ८. 13 ; see, however, the note of Oldenberg to his translation
in S. B. E.

रमित्याचमनं ददाति ^१ शतमिष्वित्यादित्यं नमस्कृत्यागन्ता
 समगन्तव्येति प्रदक्षिणं कारयित्वा शकाच्च त्वेत्युक्तमाहुर्मभि-
 मृश्याधीहि भो इति तेन प्रार्थितो गृहस्थाह सावित्री^२
 भो^३ इति^४ शिष्यमनुश्रुति ^५ गणानां त्वेति गणसुखमोजो^६
 ऽपीति सावित्री पावका नः सरस्वतीति सरस्वती^७ च
 प्रणम्य यथोक्तं^८ सावित्री पञ्चो ऽर्धर्चशो व्यस्तां समस्तामधा-
 पयेत् ^९ ॥ ६ ॥

धातादिपूर्वं सवित्रे काण्डर्षये सदसत्यतिमा देवो
 यात्वभौतृतं च वा^{१०} नो वि जनाञ्छावा वि सुपर्णो भगं धिय-
 मिति साविचव्रतसूक्तमध्ये वायविन्द्रादित्य व्रतानामिति ^{१०}
 साविचव्रतबन्धं पञ्चभिर्व्याहृत्यन्तं जुहोत्यग्नये समिधमिति द्वे
 अग्नये समिधाविति चत्वार्यग्नये समिध इति सप्त पाकाग्राहु-
 राणि^{११} दृताक्रानि जुहोति ^{१२} सूर्य एष^{१३} ते पुच इत्यादित्यं
 दर्शयत्यष्टाभिः समिद्धिर्होमकर्मणि शिष्यं योजयेद्यथा हेति
 दक्षिणादिप्रदक्षिणं वेदिं परिमृज्य पूर्ववत्परिस्तृणति ^{१४}
 व्याहृतीरेषा ते मेधां म इहो ददात्पसरास्वा मां मेधेत्यष्टौ
 जुहोति ^{१५} यथा हेति तथा परिमृज्य प्रासावीरित्यनैस्तुभिः

१ सावित्रीमिति A and La.

२ After गणसुखम् A La ins. प्रणम्य ।

३ यथोक्तं La Vi My.

४ Thus Ed and printed Samhitā text; सप्ता Ma La Vi and granthe MS. of Samhitā; सभा My.

५ पञ्चाश- Vi My.

६ Thus with hiatus all, also the Samhitā.

प्रवाहणं कृत्वा भूतिः स्मेति भस्मास्त्रिषापो^१ हि षेति प्रोच्य
यत्ते अग्ने तेजस्तेनेत्यग्निमुदयमित्यादित्यं चोपतिष्ठेत^१ नित्यं
सायंप्रातरेवं जुहुयाद्यतो ब्रह्मदत्तमिदमिज्यमग्निहोचनेत-
न्मूलास्तदग्रथ^२ इति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^३ ॥ ७ ॥ .

५. अग्निष्ट आयुरिति दण्डमिन्द्रो मरुद्भिरिति शरावं^४ कठिनं
वा^५ भैक्षपात्रं दद्यात्^६ भवति भिक्षां देहीति ब्राह्मणो
ब्रूयात्त्वचियो भिक्षां भवति देहीति वैश्यो भिक्षां देहि भव-
तीति^७ मौनव्रतेन ब्रह्मणेभ्यो भैक्षंमाममितरेभ्यो गृहीयाद्यस्य^८ त
इति गुरुर्भैक्षमादाय सुश्रव इति प्रोचयति^९ इविषापूपसाज-
१०. ममायुतेन मिन्दाकृतौ कृतान्तहोमो^{१०} ह्यते^{११} मौनव्रतेना
सन्ध्यागमात्तिष्ठति^{१२} तस्मा आश्रमधर्मांशाच्चौत^{१३} चोदिता-
तिक्रमे दण्डेन न हन्याद्गृष्ट्वाक्यैर्न ग्रपत्यतिक्रमानुरूपं कृच्छ्र-
मादिशति^{१४} गुरुणा शिष्यो रचितव्यो यस्माच्छिष्यकृतं दुरितं
प्राप्नोत्यवश्यमकुर्वन् शिष्यं त्यजत्यन्यथा त्यागे पत्नीपुत्रशिष्याणां
१५ पतति^{१५} काषायाजिनद्योरन्यतरवाषा जटौ शिखी वा^{१६}

१ Between भस्म and उपलिप्य A La ins.: गृहीत्वा सलाहविज्ञवाक्यकण्ठादो-
नादित्यः सोमो नम इत्युर्ध्वपथम् । This is clearly repeated from I. 21:
20. 5, where, however, A had not given this passage. The Bh.
comments also here upon it.

२ इदमिज्यं. Ma Bh Vi ; इदमिज्यमिदमग्निं. Ed ; इदमाज्यं. My. °

३ Thus Ed La Vi and without वा My ; शरावमपि कठिनं वा B.

४ प्रोक्ष्य Ma, Darpaṇa.

५ °वानो Ed Bh La Vi My ; वानं Ma ; वाने Darpaṇa.

६ वा missing in B.

मेखलौ दण्डौ सूत्राजिनधारी ब्रह्मचारौ शुचिरक्षारक्षवणाशी
यथोक्तेषु वर्णेषु ब्रह्मचारिधर्माण्यनुतिष्ठतीति विज्ञायते ॥ ८ ॥

अथ पारायणव्रतानि १ चतुर्थं पञ्चमे मग्नमे वा १ पुण्ये
युगान्ति नक्षत्रे शिष्यमाचान्तं पुण्याहं वाचयित्वाग्निं परित्योय
प्राङ्मुखमुपवेशयति १ तस्योत्तरे माता ब्रह्मचारौ वासीत १ ५
धातादिपूर्वं सावित्रव्रतसूक्तमग्रे वायविन्द्रादित्य व्रतानामित्यू-
हिलाचारिषं विसर्जयामीति सावित्रव्रतविसर्गं कृत्वा पूर्वाणि
सूत्रदण्डादीन्यप्यु विसृज्य स्नाताय नवान्युपवीतादीनि पूर्व-
वद्वत्त्वा तमद्भिरभ्युध्य दक्षिणे निवेश्य धातादिपूर्वं प्रजापतये
काण्डर्षये सदसस्यतिं प्रजापते न तद्रथीणां पतिं प्रजापते त्वं १०
निधिपास्तवेमे लोकाः प्रजापतिं प्रथमं यो राय इत्यन्यादिषु
पञ्चसु प्राजापत्यमित्युभयचोहिला वार्षिकं प्राजापत्यव्रतबन्धं
कृत्वा १ शिष्येण व्रतं बन्धयति वर्षे वर्षे १ तथैव व्रतविसर्गं
कृत्वा तत्तद्गतं विसृज्यान्यद्गतं बध्नाति ॥ ८ ॥

सोमाय काण्डर्षये सदसस्यतिं सोमो धेनुमषाढं त्वं सोम १५
१ क्रतुभिर्या ते धामानि हविषा त्वमिमा ऋषधीर्या ते
धामानि दिवोति सूक्तं सौम्यव्रतस्याग्रे काण्डर्षये सदसस्यति-
मग्रे नय प्र वः शुकायाष्का गिरो ऽग्रे त्वमस्रदग्रे त्वं
पारय प्र कारवो मगनेति सूक्तमाग्रेयव्रतस्य १ विश्वेभ्यो देवेभ्यः
काण्डर्षये सदसस्यतिमा नो विश्वे ग्रं नो देवा ये सवितुरग्रे १०

१ दिवसे ins. Ma only.

१ A and La ins. शिष्यस्य ।

याहि द्यौः पितर्विश्वे देवाः शृणुतेति सूक्तं वैश्वदेवव्रतस्य ।
 ब्रह्मणे काण्डर्षये भद्रस्यति ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजां
 ब्रह्म देवानन्तरस्मिन् ब्रह्मन्देवास्तस्य इति सूक्तं ब्राह्मव्रतस्य ।
 ऋतं च सत्यं च देवकृतस्य यन्मे गर्भं तरत्य मन्दीति ग्राजा-
 १ पत्ये वसोः पविचं पवस्व^१ विश्वचर्षण^१ इति मौन्ये जातवेदस्य
 इत्याग्नेये विष्णोर्नु कं सहस्रग्रीष्वां त्वमग्ने रुद्रा त्वाहार्षमिति
 वैश्वदेवे एकाक्षरं त्वक्षरितेति ब्राह्मे तत्तद्भूतदैवत्यं^२ स्वाध्याय-
 सूक्तं तत्तत्काण्डं चाधीयीत । ॥ १०० ॥

तथैव धांतादिव्रतविसर्गं कृत्वा ब्राह्मव्रतं विष्टुज्य नवा-
 १० न्युपवीतादीनि पूर्ववद्वत्त्वा प्रवर्ग्यदेवताभ्यः कल्पयामि साराण्यै
 कल्पयामि महावीराय कल्पयामि पृथिव्यै कल्पयामि स्वाहे-
 त्युत्तरे सोमाय कल्पयामि पितृभ्यः कल्पयामि पितृभ्यो
 मन्त्रपतिभ्यः कल्पयामि रुद्राय कल्पयामि रुद्राय रुद्रहोत्रे
 कल्पयामि स्वाहेति दक्षिणे चाहुतीरेता कृत्वाग्ने व्रतपते
 १५ शुक्रियव्रतं बन्धयामीति शुक्रियव्रतं षाण्मासिकं चेमासिकं वा
 बध्नीयाच्चितः स्वं परिचितः स्वेत्यादिनानुवाकेन शिरो ऽहतेन
 वाससावेष्टयेद्यथैनमहः सूर्यो नाभितपेन्मुखमस्य^३ तस्माद्रेफा-
 यति^४ स्तौशूद्राभ्यामनभिभाष्य शुक्रियैर्ब्राह्मणारुणनारायणा-
 द्यारण्यकाण्डमधीयोत^५ इति व्रतपारायणं विज्ञायते ॥ ११ ॥

१ This pratika only in B and Darpaṇa.

२ Thus La and Ed, तद्वत् the other sources (My incomplete).

३ रेभायति Bh only.

४ नारायणारुण्य B.

अथाषाढोपाकर्म कुर्यादपूर्यमाणपक्षे रिक्तापर्वणीं वर्ज-
यित्वा बुधवारं तिथिं गृह्णाति^१ तच्चाचारं^२ ऊत्ताग्निं परि-
स्तीर्य शिखं वापयित्वा स्नातं पुण्याहं वाचयित्वा प्रोक्षणेः
प्रोक्ष्याग्निं प्रदक्षिणं कारयित्वा कूर्चं ददात्यामयित्वा दक्षिणे
ग्रं नो देवोरिति प्रोक्ष्य प्रधानाः पञ्चाग्रदाऊतीराव्यचक्ष्म- ५
मन्तधानाभ्यां वा जुहोत्यग्रे प्रथिक्चै चत्वेदाय यजु-
र्वेदाय सामवेदायार्चवर्णवेदाय^३ वायवे ऽन्तरिक्षाय दिवसाय
सूर्याय दिग्भ्यश्चन्द्रमसे ऽध्यायानध्यायाद्याध्यायदेवताया अग्न-
ध्यायदेवतायै अङ्गायै मेधायै धारणाया आचार्याय
कन्दस ऋषिभ्यः सप्तर्षिभ्यो मुनिभ्यो गुरुभ्यो ऽहोरात्रेभ्यो ऽर्ध- १०
मासेभ्यो मासेभ्य ऋतुभ्यः संवत्सरेभ्यः परिवत्सरेभ्य इदावत्स-
रेभ्य इदुवत्सरेभ्यो वत्सरेभ्यो ब्रह्मणे सावित्र्यै प्रजापतये उग्र-
नसे अथर्वाय वृहस्पतये सोमायाङ्गिरसे दर्भाय शङ्खाय
शिखिताय शूलाग्रिरसे वैनतेयाय शिखिन ईश्वरायाधि-
कृताधिदेवताभ्यः सदसस्ततिमहुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । १५
चनिं मेधामयासिषं स्नाहेति पूर्ववत्प्रजापत्यत्रतवन्धं धातादि
पञ्च वाक्पुं मूलाहोमं क्षिष्टाकारं च ऊत्ता ऊतशेषमदितिक्षे
कक्ष्यामिति भोजयित्वा योगे योगे तवत्सरमित्याचमनं ददा-
त्ययं प्राङ्मुखमुदङ्मुखं^३ वा ब्रह्माञ्जलिं कारयित्वा दक्षिण-

१ After तच्चाचारं A ins. चाञ्जेन ।

२ The Samhitā : चत्वेदेदाय ; in Vi My this word is missing.

३ Thus Ma, Bh and Darpana ; •मुख उदङ्मुखो A and La.

मध्याधीनं वेदान्तेदौ वेदं वा 'सूत्रसहितमध्यापयत्यनराधेव-
मध्यापयितुकामो' ऊलाध्यापयेर्ध्वपञ्चमानर्धवृष्टात्वा मासान-
ध्यायानुपाकुर्वीतात ऊर्ध्वं शक्तेषु 'कामं तु वेदाङ्गानीति
वेदोपाकरणमथ आवणे पौर्णमास्यास्त्रिं परिक्रियं, श्रियं
५ वापयित्वा स्नातं पुण्याहं वाचयित्वा पूर्ववद्भूतवन्धं धातादि
पञ्च वारुणं मूलहोमं स्निष्टाकारं च जुहोत्यध्ययनपारायणा-
येति आवणं 'तथैव नैष्ठिको यावज्जीवमाश्रमधर्माप्यनु-
तिष्ठेत्तैपाकुर्वाणो वेदमधीत्य स्नाथादिति विज्ञायते' ॥ १२ ॥

अथ समावर्तनं व्याख्यास्याम 'उदगयन, अपूर्वमाणपचे
१० तिथ्योत्तरेषु चित्राविशाखयोर्हस्तरोहिण्योर्मृगशिरसि वा नक्षत्रे
यत्रापस्तकागारे गोष्ठे वाचारं ऊलाग्निं परिक्रियं तथैव धातादि-
व्रतविषर्गं ऊला वयः सुपर्णा इति वस्त्रावकुण्ठनं मोचयित्वा
शक्रियव्रतं विस्मृजतीमः' स्तोमं व्यायुषं जमदग्नेरिति प्रधानं
पञ्च वारुणं मूलहोमान् ऊलोदयं तमस उदु त्यमित्येताभ्या-
१५ मादित्यसुपण्यायोदुत्तममित्युत्तरीयमथा वयमिति सूच-
दण्डादीन्यसु विस्मृज्य' श्रिवो नामासीति चुरसुपलेन कर्ष-
यित्वा साक्षतैराधावैः श्रिवा न इति शिरो ऽञ्चयित्वा

१ Instead of अध्यापयति Vi My अध्ययनं करोति ।

२ These three words not in B; they are found in A La and the Darpana.

३ इति वि० om. Ed.

४ Thus B and Darpana; विस्मृजयती० A; विस्मृज्य La.

५ Thus A La and Darpana; विस्मृजति B.

६ जयित्वा La; चयित्वा A; but cp. also Darpana: जुञ्जा ।

गोदानमप चन्द्रमोषधे चायस्त्रं यन्तुरेणेति चतुर्दिशं येनाव-
पदिति सर्वतो नखान्तं वपति ^१ शरावे सानडुहगोशकृति
केशादीन्यादायेदमहममुद्येत्युदम्बरदर्भयोर्मूले गोष्ठे वा गूषये-
दक्षाय व्यूहध्वमिति दन्तधावनमौदुम्बरेण काष्ठेन करोति ^२
श्रौतोष्णाभिरङ्गिरापो हि छेत्यादिभिर्हृग्भिस्त्रिभिः ^३ स्नाप- ५
यित्वा हिरण्यपत्रमानाम्नां प्रोक्षयतीति ^४ पूर्वं तथा प्रधाना-
न्तुला पुरोदयादादित्यस्य ब्राह्मव्रतं विसृज्य शुक्रियव्रतस्य
ग्रहणविमर्गवित्येके ^५ ॥ १३ ॥

दिवि अयस्त्रेण हते वाससौ गन्धाभरणादीनि च प्रोक्ष्य
नमो गृह्णाथेति गन्धं गृहीत्वा प्राचीनमञ्जलिं कृत्वा पुरस्त्रिति ^{१०}
गात्राण्यनुलेपयेतेजोवत्सव ^१ इति वस्त्रं परिधाय सोमस्य
तनूरमौत्थ्य चरोयं गृह्णाति ^२ पूर्ववन्मेखलादीन्याददीनाभरण-
कुण्डलमणौन्वदरेण ^३ सुवर्णेन वा कृतानाञ्छाद्य दर्भेण बध्नी-
यात् ^४ ॥ १४ ॥

तदग्रावुपरि धारयन्नायुष्यं वर्चस्यमुच्चेत्वादि शुनमहं प्रियं ^{१५}
मेयमोषधीति पञ्चभिर्जुडयात्स्रजं च विराजं चेत्युदकपात्रे ^१
परिस्नाय्य ऋतुभिरिद्वार्तवैरियमोषधीति ताभ्यां कुण्डलाभ्यां
दक्षिणादिकर्णयोरसंक्रोति ^२ शुभिक इति मणिना कण्ठ-

^१ छानेत्यादिभिः Ma; छादिभिः Ed; छा मयोभुव इत्यसि La Vi My.

^२ वत्सव Ed only; तेजोवत्सवितुः इति La; cp. IX. 2 beg.

^३ आददीन Ed La Vi; आददीन B; आददत My.

^४ Thus Ma Ed Bh; उदपात्रे Vi My Darpaṇa.

- मासुत्थेदं ब्रह्म पुनौमह इत्यङ्गुलीयकं गृहीत्वा^१ यदाङ्गु-
 मिति दक्षिणं चतुर्थे मन इति वामं चाङ्गुनेनाङ्गुचिलेमाः
 सुमनस इति सज्जमादाय देवस्य त्वेत्यादर्शमवेचेत^२ तेनैव
 वैष्णवं दण्डमृजं गृहीत्वादिन्द्रस्य वज्रो^३ ऽसीति वेगवेजमिति
 १ चिह्नमाष्ट्युपानहावित्युपानहावाहस्य प्रजापतेः शरणं भुवः
 पुनालिति दाभ्यां कृत्वं गृहीत्वाद्यौ मे दण्ड इति पुनर्दण्डं
 प्रमादे सत्याहरेत्ततो^४ वाहनं पूजयित्वा प्रतिष्ठे स्यो देवताना-
 मित्यभिमृश रथं तस्मैति रथमश्वो^५ ऽसि हयो ऽसीत्यश्व-
 मिन्द्रस्य त्वा वज्रेणेति हस्तिनमारुह्यावर्तरेदभ्यांगतमुत्तमं^६
 १० कन्याप्रदः सखवन्विति निरौक्ष्य यशो ऽसीत्यावसथे^७ विष्टरं
 कूर्चं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं मधुपर्कं च संकल्पयति^८ ॥ १५ ॥
 तत्रोपवेश्य राश्ट्रमृदसौति कूर्चं दत्त्वापः पादाविति
 पादौ^९ सव्यादि प्रचालयति^{१०} स धौतपादो विराज इति
 स्वहस्तेन तद्भुक्तं परिमृश्य तेनात्मनो हृदयमभिमृशति^{११}
 १५ ततो मयि तेज इत्यर्घ्यमाचमनीयं चाददीतां मा गन्धशसेति
 मधुपर्कं दद्याद्वैवस्य त्वेति प्रतिगृह्य यन्मधुनो मध्व्यमिति
 प्राश्नीयाद्योगे योग इत्याचम्याश्मेदमृतापिधानमसौति^{१२}

१ After गृ. Ed ins. (in brackets) ब्रह्म पुनालित्यङ्गुल्यां निक्षिप्य ।

२ Thus B ; सति हरेत्त. A, L.

३ After उत्तमं Ma ins. चातकं, perhaps it is the explanation of उत्तमं ।

४ Thus B and cp. गृहे of the Darpaṇa ; चावसथं A, L.

५ Thus Ed only ; पादं B L Vi My.

धेनुं बद्धा गौर्धनुरिति^१ दणमुष्टिं प्रदाय गौरस्यपहतेति
 संसृज्य तत्सुभृतमिति विसर्जयति^२ विराज इति पाद्यदानमा
 मा गन्धशसेत्याचमनममृतोपस्तरणमथीति मधुपर्कदानं
 पृथिवीति तस्याक्षसंकल्पनममृतापिधानमथीति मुखवासदान-
 मिति विशेष इत्येके^३ ॥ १६ ॥

द्यौस्त्वा ददालिति ब्राह्मणाभोजयित्वा इन्द्राग्नी मे वर्चं
 इत्येषा^४ प्रणामं कुर्यात्पुण्याहं वाचयित्वाज्येन व्याहृतीर्ज्जला
 बान्धवैः सह धाम^५ भुञ्जीत^६ मधुधानोद्योदनायां तोय-
 पिष्टौ प्रतिभिधी^७ गृहीयाद्यस्मादापो वै सर्वा देवताः सर्वार्थ-
 साधका इति वेद्यर्थं संभारार्थं पृथिवौ वनस्पतयः पश्वर्थमो-
 षधय इति वेदानुशासनं भवति^८ ॥ १७ ॥

अथ प्राणाग्निहोत्रविधानं^९ स्तयंज्योतिरात्मा यजमानो^{१०}
 बुद्धिः पत्नी^{११} हृदयपुण्डरीकं वेदी^{१२} रोमाणि दर्भाः^{१३} प्राणो
 गार्हपत्योऽपान आहवनीयो व्यानोऽन्वाहार्य उदानः सभ्यः
 समान आवसथ्य इति पञ्चाग्नयो भवन्ति^{१४} जिह्वादीन्द्रियाणि^{१५}
 यज्ञपात्राणि^{१६} रसादयो विषया हवीर्यस्य फलमोमर्था-
 वान्निलदेवमेकाध्वर्युरात्मयज्ञ^{१७} संकल्प्यामृतोपस्तरणमथीत्यक्षं
 प्रोक्ष्याक्षसूक्तेनाभिमृश्योर्जस्करमित्याधावं पीत्वाङ्गुष्ठानामिका-

१ गौर्धनुरिति Ed (properly right!).

२ Thus (एषां) Vi My Bh L; •तेषां Ma Ed.

३ Thus Ed Vi L (My omits the word); धामं B.

४ Thus Ed, L; •निधि the other sources.

५ Only Ed ins. इति after फलमोम्। एकाध्वर्युरात्म० Ed, •ध्वर्यवसात्म० L.

मध्यमैरादायानं प्राणायं स्वाहापानाय स्वाहा व्यानाय
 स्वाहोदानाय स्वाहा समानाय स्वाहेति पञ्चाङ्गतीः पाचं
 सृष्टमेव कुलोर्जस्करमिति पुनश्चाधायं पौलाश्रीयादाचम्यापो
 गृहीत्वादित्याभिमुखमो प्राणानायाचस्वेत्युदरमभिमृशेद्दक्षि-
 १. णेन^१ कराङ्गुष्ठगोष्ठाणोरणीयानिति दक्षिणपादाङ्गुष्ठे संस्वा-
 वचेर्देवं सायंप्रातः प्राणान्निहोचं यजेतात्मयाजिनामिदमिज्य-
 मग्निहोचं यावज्जीवकमिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^२ तद्वेवं
 भुक्त्वा गच्छन्मनूणो ब्रह्मपदमभ्येतौति^३ सामपूर्वं माता पिता
 गुरुर्वा पैतृकादिकमृणत्रयं जायमानस्य ब्राह्मणस्य सवजात-
 १०. मित्युक्त्वा वारयेदिति विज्ञायते^४ ॥ १८ ॥

द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus (प्राणानायायस्य) Vi and Darpana ; प्राणानायाय स्वाहेति Ed
 My ; प्राणाच स्वाहेति Ma.

२ Thus B ; ब्रह्माभ्येति पदमिति A L.

३ इति विज्ञानः प्राच A, L.

अथातः^१ पाणिग्रहणमष्टौ विवाहा भवन्ति ब्राह्मो देवः
 प्राजापत्य आर्ष आसुरो गान्धर्वो राक्षसः पैशाच इति^२
 यदभिरूपं वृत्तवयःसंपन्नमाह्वयार्हयित्वा कन्यासंक्रान्ता दास्यते स
 ब्राह्म इति गीयते^३ यद्वृत्तिजो यज्ञस्यात्मनो ऽलंकृत्य कन्यां
 प्रतिपादयति स देवो^४ युगपद्भर्मानुवर्तिनौ स्यातामिति^५
 वाचांशुमान्याग्निकार्थं स्त्रियं कृत्वा यत्कन्यामर्हयित्वा दद्यात्स
 प्राजापत्यो भवति^६ यद्भोमिथुनेनेकेन द्वाभ्यां वा कन्यां ददाति
 तमार्षमाचक्षते^७ यत्कन्यामाभरणमारोप्य शस्त्रा बन्धुभ्यो धनं
 दत्त्वाहरते^८ तमासुरमामनन्ति^९ कामयोगो यदुभयोः स
 गान्धर्वः^{१०} प्रसङ्गं यत्कन्याहरणं स राक्षसः^{११} सुप्तां प्रमत्तां^{१२}
 वा रहसि^{१३} यद्गच्छति स पैशाचो भवतीत्येतेषां^{१४} प्रथमे
 चत्वारस्तोत्रप्रदानपूर्वकाः शस्त्रा ब्राह्मणस्य नेतरे जघन्या^{१५}
 यस्मात्क्षीन्पूर्वांस्त्रीनपरानार्षीजातः षट् पूर्वान्शङ्खपराप्राजा-
 पत्येनोढाया जातः सप्त पूर्वान्सप्तापरान्दैवीसुतो दश पूर्वान्दशा-
 परानात्मानं चैकविंशतिकं ब्राह्मौपुत्रः पावयेदिति^{१६} ॥ १ ॥ १५

मातुरसपिण्डां पितुरसमानश्चविगोचजातां स्रक्षणसंपन्नां
 नग्निकां कन्यां वरयित्वा पञ्चाङ्गेषु कुलस्य परिशुद्धौ सपिण्डैः
 ओचियैः सह भूतं भुञ्जीत^१ यस्मात्स पूतो भवतीति विज्ञा-
 यते^२ कनिक्रदादिना कन्यागृहं गत्वा प्र सु ग्मन्तेति तामी-

१ चय Vi My.

२ Thus Vi My ; •हरत Ed L; •हरेत् Ma.

३ हरति B, but the Bh., explaining एकान्ते, points to रहसि ।

४ इति om. A L ; रषां instead of रवेर्षां L Vi My.

५ Ma adds विज्ञायते ।

शिलाभ्रातृभौमिति तथेष्ट्यमाणो गुरुणाग्निमुखे कृते कन्या-
प्रदो वरगोचनामं ग्रमान्तं तथैतामस्य^१ सवधर्मचारिणी भव-
तीति ब्राह्मे विवाहे धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षि-
पितृदत्त्यर्थं प्रजासहलकर्मभ्यो ददामीत्युदक्तेन^२ तां दद्यात् ।
५ तां प्रजापतिः स्त्रियामित्युदक्तेन हरते^३ वस्त्रगन्धाभरणा-
दीनि संभृत्य कनिकादादिना कन्यागृहं सह बान्धवैर्गत्वा तेज
आयुः अयमिति वस्त्रादिनालंकृत्य प्रजापतिः सोममिति
तथाभरणमारोप्याददीतेत्येके^४ । ॥ २ ॥

ततः सह स्नाताया वध्वा नववस्त्रालंकारायाः पुण्याहान्ते
१० पाणिं गृहीत्वा सुमङ्गलीरियं वधूरित्यग्निशालामागत्य प्राप्नुष्व-
मासयित्वा तस्यै शुद्धाम्बरवेषः कूर्चं ददाति^५ ततः परि-
स्त्रीर्थाग्निरैलिमामग्निस्त्रायतां मा ते गृहे द्यौस्ते पृष्ठमप्रजक्षां
देवकृतमिति पञ्चवारुणान्तं प्रधानाञ्जुडयादग्नेरपरस्थामास्त्री-
र्णेषु दर्भेभ्यश्चानमातिष्ठेति वध्वाः पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणेन स्पर्श-
१५ यति प्रत्यङ्मुख इति पाणिग्रहणं सरस्वतीति विसर्गमघोर-
चक्षुरित्यासनं च कृत्वेमांसाजानित्यभिचार्येयं^६ नारीति तस्या

१ The reconstruction of this passage is difficult. The text as given above rests partly on Ed, partly on Ma Vi My; Ma: तथैतां तस्य सवधर्मचारिणी भवति ब्राह्मे विवाहे कृते यज्ञापत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षि ददामीत्यु.; Ed: तथैतामस्य ब्राह्मे विवाहे धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं यज्ञपत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षिपितृदत्त्यर्थं प्रजासहल-कर्मभ्यो ददामीत्यु.; Vi and My: तथैतामस्य सवधर्मचारिणी भवतीति ब्राह्मे विवाहे यज्ञपत्यर्थं ब्रह्मदेवर्षिपितृदत्त्यर्थं प्रजासहलकर्मभ्यो ददामीत्यु. L as given in the text, omitting, however, धर्मप्रजासंपत्त्यर्थं ।

२ तथा० Ed, तथा० Ma, तदा० Vi My L.

३ प्रधानं instead of प्रधानान् Ma.

लाजाञ्जलिना जुहोत्युदायुषेत्युत्तिष्ठति ' प्रत्यक्षुख इति वधू-
मुखेक्षणं सरस्वतीति पाणिग्रहणमघोरसञ्चुरिति विसर्ग-
मिमांसाजानिति लाजपूरणमिदं नारीति होममुदायुषेत्यग्नि-
प्रणामं श्रुषादित्येके ' ॥ ३ ॥

विश्व उत त्वयेत्यग्निं प्रदक्षिणं कृत्वातिगाहेमहि द्विषु
इत्यासिला^१ त्रिधेवं लाजहोमं जुहुयात्ततो मूलाहोमान्ते ऽग्निं
पतिघ्नन्तं वायुं निन्दितान्तमादित्यं घोरान्तं गन्धर्वं यज्ञो-
घ्नन्तं चन्द्रं पुत्रघ्नन्तं कृत्वा व्याहृतिः ' प्रासावोरित्यनै-
स्तुभिः प्रवाह्यं कृत्वा पुनः परित्यक्तं खिद्यन्निन्दाकृती
विच्छिन्नमृद्धिसप्तसमिद्धाहती^२ जुहुयादग्नेरपरस्यामास्तौर्धो-
दगगाम्यस्र बर्हिषो वध्वा सह दक्षिणेन पादेनैकमिषे विष्णु-
रिति द्वे ऊर्ज इति त्रौणि व्रतायेति चलारीति पञ्च पशुभ्य
इति षड्रायस्योषायेति सप्त सप्तभ्य इति तान्यर्थायेणाक्रम्य
गत्वा सखेति निवर्तेत ' मम हृदय इति तस्या हृदयमभि-
मृशति ' प्रोक्षणेः प्रोक्ष्य पुण्याहं स्वस्तिषोषेणाहन्वतीन्द्राण्य-
दितिः श्रीरिवेति वध्वा मनुः प्रजापतिः पुरुषोत्तमो महेन्द्र
इवेति वरस्य च^३ चलारि स्तोमान्यारोपयेयुरिति पाणिग्रहणं
ध्रुवदर्शनान्तमित्येके ' ततः प्रमृतिं गार्हस्थ्यं धर्ममनुतिष्ठ-
तीति^४ विज्ञायते ' ॥ ४ ॥

१ Thus Ed Bh ; चासित Ma ; चासयिला L Vi My.

२ Instead of अहि (thus Ma) Ed : सप्तबौद्, Vi My L सप्तवि ।

३ च not in Ed My ; given by B L (Vi : बरे च).

४ तिष्ठेवेति R.

- अथ चतुर्थीवानो^१ वैवाहिकमग्निं^२ वध्वा सहादाय संप्र-
 वाहारयन्विति वधूं समं वध्वेत्याग्निं संग्रास्ति दक्षिणं पादमंगे
 • इतिहर देहलिं^३ माधिष्ठा इत्यावसथे प्रविश्य प्राच्यामर्धं समा-
 दधीतग्निरपरस्यामानडुहं चर्म लोहितं कृष्णाजिनं वा प्राप्नोत-
 ५ धीवमुत्तरलोमास्तृणाति^४ । तत्र प्राङ्मुखमुदङ्मुखं वा वधूमुप-
 वेश्य पतिरिह गावः प्रजायध्वमिति पश्चात्प्रिषीदेता ज्योतिषां
 दर्शनाद्वाचंयमावन्यतरानुपेतावासातामुदिते^५ नचचे 'प्राची-
 मुदौची वा देवोः षडुर्वीरिति^६ दिग्भुपस्थाय मा शस्महि
 प्रजयेति चन्द्रं सप्तर्षय इति सप्तर्षीकृतिका नृचशाखरन्ध्रतीं^७
 • च^८ भ्रुवच्चित्तिरिति भ्रुवं च दृष्टोपतिष्ठेयातां मनोज्ञं तथा सह
 संभाष्याथग्नेयः स्थास्तीपाकः^९ । प्रजा स्थास्तीमिति स्थास्तीमभि-
 मृश्याग्नेये जुष्टं निर्वपामौति स्थास्त्र्यां तण्डुलास्त्रिर्वाप्य वाच-
 स्यतये पवस्त्रेति वध्वा चरुं अपयत्यभिघार्योदगुदास्य परिस्ती-
 र्याग्निमुपसमाधाय हव्यवाहमिति खिष्टकृता यजेत । उत-
 १५ शेषेण ओचियं ब्राह्मणं तर्पयित्वा^{१०} तस्मा^{११} ऋषभं दत्तानृणो
 भवतीति विज्ञायते^{१२} ॥ ५ ॥

१ Thus A L; वैवाहिकमग्निं B.

२ Thus only the Darpaṇa and printed text of Saṃhitā; देहलिं Ma; देहनीं Ed; देहिनीं My; चेहिनीं Vi; देहिनीं the Grantha MS. of the Saṃhitā; देहलीं L.

३ Thus Vi; •लोमसाह् • My L; •लोमोपह् • Ma, Ed; •लोमं.. उपह् • Bh (उपरिलोमालोर्थ Darpaṇa).

४ Thus (वासाताम्) A L; चसताम् Ma, वावसताम् Bh.

५ Only in Ed L and Darpaṇa.

६ तर्पयित्वा B; •तास्ते ऋषभं L.

अत ऊर्ध्वं पर्वणि स्वाक्षीपाक्षेन यजेत ^१ नित्यं यवैर्ग्रीहि-
 र्भिर्वा हस्तेन सूयाय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति प्रातराहुती
 अग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायमाहुती जुहुयादग्न्य-
 न्तरसंसर्गे ऽनुगते वा पत्नी ह्यष्टं चरति ^१ ओषिषागाराक्म-
 यित्वा वाग्निमादाय पुनरौपासनमादधीतो^१ दक्षाशुच्यादि- ५
 संसर्गे च विधानं यज्ञप्रायश्चित्ते वक्ष्यामो ^१ वियोगे पक्ष्यो-
 पावरोहेति समिधं यावत्क्षयं तावत्तन्ना^१ समारोप्य गच्छेदह-
 रहक्षां प्रज्वाल्य ऊलान् तथान्यां समिधं निदधाति ^१ ॥ ६ ॥

पचने वावसथ्ये चरुमभिघार्य वैश्वदेवं ^१ यथा हेति
 मण्डलं प्रदक्षिणमुपलिप्य परिमृज्याग्नये^१ स्वाहा सोमाय स्वाहे- १०
 त्युत्तरदक्षिणयोर्मध्ये व्याहृतीर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा धन्वन्त-
 रये स्वाहा कुक्षे स्वाहानुमत्ये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा द्यावा-
 पृथिवीभ्यां स्वाहा व्याहृतीरिमा^१ मे अग्न इति चरुं शेषं
 जुहुयादग्निहोत्राय स्वाहा वैश्वदेवयज्ञाय स्वाहा ब्रह्मयज्ञाय
 स्वाहा देवयज्ञाय स्वाहा भूतयज्ञाय स्वाहा मनुष्ययज्ञाय १५
 स्वाहा पितृयज्ञाय स्वाहा नमः स्वाहा पञ्चमहायज्ञाय स्वाहा
 व्याहृतीः खिष्टकृद्वाहृतीरथ गृहदेवताभ्यो यथादिशं बलि-
 हरणं ब्रह्मणे नमो ब्रह्मपुरुषेभ्यो नमो वासोष्पतये नम इति
 गृहमथ्ये ^१ इन्द्राय नम इन्द्रपुरुषेभ्यो नमो यमाय नमो

१ तावत् om A L.

१ Thus B ; परिपिच A L ; read perhaps परिमृज्य परिपिच । ०

२ Here and below व्याहृतीः or -तिः is found in the MSS.

यमपुरुषेभ्यो नमो वरुणाय नमो वरुणपुरुषेभ्यो नमः सोमाय
 नमः सोमपुरुषेभ्यो नमो ऽग्नये नमो विश्वतये नमो वायवे
 नम ईशानाय नम इति ' सर्वं दक्षिणे पितृभ्यो ज्ञातिवर्गः
 परान्यन्तेभ्यः ' कृतोपवीतौ यावन्तौ ऽन्नार्थिनस्तावद्भ्यो निर्वपा-
 १० मीति निरुप्याकाशे विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमो दिवाचरेभ्यो
 नमो भूतेभ्यो नमो नक्तचरेभ्यो नम इत्युच्छैर्षके श्रिया
 इति ' पादतो भद्रकाक्षा इति ' प्रतिदारं पूर्वान्तमुत्तरान्तं
 वा भुवंगयोर्मरुद्भ्य इति ' चुल्काः पक्षयोरग्रय इत्युदधान्यामद्भ्य
 इति ' पेषण्योरुभयोर्दृषद इत्युलूखलसुसलयोर्जनस्यतिभ्य इति '
 २० शूर्पं ओषधीभ्य इति ' वास्तुपृष्ठे श्रुनां च पतितानां च
 श्वपसां पापरोगिणाम् । वयसां च किमौषां च भूमावशं
 वपाम्यहमिति बलिशेषं निर्वपति ' पूर्ववत्प्रवाहणं कृत्वा भूतिः
 स्मेति भस्मालिण्यापो हि छेति प्रोक्ष्य यत्ने अग्ने तेजस्तेने-
 त्यग्निमुदयमित्यादित्यं चोपतिष्ठेति ' नित्यं सायंप्रातः पत्नी
 १५ वा पुष्टिकामा^१ बलिं हरेद्वैश्वदेवकाले प्राप्तमतिथिं शक्त्वा
 तर्पयेद्वैश्वानरो ह्येष भवति ' ॥ ७ ॥

तदेवं चिराच्च हविष्याग्निनौ ब्रह्मचारिणौ धौतवस्त्रव्रत-
 चारिणौ स्नातां ' ततो ऽपरस्यां रीचौ चतुर्थ्यामलङ्कृत्याग्नि-
 सुपसमाधाय नव प्रायश्चित्तानि जुहुयादग्ने वायवादित्यादित्य
 २० वायव्ये ऽग्ने वायवादित्य व्याहृतिर्भूर्भनमिति चतुर्भिर्वधूमूर्ध्ना-

१ Thus B; भृशुकामा Ed L, पूषः Vi Mf.

ज्येन जुहुयादग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा प्राच्यामुदीच्यां वा तामुप-
वेश्याभिद्धा पञ्चशाखेनेति योनिर्मभिमृश्य सं ना मन^१ इत्युप-
गच्छेदिमामनुव्रतेत्यालिङ्गनं^२ मधु हे^३ मध्विदमिति^४ मैथुनं
कुर्वीत^५ सुप्रजास्वायेत्युपगमनं सं ना मन^६ इत्यालिङ्गन-
मिमामनुव्रतेति वधूसुखेक्षणमित्येके^७ ॥ ८ ॥

अथ चिराचमृतौ मलवद्वासाः स्नानाञ्जनादीनि वर्जये-
देकभक्ता^८ स्यादखर्वेणाञ्जलिनायसेन^९ वा पिबेच्च^{१०} शुल्बेना-
श्राति^{११} न यज्ञानीचेत्^{१२} न दिवा स्वपेद्यथोक्तं व्रतं कुर्या-
च्चतुर्थ्यां दन्तपावनं शम्भामलकादिभिः स्नात्वा श्वेतवस्त्रानु-
लेपना स्त्रीशूद्राभ्यामनभिभाष्यापरमदृष्ट्वा भर्तारं पश्येद्यस्मा- १०
दृतस्नाता यादृशं पुरुषं पश्येत्तादृशी प्रजा भवति^{१३} चतु-
राक्षयो द्वादश भवन्ति षोडशेति चाचक्षते^{१४} प्रथमास्त्रिंशो
न गम्याः^{१५} पुमान्समासु विषमासु स्त्री जायते^{१६} शालित्रीहि-
यवानामञ्जं पयसा प्राञ्चौयाद्यस्मादाहारमूला धातवो

१ Thus the Samhitā (printed text and Grantha MS.); सन्नान् Ma. Vi My, सन्नान् मन Ed, सन्नं मन L.

२ The text above given is that of Ma. and L, with which the Darpaṇa and the Prayoga agree. A has सुप्रजास्वायेत्युपगच्छेत्सन्नान् इत्यालिङ्गनम्, but as this is justly (in part at least) the view of the S. (see below), the reading of Ma and L seems to be preferable.

३ Thus only the Grantha copy of the Samhitā; the printed text of the S. and A : मधुचेत्, cp. Hir. I. 24. 6.

४ मधुक्ता B L.

५ स्यादखर्वेणा A L.

६ यज्ञम् instead of यज्ञान् A, यज्ञं L.

भवन्ति । लक्ष्मीवटशृङ्गसहदेवौ नामन्यतममभिषूय^१ प्रक्षिपे-
दक्षिणे नासापुटे पुत्रकामाया वामे स्त्रीकामाया । न निष्ठो-
वनं कुर्यात्^२ श्लोकरोषौ वर्जयति । ततः^३ एनां^४ यन्मे गर्भा-
दिभिः^५ प्रोक्षणेः प्रोक्ष्य विष्णुर्योनिं कल्पयत्विति नामुप-
५ गच्छेत् । परिषिष्य वैश्वदेवं वैष्णवं मूलहोमाङ्गहोमौ^६ ऊत्वा
विष्णुर्योनिं कल्पयत्वित्युपगमनमित्येके । ॥ ८ ॥

अथ गृहीतगर्भालिङ्गानि शरीराटोपः सक्थिषीदेनं द्वेषो
भर्तुरक्षिराहारो लज्जाप्रकोपः खरता वाचः^७ स्फुरणं योने-
रिति गर्भस्य दैवानुबन्धं ज्ञात्वापूर्वमाहपक्षे. पुण्ये पुंनास्त्रि
१० शुभे^८ नचच आज्येनाधारं ऊत्वा तां मङ्गलयुक्तामुपवेश्य
परिषिष्य धातादि पञ्च वारुणं मूलहोमं स्निष्टाकारं च
ऊत्वा वृषो ऽसीति यवान्ददाति । पयो दधि घृतं समं
गृहीतं चिद्वदित्यामनन्ति । भृश्वयि ददामीत्येनां चिद्वत्पा-
शवेदाचान्ताया नामेकूर्ध्वमाभिद्वाहं^९ पराञ्चेति दर्भेण चिर-
१५ न्मार्ज्यं पुण्याहं कुर्याद्वाङ्मनस्येन तर्पयति । ॥ १० ॥

१ •शृङ्ग• A, •शृङ्ग• B L and Darpana.— •न्यतमेनाभिषूय A L, •न्य-
तरमभिषूय B.

२ Thus B ; तामेनां A L.

३ Thus Ed L ; गर्भादि Ma ; गर्भादिभिर्मन्त्रैः Vi My.

४ Thus Ed L ; •सौ च Ma ; •सोमं Vi My.

५ वाक्स्फुः Ma ; (•खरता)स्फुरणं Ed ; L Vi My om. वाक् (वाचः my
conjecture).

६ •शुभे given by L Vi My and Bh.

७ अभिद्वाहं Ma.

अथ गर्भाधानादिष्वतुर्थे मासि पुंसवनं भवति ^१ शुक्ल-
पक्षे शुद्धे ऽहनि पूर्वाह्ने ऽग्निमुपसमाधाय पूर्ववत्स्निष्टकारानां
ऊला दक्षिणतो ऽग्नेरपरस्थामासीनाया ^२ वृषो ऽश्वीति सर्वप-
मिश्रितान्यवानाण्डौ स्य इति दद्याद्दक्षामे माषधान्यौ प्रति-
निधौ स्थातामौ भूर्भुवः सुवो राकामहं यास्ते राके सोम ^३
एव विश्वा उत त्वयेत्युदरमभिमृशेत्पूर्ववत्स्निष्टप्राशनादीनीति ^४
विज्ञायते ^५ ॥ ११ ॥

अथ गर्भाधानाद्यष्टमे मासि सीमन्तोन्नयनं कुर्यात्पञ्चो
दिनं च व्याख्यातं ^१ पूर्ववद्भातादि ^२ ऊला जेषां शस्त्राणां सह
शस्त्राटुम्लसं सायपत्रं कुशाङ्कुरं च दर्भेण चिरावधौ भूर्भुवः ^३
सुवरिति गृहीत्वा तस्यास्तथासीनायाः सगन्धवत्याः सीमन्ते
राकामहं यास्ते राक इति स्थापयित्वोन्नयनं कुर्यात्सोम एवेति
पुरस्तादिव कुर्यात्पूर्ववत्स्निष्टप्राशनं पुण्याहान्तमित्येके ^४ ॥ १२ ॥

अथ विष्णुवक्षिमुत्तरप्रणिधावग्यादीन्देवानो भूः पुरुषमो
भुवः पुरुषोऽसुवः पुरुषमो भूर्भुवः सुवः पुरुषं चेत्यावाह्य ^१
तथैव निर्वापाद्याचार ^२ ऊलाग्नेः पूर्वस्थां दर्भासनेषु केशवं नारा-
यणं माधवं गोविन्दं विष्णुं मधुसूदनं चिविक्रमं वामनं औधरं
हृषीकेशं पद्मनाभं दामोदरमिति नामभिर्देवं विष्णुमावा-

१ °जायै A L.

२ °वृष instead of वृषेत् B,— प्राशनोन्नयनादीनि Ed L My; प्राशन-
संश्रयनादीनि Vi.

३ भातादीन् B.

४ इके missing in Vi My.

५ Thus A and L; निर्वापमाचारं B.

स्वापोहिरण्यपवमानैः स्थापयित्वा तत्तन्नाम्नार्चयत्यतो^१ देवाद्यै-
 विष्णोर्नु कं तदस्य प्रियं प्र तद्विष्णुः परोमात्रया विचक्रमे
 चिदैव इति द्वादशाहतीराज्येन ऊत्वा पायसमाज्यसंयुक्तं-
 हविर्देवं^२ निवेद्य द्वादशनामभिरतो देवाद्यैर्विष्णोर्नुकाद्यैराज्य-
 मिश्रं पायसं^३ जुहुयाद्दृग्यजुःसामाथर्वभिर्मन्त्रैर्वैष्णवैर्देवं संस्तुय
 नमोऽन्तेर्नामभिः प्रणमेत्पायसशेषं पत्नीं प्राशयति । ॥ १३ ॥

अथ जातकर्म^४ व्याख्यास्यामो^५ ऽरिष्टागारं यथोक्तं कृत्व
 वृषभोषितं तिलसर्षपैर्धूपयित्वा तां प्रवेशयेत्तज्ज्ञाः स्त्रियस्त्रि-
 स्रतस्तो वा परिगृह्णीतां संवाहयेयुः^६ कुक्षौ शिथिले हृदय-
 १० वन्धं मुक्तां सशूले जघने प्रजायत इत्यवधारयेत्^७ गर्भसङ्गे
 विशल्यां सुवर्चसां वा योनौ निष्पीड्य निदध्याद्रूपयेत्पिण्डीत-
 केनाहिकृत्या वा योनिं^८ हरिण्युष्या^९ मूलं हस्तपादयो-
 रादधाति^{१०} यदा नासायं दृश्यते^{११} तदास्य^{१२} ग्रहस्थितिं ज्ञात्वा
 शुभाशुभं परीक्षेत^{१३} यस्मात्तद्गुणान्वितं^{१४} वर्धयेज्जायमाने
 १५ मातुर्दक्षुभं दक्षिणतः शिरोभागे स्थापयित्वा ततस्तुर्धन्तौ
 पादतो^{१५} निधाय यथैव सोमः पवत इत्युदरंमभिमृशेत्कुमारे

१ तन्नाम्ना° Ed and Darpaṇa ; तन्नाम्ना° the other MSS.

२ हविर् instead of हविर्देवं Ma only.

३ च ins. Ma and Darpaṇa.

४ जातकं A.

५ Thus Ed ; पुष्या Vi My ; पुष्य Ma L.

६ हस्तेन ददास्य all, only Darpaṇa हस्ते ।

७ Thus B and L ; °नितो A.

८ Missing in A (पादयोः Darpaṇa) and L, where, instead of ततस्, we find सतस् (read सतस् ?).

जाते द्वारवाने ऽग्निं परशु तस्मिन्निहिरणं स्थापयित्वाश्ना
भवेत्यधरमुत्तरं करोति तस्योपर्यङ्गादङ्गादिति कुमार-
मेकया स्त्रिया धारयेत्तमद्भिर्भुक्ष्य तिलदे ऽवपद्यतेति
सतिलमचतं मूर्ध्नाधार्यौपासनमरण्यां निर्हरति । १४ ॥

बुध्यां कपालमारोप्य वृषभशक्त्यपिण्डैर्जातकामिं साध- ५
येत्तमेनमुत्तपनीयमित्युदाहरन्ति । तेनैव धूपं दद्याद्द्वारस्य
दक्षिणतो निधायाङ्गारवर्णे परिसीर्य कणसर्षपैर्हस्तेन^१ शण्डे
रथो ऽयः शण्डो मर्क^२ अलिखन्विलिखत्यर्घ्येण आन्वीमुखः
केग्रीनैरेतांग्रतैतान्धूवं एषां मिश्रवाससो नक्तचारिणो
निग्रीयचारिणौ तासां त्वमयं ते योनिर्मम नामेति व्याह- १०
तौश्च ऊला प्रचास्य पाणिमवनीमास्तभ्य यत्ते सुसीम इति
मेधाये हतं करोति^३ वचा पथ्या हिरण्यं मधु सर्पिरिति
मेधाजननानि^४ भवन्ति^५ । ब्राह्मीहतं^६ पयो वचाधिकं चाम-
नन्ति^७ सुवर्णं दर्भेण बद्धान्तर्धाय हतं भूर्ध्वच इति प्राक्मुखं
प्राशयति^८ । नित्यं सायंप्रातरेवमहरहर्ऊला^९ मेधाये पायये- १५
दुष्णग्रीताभिरद्भिरेन स्थापयित्वा चेचिये लेति नीत्वा या
दैवीरिति मातुरक्के^{१०} स्थापयित्वा^{११} तासां लेति स्तनौ^{१२} प्रचा-

१ A and L ins. जहोति, but afterwards (line 11) ऊला follows.

२ जननी भवति B.

३ Thus A L and Darpana ; ब्राह्मि B.

४ एव instead of अहरहः B.

५ Thus B and Darpana ; उपसे instead of असे A and L.

६ स्थापयति A and L.

७ Thus B and Darpana ; स्तनं A L.

स्याथ कुमार इति दक्षिणादि पाद्यवेदापो हविष्विति न्यस्त-
मुदकुम्भं शोधयित्वा नित्यं सांध्यप्रातरादधाति । तथैव घृत-
प्राशनान्तं कर्म कृत्वा स्वात्मीपासननिर्हरणादि^१ करोतीत्येके-
द्वितीये पञ्चमे सप्तमे^२ नवमे चाङ्गि शयनादिकं शोधय-
तीति^३ ॥ १५ ॥

अथ वास्तुसवनं व्याख्यास्यामो^४ नवे वास्तुन्यषिते^५ ऽपि^६
सूतकप्रेतकयोर्वापयित्वा मृन्मयानि भाण्डानि पुराणानि^७
त्यक्त्वा नवानि परिगृह्णान्यान्परिच्छदान्यथोक्तं शोधयित्वा^८
भूमियज्ञेनेष्टा निवसेद्यस्मादास्तुसवनेन^९ शुद्धिवैखानामाचारो
१० वास्तुसवनस्य^{१०} वास्तोष्यते प्रतिजानीहि वास्तोष्यते शम्भवेति
दाभ्यां यजेत भूमियज्ञाय स्वाहा यज्ञदैवतं प्रसोदर्थं स्वाहेति
द्वौ भूमियज्ञदैवत्यौ मेदिनी देवी देवी हिरण्यगर्भिणी
समुद्रवती सावित्री शृङ्गे शृङ्गे वायुपरी जलशयनीति पञ्च
भूमिदेवत्या व्याहृतीर्ज्जला पुण्याहमहमग्ने अग्निं गृह्णामीत्यग्नि-
११ षाहर्भूपूजेनाग्निं गृहीत्वा प्रथमादेन्द्राहुवंगादारभ्य वास्तुनः
कुक्ष्यमृषाहिरन्तस्य वामं परीत्या ब्रह्मस्थानात्पर्यग्निं कार-
यित्वापरदारेण विस्तृजेत्तथैवाणोरणीयानिति पाद्येणान्यपः

१ •षादिकं Ed and L.

२ Om A and L; also according to the Darpaṇa the word be-
longs to the text.

३ Thus Ma; शोधयति Ed; शोधयेदिति L Vi My.

४ •वीते Vi My.

५ पि om B.

६ शोधयेत् B.

स्वावयिला शिष्टाभिः सर्वत्र प्रोक्ष्यत्येवं वारुणाङ्गुवंगादा^१
याम्यात्सौम्यादारभ्य^२ पर्यग्याधावस्तुती^३ स्याताम् ॥ १६ ॥

ये ते शतं^४ वरुणोदुत्तममयास्याग्र आपः सृजन्तु क्षिग्धा-
नीति अलारो वरुणदैवत्या^५ विश्वे देवस्य विश्वे अद्येति दौ
वैश्वदेवावतो देवा इदं विष्णुस्त्रीणि पदा विष्णोः कर्माणि^६
तद्विष्णोः परमं तद्विप्रास इति षड्विष्णवा दावाद्यावित्येके^७
रुद्रमन्यं व्यम्बकमिति दौ रुद्रदैवत्यौ^८ ब्रह्म जज्ञानं हिरण्य-
गर्भं इति दौ ब्रह्मदैवत्यौ^९ मिश्रवासस एनाग्नतैतानिति दौ
कौबेरौ^{१०} युवसेतान्यग्नीषोमावान्यं दिव इति त्रयो अग्नीषो-
मीया^{११} रुद्रस्यतिर्देवानां रुद्रस्यतिः सोमं रुद्रस्यते अति^{१२}
यदुपयामगृहीत इति चलारो बार्हस्पत्याः^{१३} चातारमिन्द्रं
महाः इन्द्रो य ओजसा महाः इन्द्रो नृवङ्गुवस्त्वमिन्द्रेन्द
सानसिं प्र सवाहिषे ऽस्माकमिन्द्रो भूतस्येन्द्रो द्यौरिन्द्रं प्रण-
वन्तमिन्द्रो वृचमिन्द्रो बभ्रुवेन्द्रो ऽस्मानिति^{१४} त्रयोदशेन्द्राः^{१५}
यमो दाधार नमस्ते निष्कंतय इति दौ याम्यौ^{१६} मिचस्य^{१७}
चर्षणीधृतो मिचो जनाग्र स मिचेति त्रयो मैत्राः^{१८} भूमि-
यज्ञदैवत्यादयो व्याहृत्यन्ता इज्यन्ते^{१९} तस्माद् द्युत्तरं शतमा-
ज्जतयो वास्तुसवनस्यान्तर्हीममिति विज्ञायते ॥ १७ ॥

१ Thus (भुवङ्गादायाम्यात्) B ; भुवङ्गादाययात् Ed ; •गाद्याम्यात् L Vi My.

२ •द्वती Ma only.

३ All (also the Darpana) एते शतं ।

४ A and L स्माकमिति (!).

अथ दशमे दादशे वार्द्धि भवत्युत्थानं^१ तथैव जातकाग्निं
समारोप्य यावन्मयस्य कर्माणि तानि सर्वाणि मथितानि चैव
कुर्वादिष्टान्यौकिकाग्नावित्येके^२ स्नात्वागारं यथोक्तं शोध-
येत्^३ चुरकर्मादिना शुद्धो भूमियज्ञमसगोत्रेण याजयेदि-
त्येके^४ तथा हरणमौपासनस्य धातादि पञ्च वारुणं मूल-
होमो भोजनं ब्राह्मणानाम्^५ ॥ १८ ॥

अथ नामकरणमा चत्वारिंशद्विषादा पञ्चाशद्दिनादा
पाके जैना नियुञ्जीत^१ तत्रैव^२ शुभे पुनर्वाञ्छि नचचे परित्योर्वाग्निं
तथाशीनस्याक्षतं कुमारस्य मूर्ध्नि विन्यस्य पञ्च वारुणं प्राजा-
पत्यं खिष्टाकारं च ऊत्सा^३ पूर्ववच्चिह्नप्राशनं^४ दीर्घान्त-
मभिनिष्ठान्तं वा घोषवदाद्यन्तरं द्विप्रतिष्ठितान्तस्यं मृष्टाक्षर-
पदस्वरं दिवर्णं चतुर्वर्णं वा नाम ग्रह्यते^५ यथोक्तं मम नाम
प्रथममिति गोचरनामयुक्तं तदहं नाम कुर्यात् द्वे^६ नामनी
तु^७ नचचनाम रहस्यमग्न्याधानात्परमाहिताग्न्यादिस्वकर्मानां
प्रकाशं नाम भवेद्दत्ततोदकपुष्पाक्षरसगन्धसमैः पाणिभ्यां
दक्षिणेतराभ्यां कुमारस्य शङ्करिरिवेति कन्याया^८ नन्दे-

^१ Thus Ma La Vi My ; शोधयित्वा Ed Bh.

^२ Thus B and La ; याजयतीत्येके Ed ; याजयतेति Vi My.

^३ नियुञ्जेतचैव Ma, नियुञ्जेद्वा Bh.

^४ Thus A ; जुहुयादस्य Ma La ; जुहुयात्, without अस्य Bh ; अस्य
ms to be superfluous.

^५ द्वे नामनीति A ; द्वे नामनी इति La.

कन्यकाया B.

वानन्ददायिनीति वदन्पादत^१ आरभ्य क्रमेण देहाङ्गसन्धौ
गिरिषि च निक्षिपेत्पुण्याहम् ॥ १६ ॥

अथ वर्षवर्धनं^२ दारकस्य जन्मनक्षत्रं यद्देवत्यं सास्य देवता
प्रधाना भवति^३ तस्मादाधारं कृत्वा तदधिदेवता^४ नक्षत्राणि
च जुहुयादग्नये कृत्तिकाभ्यः प्रजापतये रोहिण्यै सोमाय ५
मृगशीर्षाय हृद्रायाद्रांया अदित्यै पुनर्वसूभ्यां हृहस्तये
तिथ्याय सर्पैभ्य आश्लेषाभ्यः पिहृभ्यो मघाभ्यो ज्येष्ठे फल्गु-
नीभ्यां भगाय फल्गुनीभ्यां सवित्रे हस्ताय त्वष्ट्रे चित्रायै
वायवे निष्ठाया^६ इन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां मिचाथानूराधेभ्य
इन्द्राय ज्येष्ठायै प्रजापतये^७ मूलायाङ्गो षाढाभ्यो विश्वेभ्यो १०
देवेभ्यो षाढाभ्यो ब्रह्मणे ऽभिजिते विष्णवे ओणायै वसुभ्यः
अविष्टाभ्यो वरुणाय शतभिषजे ऽत्रायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यो ऽहवे
बुध्निषाय^८ प्रोष्ठपदेभ्यः पूष्णे रेवत्या अश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां
यमायापभरणैभ्यः स्वाहेति व्याहृतिः^९ ॥ २० ॥

अथमं वैरवणमग्नीषोमीयं^{१०} वैष्णवं धातादि मूलाहोमं १५
यद्देवादि क्रुष्णाण्डहोममा सावित्रप्रतवन्धाङ्गुहोत्पुपनीतस्य च

१ पत instead of पादत Ed My La. १

२ तदादिदेवता B and Ed.

३ Thus Ma and printed text of Samhitā; सान्या Ed La and Grantha copy of Samhitā; सान्यै Vi My.

४ निर्वर्तये instead of प्रजापतये A La and Grantha copy of Samhitā.

५ बुध्न्यै Ma La Vi My.

६ Thus Ma La Ed Vi, ओतो: My.

७ Thus La Ed Darpana and both texts of the Samhitā; वैरवणं
Mi Vi My.^{१०}

- तत्तद्गतसूक्तानि^१ वेदस्नातनस्त्र^२ चदङ्गि विवाहो भवति
 मासिके वार्षिके चाङ्गि तस्मिन्त्यस्त्रिष^३ आहुः पारंपरागतं
 श्रिष्टाचारं तत्तत्करोति^४ । तथाश्रिष्टोमादियज्ञानामाधान-
 नक्षत्रे वर्षान्ते करोति । तदेवं वर्तमानस्य यद्यष्टमासाभिका-
 ५ श्रौतिवर्षाणि रविवर्षेणाधिगान्यधिगच्छेयुः^५ स दृष्टसहस्रचक्रो
 भवति । तमेवं क्रियायुक्तं पुण्यकृतं ब्रह्मशरीरमित्याचक्षते ।
 तस्मान्मन्दीमुखं कृत्वा शुक्लपत्रे शुद्धे ऽहनि पूर्वाह्ने पूर्ववद्धत्वा
 तथैव कपिल इवेति वृद्धस्य वृद्धया वा वदन्नक्षतो-
 दकादीन्मूर्ध्यादध्यात्मवदेवताः सहस्रं च । ब्राह्मणानामर्चन-
 १० कलिभ्यामर्चनेन तर्पयेत् । ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य सायं स्यण्डिले
 सहस्रं पिष्टेन सोमरूपाणि करोति । राजतेन पात्रेण कुसुद-
 पत्रेः सोमस्वार्चनं । तस्य दक्षिणे रोहिणीगणं वामे चाना-
 वृष्टिगणमर्चयति । सहस्रशः सुवर्णरजतमुक्तादौनि शक्त्या वस्त्र-
 तण्डुलापूपानि च दद्यादश्वमेधफलावाप्त्यै वर्षवर्धनमिति
 १५ विज्ञायते ॥ २१ ॥

अथ षष्ठे मास्यन्नप्राशनं । शुक्लपत्रे दिने शुद्धे तत्राज्ये-
 नाधारो धातादि मूलहोमं पूर्ववत्त्रिवृत्प्राशनं । प्राक्पुन-
 मङ्गलयुक्तं कुमारं विष्टरमारोप्य भूरूपामिति पाथसमकं
 प्राशयेद्योगे योगे तवस्तरमित्याचमनं ददात्यथ प्रवासागमनं ।

१ यस्मिन् instead of त. B.

२ तत्करोति A

३ अधिगान्यधि. A La.

पुण्यापूपदक्षिणादिसंभाराङ्कुमारं^१ च गृहीत्वा कनिकादादि-
 नाक्षयं गृह्यस्य गच्छेत्प्रदक्षिणमर्चनं प्रणामी गृह्यस्य^२ तच्छि-
 ह्येन पुण्यादिना गृह्यस्य श्रेयमिति तन्नामोचित्वा^३ वासुमलंकाय
 शान्तिं वाचयित्वा निवर्तयेत्प्रोक्ष्यागतं सोमस्य लेख्यङ्कमा-
 रोप्यायुषे वर्षस्य इति पिता मृभिं जिघ्रति^४ वृषभं नमस्कृत्य
 दक्षिणपाणेः^५ साङ्गुष्ठमङ्गुलीगृहीत्वा कनिष्ठाद्यग्निरायुष्मानि-
 त्यादिकैर्विषर्जनमायुष्टे विन्यतः प्रतिष्ठ वाचाविति दक्षिणादि-
 कर्णयोर्जपनमुदङ्मुखं ब्रह्मादिदेवानां गुरूणां च प्रणामं कार-
 येत्^६ पादोदकं दत्त्वा पूर्ववत्सगुडभक्ष्यस्यान्नस्य सपिण्डैः
 ओचित्यैः सह भोजनं^७ स्वस्तिवाचनं^८ पिण्डवर्धनमिति १०
 विज्ञायते ॥ २२ ॥

अथ वर्षे प्रथमे दत्तौघे वा चौडकमुत्तरायणे पक्ष
 आपूर्वमाणे पुंनाख्याघारो^१ मूखहोमान्ते मङ्गलयुक्तमग्ने-
 रपरक्षां कुमारमुपवेश्योत्तरे साचतं गोशङ्खकरावे गृहीत्वा
 माता ब्रह्मचारी वा धारयेच्छिवो नामासीति ग्रहणं चुरस्य^२
 शिवा नो भवयेति शिलायां तीक्ष्णीकरणं^३ गोदानमुन-
 क्तिरिति गवादिदक्षिणाकरणमाप उन्मन्वित्यपां सेकं शिर-
 स्योपधे चायस्त्रैर्नर्मिति साचताङ्कुरदमौ प्रागुत्तरायौ मस्तके
 स्थापयेत्स्त्रुधिते नैनः हिंसोरिति चुरं निधायोर्ध्वायमोषधी-

१ संभारं instead of संभारान् A.

२ तन्नामोचित्वा A.

३ पादौ B.

४ वाचनं A La and Darpana ; •वचनं B

रिति^१ चेनावपदिति चेन^२ पूषेत्यसावायुवेति पूर्वादिप्रदक्षिणं
 दर्भं सरोमाणं हित्वा व्योक् च सूर्यं दृश इति चूडां विभ-
 जेद्विक्रमेण खलैकार्षद्भार्षद्वार्षपक्षार्षप्राणार्षा^३ विभजेदनु-
 दितखैकामिदमश्मसुखेत्युदुम्बरदर्भचोर्मले^४ गोष्ठे वाष्पादये-
 ५ त्नातं^५ वस्त्रादिनालंघत्योपवेश्य दक्षिणे पक्षे प्रायश्चित्तादि
 धातादि पक्षे वारुणं मूलहोमं कृत्वा पुण्याहं कृत्वा नापिता-
 यासदानं गवादिदक्षिणं गुरवे सुराणां पूजनं तर्पणं
 ब्राह्मणानामन्नेन करोतीत्यष्टादश संस्काराः शरीराः^६ ॥
 २३ ॥

तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

^१ Thus Ma La; •पा जोषधी• Ed and printed text of Samhitā;
 •ध्वं पासोषधी• My and Prayoga; •ध्वं पाम जो• Vi; ऑपसो also the
 Grantha text of S.

^२ Thus my conjecture; सप्तार्षा चूडां La Ed; सप्तार्षचूडां Vi; सप्तार्षा-
 चूडा My; सप्तार्षेया चूडा Ma.

^३ विभजति instead of •जेत् B, विभजति La Vi My; रक्षा om. Ma La.

^४ वा गुरवे• B.

अथ^१ स्नात्वा^२ पाकमग्नेः पश्चिमतस्तिष्ठन्प्राङ्मुखः प्राणायामं
 धारयत्येकविंशतीभ्यामनङ्ग^३ दर्भान्^४ दर्वीसुकुसुवप्रणीताज्य-
 स्नात्वा^५ च स्नात्वा^६ लीरग्रेरुत्तरे ऽवाङ्मुखं^७ संन्यस्योद्धरेत्यग्निमुद्धार्य-
 न्नैरिन्धयेद्देदि^८ परिमृज्य प्रागाद्युत्तरान्तं दर्भानास्तीर्थभा-
 दीनग्निकुण्डं च प्रोक्षयति^९ प्रणीतामासाद्य पवित्रं निधा- ५
 याद्भिः पूरयति^{१०} पृथिव्यापो यहीत्यामीति पूर्ववदुत्पूयोत्तरे
 निधाय^{११} आज्यस्नात्वा^{१२} गृहीत्वा पूर्ववदाज्यं संकृत्य चतुर्थी-
 वदग्नये चरुं स्नात्वा पङ्कग्नौ परिसमूह्य देवस्य लेति दर्वी-
 मादाय प्रक्षाल्योत्तरागं निधाय परिषिञ्चेद्भान् गृहीत्वाज्य-
 मनत्वेकमनूयाजमपोह्य चीन्यरिधीनाधारौ च पूर्ववच्चिदाय १०
 शेषान्यद्दग्धेभ्यः प्राणायामेनाग्नौ क्षिपत्याज्येनाधारौ संस्त्राय^{१३}
 ऊत्ताग्नये सोमायेति जुहोति^{१४} दर्व्यां चरुं गृहीत्वाभिघार्याव-
 दानं गृहीत्वाग्नये स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ऊत्ताचानूयाज-
 मग्नौ प्रक्षिप्य प्राजापत्यं जयान्व्याहतीह^{१५} पाहि नो अग्न एनसे
 पाहि नो विश्ववेदसे यज्ञं पाहि विभावसो सर्वं पाहि शत- १५
 क्रतो कामावकीर्णः कामाभिद्रुग्धः सं मा समुद्रादिति
 स्त्रिष्टाकारं च जुहोति^{१६} परिषिञ्च्य प्रणिधिं^{१७} चालयति^{१८} ।

१ अथ पूर्वणि Ma La Ed, पूर्वणि not in Bh Vi My.

२ Thus B; संयत्न A La.

३ दर्भ० A La.

४ ऽवाङ्मुखः इत्यस्य० B.

५ स्नात्वा B.

६ ० धी० Vi My.

७ चालयति La.

‘भस्मास्त्रिषात्मानं प्रोक्ष्याग्निं^१ वैश्वानरसूक्तेनोपस्थाप्य प्राणायामेन
दर्भास्तुर्दिशमुत्पाप्याद्भिः प्रोक्ष्य^२ दावपोक्ष्यान्वापायायन्तामिति
जुहोति^३ दावपि गृहीत्वाद्भिः प्रोक्ष्याग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहेति
ऊत्वा चैत्यरिधीनाधारसमिधौ च^४ जुहुयाद्द्वार्धं कर्तुमशक्तः
‘ समिधिं स्वात्मान्वरण्यां वा समारोपयेदिति विज्ञायते^५ ॥ १ ॥

अथ सति त्रीहिनौवारश्यामाकथवानामाययणे देवताभ्यः
स्वात्मां चरुं पक्वा नवेन तण्डुलेन पक्केनापि^६ जुहोत्यग्रये
स्वाहेन्द्राग्निभ्याः स्वाहा विद्येभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सोमाय
स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहाग्रये स्निष्टकृते^७ स्वाहेति^८
‘ गतायुधाय ये चत्वार इति पितृभ्यः सोपवीतौ ग्रीष्मो जेमन्न
इदवत्सराय भद्राक्षः श्रेय इत्यायुष्या इत्यादिभिस्त्रिभिर्व्याह-
त्यन्तं^९ ऊत्वा दक्षिणे धरण्यां पितृभ्यो बलिदानमायायन्ता-
मिति तण्डुलेरास्यमभिपूर्याचम्य शिष्टैरन्तर्वगे^{१०} परमेष्ठ्यसौति
विकिरति^{११} तदेवं ग्राहीनयायावरादिवृत्त्यन्तरमाश्रित्य^{१२}
‘ गार्हस्थ्यं धर्ममनुतिष्ठतीति विज्ञायते^{१३} ॥ २ ॥

अथाष्टका^{१४} माघप्रौष्ठपदयोरपरपचे^{१५} ऽष्टस्यामष्टकां कुर्यात्
सप्तम्यां नवम्यां चयोदश्यां वा^{१६} सायं पूर्वद्युः स्वाध्यायाचार-

१ भूति स्मेति ins. Ma.

२ अपि missing in B.

३ जुहोति ins. A La.

४ चिभिः om A La.

५ चवशिष्टैः B.

६ ग्राहीन B La.

७ These two words not given by Ma; अथाष्टकां La.

८ प्रौष्ठ. all exc. Ed.

वतः शुचीनसगोचाग्राह्यानां ह्यर्थाभिपूज्य युग्मान् शुवरान्विश्वे-
 देवार्थं व्यवरानयुग्मान्विचर्धि दयोरैकैकं वा निमग्नचेद-
 परेष्टुरपराष्टे देशे शुचावाधायौपासनाग्निं वैश्वदेवाचारं कृत्वा
 स्थासीं संचाक्ष्य विश्वेभ्यो देवेभ्यो जुष्टमिति स्थास्यां तण्डुला-
 क्षिर्वाप्य सतिष्ठं चक्षुःपूपायपि पचेदग्नेर्दक्षिणस्यां नान्दी-
 मुखवन्मण्डलान्युपलिप्यास्वासनमित्यासनानि सदभंतिले-
 व्यासनेध्वासयित्वा वस्त्राद्यैरलंकृत्य ब्राह्मणाग्रत्यङ्गुष्ठान्विश्वे-
 देवानुदगन्तं पुष्पाद्यैः पितृनुदङ्गुष्ठाग्रगन्तं गन्धाद्यैः पूज-
 यति । स्पर्धा नम इत्युक्त्वा तेषां करे तिस्रोदकं दत्त्वा
 प्राप्नोतु भवानिति ब्रूयात् ओं तथा प्राप्नवानीति प्रतिब्रूयुरग्नौ १०
 होमं करिष्यामीत्युक्ते कुरुष्वेति तैरनुज्ञातो ऽग्निं परिषिष्य
 विश्वे देवस्य विश्वे अद्य प्रजापते न त्वत्सुभ्यः स्वयंभुः सं ते
 पयाश्वि सोम यास्त इति रौद्रं ब्राह्मं वैष्णवं व्यहृत्यन्तं

१ ० नागो A. १

२ वैश्वदेवाचारं B.

३ प्रचाक्ष्य Ma.

४ देवेभ्यो जुष्टं निर्वपामीति Ed La My. १

५ Thus A La and Prayoga ; निरूप्य B.

६ ० लिप्यनिर्दग्धं तलेध्वासयित्वा Ma ; ० लिप्यास्वासनमित्यासनानि सदभंतिले-
 व्यासने Vi My La and thus also Ed, which, however, puts into
 brackets the words व्यासनमित्यासनानि ।

७ प्रति om. Ma Ed ; it is added above the line in Vi.

८ उक्त्वा B.

९ After यास्ते La Vi My ins. या ते आत्मानि, Ed. puts these words
 in brackets. १०

देवानां सपिण्डीकरणवर्तिपितृणामप्याज्येन^१ ऊत्वा इयं कथ-
मित्यभिधायं पक्षेनापूपमिश्रेण जुहोति^२ । गानुपाकृत्य पशु-
बन्धवत्संज्ञोत्विद्य^३ वपासुद्रृत्य पक्वया तथा वह वपामिद्वि-
ष्टोमं चामनन्ति^४ ॥ ३ ॥

- ५ दक्षिणपश्चिमे ऽग्नेरेकोद्विष्टवर्षिर्वापस्थानं तद्वक्षिणस्यामवटं
चोपकस्थोद्धृत्यमानमिति दर्भैस्त्रिभिर्दक्षिणान्तं सकृदुत्तिष्ठेत्^५
गायत्र्या प्रोक्ष्य स्थाने निश्चिन्मि सर्वमिति दक्षिणापानंयुग्मानु-
दुम्बरपत्रदर्भास्तिलैरासृणाति^६ । पोषाद्य त्वेति सकूर्वाक्षतं
पाचमुदकेनापूर्यं पितरो मे प्रसौदन्त्विति प्रणम्या म आग-
१० त्विति पितृनावाह्य दक्षिणाभिमुखो ऽभ्यर्चयत्या मा वाजस्येति
पाचं प्रमाज्याग्निरिन्द्रेति चहं निर्वपति^७ । दर्भेण तमष्टधा
विभज्य साव्यं पिण्डान्कृत्वा सव्योत्तरपाणिभ्यामयमोदन इति
पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो ज्ञातिवर्गभ्यः पितृपत्नीभ्यः
पितामहपत्नीभ्यः प्रपितामहपत्नीभ्यो ज्ञातिवर्गपत्नीभ्यः पिण्डं
१५ निर्वपामीति निर्वपत्येवं मातुः पित्रादिभ्यः पिण्डदानं
केचिददन्त्यञ्जनदन्तधावनदधिसक्तमधुव्यञ्जनेचुंबदरीफलान्यर्प-
येच्छूर्पणाकाद्योपरि^८ पुष्यतिस्त्राक्षतदर्भाग्रसेदूर्जं वचनौरिति^९
परितः स्त्राव्योदकं^{१०} दत्त्वामूर्तानामिति तत्पाचोदकेनावटं पूर-

१ अपि om B.

२ •संज्ञोत्वि• all exc. Bh.

३ •युग्मानुदुम्बर• Ma, •युग्मोदुम्बर• A La.

४ •वहवत्• B.

५ •ति पित्राग्नपरितः स्त्राव्यो• A La ; •ति परितः प्रसाव्यो• Ma ; Bh. also

•स्त्राव्य ।

यति ' चरुशेषेणान्येषामाद्यपूर्वोपदेशः पूर्ववद्वाङ्मन्यथाहति
 भोजयन्तेषु तृप्तेषु पितरस्तृप्ताः' भवन्ति ' वाग्यताम्बुजानानृचः
 पैटकाः आवयेदुच्छिष्टं संग्रोथ्य तचाक्षं विकिरेदाचान्तेभ्यो
 सुखवासं निवेश्य रजतं तिलं सुवर्णं वा दक्षिणां पशुकांश्च-
 यानदासग्रथनासनादीनि परिच्छदांश्च यथाशक्ति ददात्यज्ञशेषं ५
 तेभ्यो दर्शयित्वा यथोक्तं करणीयमाचमनोच्छिष्टशोधनो-
 त्यापनविमर्जनादन्यद्विशेषदेवपूर्वमाचरेदन्यथा^१ रचांश्चपहरेयु-
 र्नामो वः पितरः इति ' पितृन्भिवन्ध्य - पिण्डानुदासयेदं^२
 तन्निरा मा ' वाजस्येति मुक्तवतस्तान्नमस्तृत्योत्तिष्ठतेत्युत्थाप्य
 परेत पितर इति प्रवासयति ' पितृभुक्तं पितृजीर्णमित्यन्त- १०
 होमान्ते' ऽग्निमालये प्रतिष्ठाय पञ्च महायज्ञान्करोति '
 दरिद्रो ममेयमष्टकेति कचमग्निना दाहयेच्छ्रोत्रियाय पानीयं
 वा दद्यादिति विज्ञायते ' ॥ ४ ॥

अथातो ऽमावास्यायां पिण्डपितृयज्ञं यजेत ' पूर्वं ऽह्न्यपां
 नेष्यमिति समूहं बर्हिषाहृत्य सप्तदेवांश्चिह्न्य सप्तदांश्चिह्न- १५
 बर्हिषः समाहरत्युपोष्य श्वो भूते ऽपराद्धे ऽग्निं प्रणम्य प्राचीना-
 वीत्यध्वर्युर्दक्षिणार्धेर्दक्षिणपश्चिमस्यां चरुस्याख्यान्यस्याखीमुक्-

१ पितरः सुहृता La Vi My.

२ 'पूर्वमा' La Vi My Bh ; 'पूर्वकमा' Ma ; Ed. omits this word.—
 आचरति instead of आचरेत् A La.

३ उद्गापयेत् instead of उद्गासयेत् Ma alone.

४ After 'जीर्णमिति' Ed ins. उपजुहा उला ; La Vi read उपजुहान्त-
 होमान्ते ; My ins. उपजुहा ।

सुवेधमेच्छेडापाचरफाशूर्पोल्लुखलसुसलादिपाचण्येकैकः^१ प्रयु-
 ज्यते । अपहता असुरा इति वेदिं परिमृज्यायात पितर
 इति दक्षिणाग्निं सकृदाश्लिष्यवर्हिषा परिरुणाति । पितृभ्ये
 जुष्टं निर्वपामोति स्नात्वा सपत्त्रिं ब्रौहिभिरापूर्थं तेनैवाभि-
 ४ मृश तथेव ताञ्कूर्पे निरुष्याभिमृशेदन्वाहार्यस्य^२ दक्षिणस्यां^३
 पश्चिमस्यां^४ वोत्तरपश्चिमयोर्व^५ कृष्णाजिनमासीर्योर्ध्वमुल्लुखलं^६
 संस्थाय ब्रौहीग्रचिष्य पःन्यवघातं कृत्वा विवेचनवर्जं परावापं
 सकृत्करोत्यर्धयुः स्नात्वा तण्डुलानर्द्धैः सकृत्परिभ्राज्यान्वाहार्यं^७
 जीवतण्डुलमस्त्रिंशं चरुं अपयेदक्षिणतः स्नात्वा मेक्षणं च^८
 १० दर्भेभ्यसाद्यानुत्पूतसर्पिषा पक्कमभिघार्यं शुन्धन्तां पितर
 इति वेद्यां परितः कूर्चनापः स्नावयेत्कोपवीती दक्षिणाग्ना-
 विभ्रान्नुत्वा मेक्षणेन चरुमभिघार्यावदायाग्नये कथ्यवाहनाय
 स्वधा नमः स्वाहा सोमाय पितृमते स्वधा नमः स्वाहा
 यमाय चाङ्गिरस्यतये स्वधा नमः स्वाहेति जुहोति । तदग्नेः
 १५ सधूममेकमुल्लुखलमुद्रुत्यापयन्वसुरा^९ इति पश्चिमतो वेद्यां
 संन्यस्य निर्धूमं तं विस्तृजेत् ॥ ५ ॥

१ •मेक्षणदर्वीडपाच• Ma, मेक्षणं दर्वीडपाच• Bh.

२ •न्वाहार्यदक्षि• A La.

३ पश्चिमस्यां वा om. A La.

४ ४ La and A (but of these Ed in brackets) ins. सुसलं च ।

५ चरि om. B.

६ च in Vi and My only.

७ एकमुल्लुखलं La Ed, एकमुद्रुत्यं B, एकामुल्लुखलं Vi My

यजमानः प्राचीनावीती दक्षिणपूर्वे स्थेनैवोत्तेजनं कृत्वा
 तचाङ्गिः प्रोक्ष्य स्पर्शं निधाय तस्मिन्सूर्योदकान्त इत्युदकेन
 तर्पयित्वा पश्चिमे सकृदाच्छिन्नमर्हिसि पितृन्पितामहाग्रपिता-
 महानभ्यर्थावाचीनपाणिरेतत्ते ततासौ ये च त्वामन्विति
 प्रत्येकं दक्षिणान्तान्पिण्डान्दद्याद्दक्षः^१ पितरसावाङ्म पिता- ५
 महासावाङ्म प्रपितामहासावित्यभ्यञ्जनमेतानि^१ वः पितर
 इति कश्चिपूपवर्षणवासोऽञ्जनं चार्पयेत्पूर्ववदूर्जं वहन्तीरिति
 पिण्डं परिषिच्य चिरुदक्षाञ्जलिं दत्त्वा तथैव पितृभिवन्द्य
 प्रवासयति^१ प्रजपते न त्वदिति गार्हपत्यं गत्वा यदन्तरिच-
 मित्युपतिष्ठेतांलाहिताग्निश्चैवमौपासनाग्नौ^१ चरुं अपयित्वा १०
 जुहुयादौपासनस्य संस्काराभावाद्यदन्तरिचमिति मन्त्रेण
 गार्हपत्यशब्दं विनैवोपस्थानं कुर्यादपां लौघधीनामिति मध्यमं
 पिण्डं दत्त्वाधत्त पितर इति पत्नीं प्राशयेद्देवा पुमांसं
 जनयति^१ द्विपिता चेद्यजमानस्तथैव पिण्डं दत्त्वा यन्मे
 मातेत्येकस्मिन्पिण्डे तौ द्वावपि च्यालाच पितरो यथाभाग- १५
 मिति प्रणमेद्ये संमाना इति सकृदाच्छिन्नमग्नौ कृत्वा पात्राणि
 दन्दमाहरतीति विज्ञायते^१ ॥ ६ ॥

अथ आहुः^१ मासि मास्यपरपचेऽन्यतमेऽहन्यजमर्चे
 आह्वणनिमग्न्यादि सर्वमष्टकावत्तथाज्यचक्रं कृत्वा च पिण्डार्थं

१ This passage is difficult to restore. I have accepted the reading of Ma. The text of the mantra in the Samhitā seems also utterly corrupt.

१ अनाहिताग्नेः instead of •ग्निः Vi My.

याचे समवदाय ब्राह्मणान्भोजयित्वा नमो वः पितरो रसाचेति
 पिण्डं प्रथमं पिष्टंभ्यो नमो वः पितरः सोम्यास इति द्वितीय-
 द्वितीयौ पितामहप्रपितामहाभ्यां ' पिष्टभक्ष्यत्पत्नीभ्यः पिण्डा-
 नर्पयतीति विशेषः ' पितरि जीवति पिण्डा ' न निर्वायास्त-
 मेवास्मादिना ' यथेष्टं तर्पयेद्यस्मिन्दिने ज्ञातिर्मृतस्तस्मिन्मासि
 मासि प्रेताद्यैकं पिण्डं निरूप्यैकं भोजयेद्वा संवत्सराभ्यासि-
 आहुमष्टकां च न कुर्याद्वा सपिण्डीकरणादित्येके ' पिष्टपूजा
 प्रेतपूजा भवेत्पितृभ्यो चोद्दिश्यं पूजनं सर्वं आहुं भवतीति '
 पिण्डपिष्टयज्ञः कर्त्तव्य एवेति विज्ञायते ॥७०॥

१. अथ चैवी ' चैव्यां पौर्णमास्यां गृहं शोधयित्वाकृत्य
 दम्यती नववस्त्रोत्तरीयपुष्पाद्यैरङ्कुल्यातामाधारे कृते
 देवताभ्यः स्वाह्यां चरुं अर्पयित्वाव्येन ग्रीष्मो हेमन्त ऊर्णं मे
 पूर्वयन्तां अग्रे जातो वेष्णवं च ऊत्ता साज्येन चरुणा मधुस्य
 स्वाहा माधवस्य स्वाहा शुक्रस्य स्वाहा शुचिस्य स्वाहा नभस्य
 १. स्वाहा नभस्यस्य स्वाहेषस्य स्वाहोर्जस्य स्वाहा महस्य स्वाहा
 सहस्यस्य स्वाहा तपस्य स्वाहा तपस्यस्य स्वाहर्तुभ्यः स्वाहर्तु-
 देवताभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहौषधीग्राय स्वाहा अग्रे स्वाहा
 औपतये स्वाहा विष्णवे स्वाहेति जुहोत्यपरेणाग्निं देवीं
 अग्रं देवं औपतिं च प्राङ्मुखमभ्यर्च्य हविर्निवेदयति '

१ पिण्डी न निर्वायस्त. Vi My alone.

१ Thus Ma; प्रेताम्भोदिस्य La Ed; प्रेताननुदिस्य Vi; प्रेताननुदिस्य My.

१ पूर्वयन्तां Ma Ed, but both copies of the Samhitā. पूर्वयन्तां ।

चेत्स्यात्^१ पक्षान्यत्रानि ब्राह्मणानसूत्रेण भोजयित्वा
सपिण्डैर्युक्तो भुञ्जीत^२ ॥ ८ ॥

अथाश्वयुजौ^३ आश्वयुज्यां पौर्णमास्यां गोष्ठे ऽग्निं समा-
धायावात्^४ जुहुयादग्नेः प्राच्यां भवं देवमावाह्याभ्यर्च्य तृणानि
संभृत्य गाः स्थापयति^५ भवायेति स्थास्यां निर्वापश्रपणं^६
हत्वाग्नौ परिषेकं कुर्यात्^७ भवाय श्रवायेशानाय पशुपतय
उषाय रुद्राय भौमाय महादेवाय स्वाहेति रुद्रमन्त्रं व्यस्य-
मित्याज्यहोमान्ते मेचणेन चरुमवदायाभिघार्थावदानं संगृह्य
पूर्ववज्जुहुयादकषचैर्देवं^८ चरुं निवेद्याज्यशेषेण तृणान्यभ्युक्ष्य
गोभ्यः प्रदाय प्रदक्षिणनमस्कारौ करोतीति विज्ञायते^९ ॥ ९ ॥ १०

अथाग्नौ नित्यहोमान्ते विष्णोर्नित्यार्चा^{१०} सर्वदेवार्चना
भवति^{११} अग्निर्वै देवानामवमो विष्णुः परमस्तदन्तरेण सर्वा
अन्या देवता इति ब्राह्मणं^{१२} तस्माद्गृहे परमं विष्णुं प्रतिष्ठाप्य
सायंप्रातर्होमान्ते ऽर्चयति^{१३} षडङ्गुलादहीनं तद्रूपं कल्पयित्वा
पूर्वपक्षे पुण्ये नक्षत्रे प्रतिष्ठां कुर्यान्नस्मात्पूर्वं तृतीये ऽह्न्यौपा-^{१४}
सनाग्निकुण्डं हत्वा पूर्ववत्प्रोक्षणोत्प्रेषणादि कर्म कुर्याद्वितीथस्यां
वेद्यां षट्त्रिंशदङ्गुलप्रमाणैर्दर्भैः कूर्चेन वा परित्योर्ध्वं परिधी-
नूर्ध्वमिधौ निधायोर्ध्ववेद्यां यथादिशमिश्रादिदिग्देवा-
न्दक्षिणे ब्राह्मणमुत्तरे सोमं च पुष्पाद्यैरभ्यर्च्य तथैवाचारं

१ चेत्स्यात् B.

२ श्रपणो B.

३ Thus B, and the Prayoga also points to a plural; ० पक्षे देवं
A La.

४ नित्यार्चना B.

अहोति ^१ दक्षः स्वाहा हनुभ्याः स्वाहेत्यङ्गहोममनोदेवादींश्च
 ऊत्वा पुरुषसूक्तं अपस्ववर्णनात्युन्नीषणं करोति ^१ नद्यां तटाके
 असपूर्णपात्रे वा^१ ये ते शताद्यैर्वस्त्राणि^१ कुशांश्चास्तीर्य विष्णु-
 सूक्तेन देवं प्राकुञ्चिरः प्रायथित्वाधिवासयति ^१ दितीयादिवसे
 ५ काला रात्रौ पूर्ववदाधारं ऊत्वाष्टौ कलशानाहत्य पञ्चगव्य-
 दृतदधिचौराचतोदकफलोदककुशोदकरजोदकैः पुरथित्वा
 देवमभ्यर्च्य वसोः पवित्रमग्न आयाहीषे लोर्जं त्वां शं नो
 देवौश्चत्वारि षट्ङ्गा^१ सोमो धेनुं चत्वारि वागिदं विष्णुरिति
 कलशैः स्नापयित्वापोहिरण्यपवमानैर्गन्धतोषैश्च^१ स्नापयत्यङ्गे-
 १० रत्नरत्नां ब्रौहिभिर्वेदिं ऊत्वा विष्टरं^१ न्यस्य^१ वस्त्राणास्तीर्य^१
 देवमारोप्य वस्त्राद्यैरलङ्कत्यार्चयति ^१ पुण्याहं ऊत्वा स्वस्तिस्त्रुक्तेन
 तामभिमृश्य स्वस्तिदा विगच्छतिरिति प्रतिघरां बद्धा
 पूर्ववद्देवं प्रायथीत ^१ ॥ १० ॥

कालविहीनं कुञ्जसुत्यूतैराधावैरापूर्वं देवस्य पार्श्वं निधाय
 ११ प्रणवेलाभिमृश्य कूर्पाचतसुवर्णरत्नानि प्रक्षिपेत्क्षिप्त्वा देवं
 हृदये^१ तथाधावे^१ रुक्माभं रुक्मास्यनेत्रपाणिपादं श्रीवत्सङ्कं
 चतुर्भुजं पौताम्बरधरं शङ्खचक्रधरं सौम्यं सकलं ध्यात्वा

१ वैदे शता० Ma La Ed ; वा रवे शता० Vi My , रवे शता also Bh. ;
 acc. Ac. to the Sāṃhitā the mantra begins वे ते श०, cp. IV. 14.

१ Thus Vi La Ed and printed text of the Sāṃhitā ; षट्ङ्गाः Ma
 My and Grantha copy of the Sāṃhitā.

१ Thus A La ; विष्टरे वस्त्राणास्तीर्य Ma ; संन्यस्य Bh.

४ हृदयात्तदाधावे A La.

प्रणमेदं^१ परिषिच्य हौचं प्रंशं^२ दक्षिणप्रणिध्यामो भूः
 पुरुषमो सुवः पुरुषमो सुवः पुरुषमो भुंभुवः सुवः पुरुषं
 शारायणं विष्णुं पुरुषं सत्यमच्युतमनिहङ्गं श्रियं महीमिति
 नास्मावास्मां निर्वापं कृत्वाज्येन विष्णुसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यामतो-
 देवादौष्टिक्ये जातो मेदिनी देवौति चतुरावत्य ऊत्ता नास्मा ॥
 साध्य^३ चरं जुहुयात्प्रभाते स्नात्वा प्रणवेन देवसुत्याय
 शकुनसूक्तं अप्ससह कुम्भेन देवमानीय गृहे वायव्यां देवायतने
 ऽग्निशालायां वार्चापीठे ० रत्नं सुवर्णं वा ॥ संन्यस्य विष्णुसूक्त-
 पुरुषसूक्ताभ्यां विष्णुं ० प्रतिष्ठापयामीति प्रतिष्ठाप्य बिम्बस्य
 मूर्ध्नि नाभौ पादे च^४ सुवर्णवर्णैरिति हृदये प्रणवं विन्यसेदं^५ ॥
 विष्णुरिति देवं ध्यायन्कुम्भास्यमाधावं शक्तियुतं^६ कूर्चेनादाय
 बिम्बस्य मूर्ध्नि विष्णुमावाहयामीति संस्त्राव्यावाहनं करोति ॥
 विधिनैवाराध्य हविर्निवेदयति ॥ ११ ॥

अथ नित्यार्चनमतो देवा इति देवं प्रणम्य निर्मास्य-
 मपोह्योत्पूतैराधावेव्याहृत्या^७ वेदिं परिमृज्य पूर्ववद्देवं ध्यात्वा ॥
 प्र तद्विष्णुरिति कुशपुष्पदर्भान्यतमेनासनं^८ कल्पयित्वा चौणि
 पदेति पाद्यं शं नो देवोरित्याचमनं दद्याद्विषे लोर्जे त्वेति
 स्त्रापयित्वा विष्णोर्तुं कमिति वस्त्राभरणैरलंकरोति ॥ पूर्ववत्

१ A La om.

२ After च Ma La ins. क्रमेण ।

३ Thus Vi My ; शक्तियुतं La Ed ; मूर्ध्नि Ma ; शक्त्या युतं Bh.

४ B अपोह्य instead of चपोह्य ।

५ Thus A ; कुशपुष्पाद्यन्तः Ma.

वत्पाद्याचमनं दत्त्वा तद्विष्णोः परमं पदमिति पुष्यं तद्विप्राश्च
इति गन्धं परां माचयेति धूपं विष्णोः कर्माणीति दीपं
चिर्देवं इत्यर्थं दत्त्वा पुनराचमनं ददाति । तदस्य प्रियमिति
हविर्निवेदयेदिदं विष्णुरिति पानीयं तथाचमनं विचक्रमे
५ पृथिवीमिति मुखवासं च दत्त्वा द्वादशाष्टाक्षराभ्यां पुष्याणि
ददाति । तं यज्ञपुरुषं ध्यायन्पुष्यसूक्तेन संस्तूय प्रणामं
कुश्याद्यज्ञेषु विहीनं तत्संपूर्णं भवतीति श्रुतिर्दिजातिरंतन्त्रितो
नित्यं गृहे देवायत्ने वा भक्तां भगवन् नारायणमर्चयेत्-
द्विष्णोः परमं पदं गच्छतीति विज्ञायते । ॥०१२॥

१० अथ ग्रहशान्तिं व्याख्यास्यामो । ग्रहायत्ता लोकयात्रा ।
तस्मादात्मविबुद्धे प्राप्ते ग्रहाभ्यन्त्यं पूजयन्त्यादित्यसूत्रोऽङ्गारको
बुधो बृहस्पतिः शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेत्येते नव ग्रहा ।
रक्षासितातिरक्तश्यामपीतसितासितकृष्णधूम्रवर्णाः । अनला-
प्यतिगृहहरीश्चरचौपज्ञापतिशेषयमाधिदेवताः । १ मन्त्राशेष-
१५ दक्षिणेशान्योत्तरपूर्वपश्चिमनैर्धृतवायव्याश्रितास्तस्मात्कुहे देशे
मनोरमे गोमयेनोपलिप्ते स्वे स्वे स्थाने शान्तिप्रौढिभिः
सिकताभिर्वा चतुरश्रं दृत्तं तुव्याकारं त्रिकोणमष्टाश्रमर्ध-
चन्द्राकारं वज्राकारं दण्डाकृतिं ध्वजाकृतीति । क्रमेण
पौठान्युपकल्प्य तेषु कूर्चं निधाय तद्विष्णुपार्श्वं तद्वि-

१ ० शेषयमा चधि० Ma.

२ चर्धचन्द्रं My La Ed.

३ ० दक्षिणध्वजा० Ma, ० कृतिं ध्वजाकृतिमिति La.

४ उपलिप्य B.

देवतासु हि स्थ' पीठान्युपकृत्या हवनीयान्वाहार्यगार्हपत्यावसथ्य-
 मभ्याग्नमेणोपकृत्याग्नौ चार्धयित्वा रथेत्करवीरशङ्खपुष्पोत्पल-
 भन्धावर्तचमकमल्लिकासितगिरिकर्णिकाकलहारतापिञ्जपुष्पै-
 स्तदर्णवर्णैः पुष्पैर्गन्धैः पूर्ववदभ्यर्च्य शृङ्खोदनपायसगुडो-
 दनदध्मोदनगौडिकचिचोदनकसरमाषोदनकणोदनानि क्रमेण ५
 निवेदयेत् ॥ १३ ॥

तदधिपांस्तदर्हणाभ्यर्च्याघारं ऊत्कार्कपलाशखदिरापा-
 मार्गाभ्यतोदुम्बरशमीदूर्वाकुशान्यथा क्रमेणा सत्येन सोमो
 धेनुमग्निर्मूर्धोदुधैश्च ६ हस्यते अति यच्छुक्रं ते अन्यच्छं नो
 देवीः कथा नश्चिवा केतुं कृण्वन्निति क्रमेणाष्टशतं सप्तविंशतिकं १०
 वा त्रिमधुराक्ताभिः समिक्षिश्चरुणाज्येन च जुहुयादाहवनीये
 शशिशुक्रयोरन्वाहार्यं ऽङ्गारकराक्षोर्गार्हपत्ये ऽभितोत्तोरारवमथ्ये
 गुह्यबुधयोः मध्ये सवितुरित्याग्निं दूतं ये ते १ शतं सुब्रह्मण्य
 इदं विष्णुरिन्द्रं प्रणवन्तं गन्धदारां ब्रह्म जज्ञानं शं नो निधत्तां
 यमो दाधारेत्यधिदेवेभ्य आज्येन तत्तत्स्थाने जुहुयाद्विष्णो- १५
 र्नुकादीन् २ मिन्दाऊत्याआवितादीन्तुला पायसकसरगौद्याद्यैः
 पूर्वोक्तचरुभिर्ब्राह्मणान्मोजयित्वा रक्तधेनुमादित्याय शङ्खं
 सोमाय तासमङ्गारकाय हिरण्यं बुधाय शङ्खं वासो हहस्यतये
 ह्यं शुक्राय कृष्णं गां अनेसुराय राक्षोऽङ्गां केतोरायस-

१ तदधिदेवसु० Vi My, तदधिदेवतसु० La Ed.

२ So here all the Mss., as against p. 63, l. 3

३ Instead of 'कादीन्' Ma 'कादि ।

दण्डमित्यात्मविद्वद्भानां तदर्हः^१ दद्यात्सर्वेषामलाभे सुवर्णः^२ ।
 जन्मकर्मसाक्षातिक्रियासुदायिकवैनाशिकर्तृसंस्थेषु क्रियाकाल-
 विवक्षेणुषु ग्रहेष्वेतन्मन्त्रभक्त्यारभेतैतेन नवग्रहा दःखा व्याधयः
 शान्तिं यान्ति^३ । अन्यथा महत्तरो दोषो भवति^४ । ग्रहपूजां
 पुरस्कृत्य सर्वकर्म समारभेदिति विज्ञायते^५ ॥ १४ ॥

चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः ॥

^१ Thus B; तदर्हमर्ह A, La

^२ Ma ins. वा ।

अथाहिताग्नेः पत्न्या गृहस्थस्य स्त्रिया ब्रह्मचारिणो
 जनारोपितकार्यस्य च^१ दहनविधिं व्याख्यास्यामो^२ यथोक्तै-
 'वार्षिकैररिष्टैरायुरात्मीयं परीक्ष्य तृतीये पञ्चमे नवमे वाह्नि^३
 सुमूर्ध्वान्धवान्पञ्चविधानाङ्ग्य पूर्व प्रियं भाषितैहिकं^४संभोगं^५
 पारलौकिकं चात्मनो^६ विभजेदुपस्थिते ऽहनि शुचौ प्रदेशे^७
 सिकतातले^८ दर्भाग्रगयानाकृणाति^९ दक्षिणाग्रानित्येके^{१०}
 तत्तप्तौत शयौत वा दक्षिणशीर्षमस्त्राध्वर्युः शं नो मित्र इति
 शान्तिमात्मनः कृत्वायुषः प्राणमिति सुमूर्धोर्दक्षिणे^{११} कर्णे^{१२}
 जपेत्संज्ञानमिति वार्षे च^{१३} प्राप्ते प्रयाणकाले शुक्लमहो मासाः
 षडुत्तरायणमग्निर्ज्योतिरनेन पथा ब्रह्मपदमपुनरावृत्त्याभ्येति^{१४} १०
 धूमः^{१५} कृष्णो रात्रिर्मासाः षड् दक्षिणायनं चान्द्रमसमेतज्ज्योतिः
 प्राप्य^{१६} निवर्तत इति गतौ चोभे विज्ञाय शान्तिं ज्योतिष्मतीं
 अपतीन्द्रियाणौन्द्रियार्थेषु निबध्य क्रमेण घण्टावसानिके^{१७}

१ च in B and La only.

२ वा० B; चा० A La.

३ ०हिकसंभोगं Mss. exc. Vi.

४ चात्मने Vi My La.

५ Thus Ma La Vi My; सिकतास्तितान् Ed and to this reading points Bh also.

६ सुमूर्धोः in Vi My La, not in Ed Ma; supported by the Bh.

७ दक्षिणकर्णे Ed Vi.

८ Thus La: अपुनरावृत्त्याभ्येति Ed; अपुनरावृत्त्याभ्येति Ma; पुनरावृत्त्या० Vi; पुनरावृत्त्या० My.

९ धूमः La Vi My; the Bh., धूमो धूमवर्षः points to धूमः।

१० प्राप्यते Vi My.

११ ०वसार्धके Vi.

पदव्ये निविष्टे^१ नानाविधे स्तुयन्त्योतिषि ब्रह्मण्डितो^२ये तद्यो
 ऽसौ यो ऽहमित्यात्मोपासनक्रमेण^३ वा समादधीत^४ यस्मा-
 त्प्रयाणकाले^५ यं ध्यायति तन्मय एव भवत्यात्मेति ब्रह्मवादिभ्यो
 वदन्ति^६ तदेवं देवकते^७ प्रतिसंहारे गन्धात्मकं भूमेर्गुणमापः
 ५ प्रथमं यमन्ति^८ तदास्य भ्रमतीव शरीरं व्यावतिष्ठेतापां^९
 गुणोद्देकादिन्वितो ऽग्निः प्रविश्य प्राणायतनमर्माणि दारय-
 क्षाडौमुखेभ्यो रसं दहति^{१०} तदा दह्यमानमिव शरीरं मन्यते^{११}
 ततः कौलाखं शुष्यति^{१२} मुक्तबन्धे^{१३} श्लेष्मणि पिप्पलेन महाग्नौ
 पतिते स चाग्निरर्थाभावाच्छाम्यति^{१४} वायुस्तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव^{१५}
 १० शरीरं बालोलयति^{१६} तस्मान्मुह्यति^{१७} तदा स्त्रैः स्त्रैः कर्मभि-
 रन्मुक्ताः^{१८} पञ्च वायवो विसृजन्त्यात्मनः स्थितिमभिनिक्षा-
 मतश्चोच्छ्वासं ब्रह्मसुक्ताहतेरिव^{१९} मन्द मन्दसूत्राणमुदावहति^{२०}
 तदा वेगनोत्थाय वायुमूर्तिर्भ्रमन्निवात्य^{२१} कण्ठे खुरुखुराय-

१ °ष्टे Ed only.

२ आत्मोपा० Ma; Bh+My.

३ प्रायण० Ed.

४ देव० A La.

५ Reading uncertain. I have accepted the reading presented by Ed; व्यापतिष्ठता० Ma; व्यापतिष्ठतोपां Vi; व्यापतिष्ठत the Bh, explaining विशेषणवत्तन्त्रे (pointing to अबति०); व्यापतिष्ठतामां La; My is incomplete.

६ एवं instead of एव B.

७ मुक्ताः instead of उन्मुक्त० B.

८ Thus tentatively emended : °मुक्ताहतेरिव Ma Ed; ब्राह्म सुक्ताहते० My, Vi corrupt; ब्राह्मसूत्राहतेरिव La : Bh presents सुक्ता ।

९ अस्म om. La A.

माणो^१ विश्वमेव विहरञ्चकूकावत्पदात्पदान्तरं^२ विन्दन्नु-
त्कामति^३ धर्माधर्मावूर्ध्वभावो^४ ऽधोभावश्च^५ ज्ञानाज्ञाने सुख-
दुःखे चेश्वरवशात्तेन सह^६ प्रतिष्ठेयाताम्^७ ॥.१॥

अथ^८ वै विगतानिखचेष्टं देहं मृतकमाश्नाय^९ गेहादहिः^{१०}
शुचौ देशे चित्तिःसुगादिना स्नापयित्वाज्याभिषेचनं^{११} घाम्या-
लंकरणं वह्निषा पादकरयोरङ्गुष्ठौ^{१२} बध्नीयाद्यस्याभोक्ता शकल^{१३}
इत्यहतेन त्रासमा पादतोदशान्तमाकादयति^{१४} तथैव शयन-
मभ्युक्ष्य गात्रेयेति^{१५} प्रायश्चीतं^{१६} नैतदन्ये^{१७} स्युःशक्त्यनाहिताम्या-
दीनां सर्वौषधिप्रक्षेपेनोदङ्गुलम्^{१८} अज्ञाने स्नानालंकारौ स्नाता-
मिति विशेष^{१९} उखास्त्रग्रीवादाय यज्ञभाण्डानि नवानि^{२०}
मृत्पात्रानि^{२१} घटशरावादौन्यौदम्बराणि समित्परिधिशाखा-
पचाण्यन्तरवह्निर्हिरण्यशकलतिलाक्षतदधिमधुचीराज्यादीनि^{२२}

१ Thus Ed My La Bh ; खुरखुरा० Ma Vi.

२ जलकवत् A La.

३ कर्ध्वभागाधोभागौ च Ed only.

४ सहात्मना B.

५ अथो A La.

६ मृतकं instead of मृतं Vi My La.

७ These two words om. Vi My ; only Vi has a trace of them : मृतमाग्नेयमे शुचौ ।

८ चाप्य om A La ; ०भिषेकं Ed only.

९ ०ङ्गुष्ठे B.

१० Mantra uncertain ; यस्याभेत्ता शकल La Vi My.

११ गात्रेय इति Vi My Bh.

१२ ०प्रयुक्तो instead of ०प्रक्षेपेनो B.

१३ मृत्पात्रा ० all exc. Ed.

१४ A and La पाचाणि instead of पचाणि

संस्तुत्योत्तरस्थां पूर्वतस्तस्माद्व्यस्यति^१ स्नात्वाध्वर्युः^२ पित्रमेध-
विधिनाग्निहोत्रेण यथास्वमग्नौ दक्षिणाभिमुखः प्राचीनावीती
परिस्तौथ सतिलेनाद्यतेन वैश्वदेवं ऊत्वा गृहदेवताभ्यो वक्षि
हरेत्^३ श्वस्य भारकाः सपिण्डाः पञ्चमं वन्धिवर्गा^४ वा तदन्ये
समानौ द्वौ स्नारो वा स्नाता दर्भरज्जुसंवीता दर्भांश्चरधराः
स्युः^५ पुत्रास्त्यष्टिकाद्योगेनाग्नौ न संकरं^६ गृह्यौयुः कुशं च^७
पत्नीतराण्यन्ये ऽनुनयन्ति^८ पश्चादुत्तारेण^९ मेरोरंह इति
मृतकमुद्धृत्य यथाप्रवेशं गृहान्निर्गमय्य हरेयुर्ग्रामान्ते पालाश्या
शम्या वा शाखया प्रदक्षिणमपेत वीतेति^{१०} चिकीर्षौ म्निरपकमं^{११}
दक्षिणान्तं मार्जयित्वा होभिरङ्गिरिति दक्षिणस्थां तामुत्सृजति^{१२}
तत्र तिलाद्यतोदकैः प्रोक्ष्य मेरोरंह इति दक्षिणशीर्ष-
मवतारयेयुर्हन्तरचाप्युद्धारावतारयोरेवमेतेन^{१३} कुर्वीरंस्तथै-
वान्धादिसंभारास्त्रिधाय तस्मादायथा दक्षिणायेषु दर्भेषु
चिगुणेश्वराणि त्रीणि, मृत्पिण्डान्यवाच्यन्तं न्यस्य हव्येन विष्णुं

१ पूर्ववत् B instead of पूर्वतः ।

२ स्नातो A, स्नातोध्यः La.

३ Thus La Vi My Bh ; पञ्चमं वन्धिवर्गा Ma Ed.

४ ० त्रियष्टिः B.

५ च om. B.

६ नयन्ति Ma Vi My, नयन्ति La.

७ Thus Ed Vi ; ० दुनरेण Ma Bh My La.

८ चिः om. B.

९ उदर instead of उदार B.—अनेन instead of स्तेन Ed.

ब्रह्माणं . तिलाक्षतोदकैर्दक्षिणामिमुखो ऽभ्यर्चयति^१ तथाप-
 सव्यं^२ कथेन रुद्रं पूजयेत्^३ । आधानक्रमेण श्रवाभिमुखः स्वे
 स्वे^४ ऽग्नौ जुहुयात् धात्रे ऽर्थगणे ऽऽश्वाय मित्राय वरुणाय
 त्वष्ट्र इन्द्राय पूष्णे भगाय विवस्वते^५ पर्जन्याय विष्णवे स्वाहा
 व्याहृतौ ब्रह्मणे^६ स्वाहा व्याहृतौ रुद्रेभ्यो ऽपसव्यं होमो ॥
 मृगव्याधाय शर्वाय भवाय पिनाकिने भवनायेश्वराय स्थाणवे
 कपालिने निर्वृतये ऽजायैकपदे^७ ऽहये बुध्नियाय स्वाहेति
 व्याहृतौः^८ ॥ २ ॥

पूर्ववत्पूजनं मृत्पिण्डानां^१ मृतकस्य चेलोपमार्जनैः सिग्वातं
 वातास्ते वान्त्विति त्रिः कृत्वा तथा आशानेक्षणमुद्भृत्यानु यज्ञ- १०
 भाण्डं नयति^२ । मृत्पिण्डं वैष्णवं तेषामसु क्षिपति^३ । ब्राह्मं
 तत्रैव पिदधाति^४ । रौद्रमादाय गच्छेच्चितोद्देशं^५ वनं नदीतीरं
 शिलोच्चयं वा प्रत्यग्दक्षिणतश्च प्रवणं गृह्णाति^६ । भिक्षश्चिन्म-
 मलवल्मीकैश्च कपालास्थितुषाङ्गारोषरेणिपाषाणवृक्षमूलोद्दे-
 शान्वर्जयेत्तत्र^७ । चिताप्रमाणं कायमात्रायामं तदर्धविस्तारं^८ १५

१ अभ्यर्थ La Vi My.

२ सव्यः Vi My. •

३ स्वे once B.

४ Instead of विवस्वते Ma and printed text of Saṃhitā दिवस्वतये।

५ Here and below we find व्याहृतौः or •तिः or •तिं or •तौ ।

६ Thus Ma : ऽजायैकपदे and ऽहिरैर्भवे the others.

७ भनयति Ma.

८ निक्षिपति Ma.

९ चितोपदेशं B.

१० •मूलदेशान् B.

गृहीत्वा पूर्ववच्छास्त्रया सहिरण्यया वा प्रमाज्योत्सर्जन-
 मभ्युक्षणं च^१ तासु वीधीन्वपसर्पातः^२ सर्पत प्रेता इति^३
 तिस्रो नव वा, कर्षूदक्षिणापवर्गाः स्फ्येन परशुना वा,
 भागावगाढविक्षारं मध्यपूर्वापरतश्च खनति^४ तिलतण्डुलाना-
 ५ मपसव्यं सुष्टिभिर्ब्रह्माय दहनपतये पितृभ्यः स्वधा नम इति
 ताक्ष्णया पूरयित्वा शेषान्सर्वतो विकीर्य^५ मध्ये मृत्पिण्डेन सह
 हिरण्यशकलमवदधाति^६ दक्षिणाद्येदेभैस्तन्ममाणैरास्तौर्यं शुक्लं
 तद्विस्तारोच्छ्रयं दक्षिणाद्यांशेधांसि चिनोति^७ कुरु मध्विति
 साङ्गं कृष्णाजिनमधोलोम^८ दक्षिणग्रीवं • यद्याहिताग्नि-
 १० रास्तृणाति^९ चितापूर्वं मृतकं तथा निधायाम्नौ च सर्वानथ
 दक्षिणामुखः प्राचीनावीती परित्योयं यथास्वमग्नौ जुहोत्य-
 ग्रये सोमायेन्द्राय यमाय वरुणाय कुबेराय पृथिव्या अश्व-
 स्तेजसे वायवे आकाशायाहङ्काराय बुद्धय इन्द्रियेभ्यः पुरुषाय
 सूर्याय जीवाय मनसे पञ्चभूताधिपतये^{१०} परमपुरुषाय
 १५ सुकृताय धर्माय भुवाय वृषाय स्वाहेति व्याहृतीः^{११} शिवं
 यात्विति मृतकं प्रोक्ष्य चितायां तिलानवकीर्य तत उद्ध-
 त्यावतारयेयुः^{१२} सप्तसु प्राणमार्गेष्ववाचीनपाणिर्हिरण्यशकलानि

^१ अपसर्पत य इति Ma in acc. with the printed text of Samhitā ;
 अपसर्पे सर्पत प्रेता इति A and La, more in acc. with the grantha
 ms. of S, which reads अपसर्पातः(ः) सर्पत etc. — वीधीषु La only.

^२ विकीर्य Ma Bh My La ; वकीर्य Ed Vi.

^३ • लोमं Bh Vi.

सप्त मधुनाक्तान्या वो वहेति^१ प्रत्यस्यत्याव्याक्तानीत्येके^२
अलाभे^३ सप्ताब्जबिन्दूनिति^४ विज्ञायते^५ ॥ ३ ॥

तिलतण्डुलदधिमधुचीराणां यथालाभमिश्रमास्ये क्षिपे-
त्तदास्यं दर्भेण सृशन्दिस्तुर्होत्रं अपति^१ पृथिवौ होता
द्यौरध्वर्युं इद्रो ऽग्नौदृश्यतिरूपककृति सत्वार्यासौदन्तानि^५
स्तुर्होत्रं^१ तथा नासिकापुटयोर्दशहोत्रं^१ चिन्तिः सुक्
क्षित्तमाज्यं वाग्नेदिराधौतं बर्हिः केतो ऽग्निर्विज्ञातमग्नि-
र्वाक्पतिर्होता मन उपवक्ता प्राणो हविः सामाध्वर्युरित्येतानि
दशामौदन्तानि दशहोत्रं^१ तथाक्ष्णोः षड्द्वितारं^१ सूर्य ते
चक्षुर्वीतं प्राणो ह्यं प्रष्टमन्तरिक्षमात्माज्ञैर्यज्ञं पृथिवौ शरीरै-^{१०}
रित्येतानि षडामौदन्तानि षड्द्वितारं^१ तथा कर्णयोः पञ्च-
होतारमग्निर्होताश्विनाध्वर्युं त्वष्टाग्नौन्मित्र उपवक्तेति पञ्चा-
स्तामामौदन्तानि पञ्चहोतारं^५ तथा कौकमासु सप्तहोतारं^१
महाहविर्होता • सत्यहविरध्वर्युरच्युतपाजा अग्नौदच्युतमना
उपवक्तानाध्वर्युप्रतिध्वर्यु यज्ञस्याभिग्रावयास्य उद्गातेति^{१५}
सप्तास्तामामौदन्तानि सप्तहोत्रं^१ जघनेन दक्षिणायेषु दर्भेषु

१ Reading of pratika uncertain •क्तान्या वो वहेति Ma Ed Vi La
and printed Sāṃhitā-text ; •क्तान्यावहेति My ; आ न वद grantha ms.
of Sāṃhit आपो वद Bh. ; cp. VII. 2.

२ प्रत्यस्य instead of प्रत्यस्यति B La.

३ तस्य ins. A La.

४ •बिन्दव रति Ma.

५ पञ्चहोत्रं B La.

यज्ञपात्राणि प्रयुनक्तुत्तरेण प्रोक्षणीं संस्तुत्य मृत्पात्रं दाह-
 चितां च^१ प्रोक्ष्याथ^२ दर्शपूर्णमासवत्पूणीमाज्यानि गृह्णाति
 जुह्वां दत्तमुपमृति^३ दधि भुवायां मधु चौरमग्निहोत्रहवण्यामपि^४
 वाज्यमेव सर्वासु^५ यान्याशेषनवन्ति पात्राणि तानि संपू-
 रयत्यभ्युक्ष्येतराणि^६ पात्राण्यवाचिनोति^७ तथाग्न^८ आया-
 होति जुह्वा दत्तदानमिषे त्वोर्जे लेत्युपमृता^९ दधि देय-
 मग्निमीड इति भुवया^{१०} मधु ग्रं न इत्यग्निहोत्रहवण्या^{११}
 चौर^{१२} तानि तिलान्मृतादीनि तथापोह्य दर्शपूर्णमासानु-
 योज्यान्यस्मा उपहरति^{१३} अग्ने^{१४} मृतादिभिः स्फुं जुह्वा दक्षिणे
 हस्ते निदध्याद्राजसनीत्युपमृते^{१५} सव्ये^{१६} विश्वं दिधुचुरिति^{१७}
 भुवामुरसि^{१८} तत्रैवाग्निमश्वत्यादित्यरणिमयायं^{१९} या लोका
 इत्यग्निहोत्रहवणीमाश्वे^{२०} स्थातामित्याज्यस्त्वौ^{२१} नासिका-

१ Thus all the Mss; Ed only स्तनं; स्तनश्वपात्रं Bh. read स्तनं पात्रं, cp. Hir. pi. sū. p. 36, l. 15.

२ चाथ प्राक्ष्य A La; Ma om. अथ, Bh. ins. it after प्राक्ष्य and cp. Hir. l. c.

३ अभ्युक्ष्येतराणि Ma.

४ Thus Ma My; च वा चिनोति Vi; पात्राण्यवाचि Ed La; अवचिनोति Bh.

५ अयाग्न Ma only.

६ उपमृति Vi My.

७ भुवायां and हवण्यां Vi My.

८ Ed La My ins. दधाति, Vi दधाति ।

९ Thus A and La; अग्ने दृता Ma; अग्नेर्दृता Bh.

१० राजसन्नित्य Ma.

११ दिधुचु Vi My; दिधुचु Ed; दिधुचु Ma; दिदिचुनिति Bh, दिदिचुरिति La.

१२ Original text uncertain. Thus Ma and probably Bh; चवचौमाश्वता A; चौमाश्वता La.

पुट्योर्वाहणाविद्याज्यस्थाली^१ कण्ठे^२ कराविति प्राग्निं
 भित्त्वा वा^३ कर्णयोर्मुञ्जराराण^४ इत्युखलमुषलौ हन्वोर्हार्थ-
 मिति यावाणकौ दत्तु यदि ते स्थातां^५ षडष्टकमिति
 कपालानि शिरःस्थाने खलाट एककपालं^६ विष्णो रराट-
 मिति प्रोच्य पिष्टसंयमनौमुदरे^७ परशुमुदिते मेति क्त्वा
 चैकं^८ शूर्पं पार्श्वयोरस्थेति संनाय्यकुशं वक्षणे यदि
 संनवेत्संयवतेति दृषदपले अण्डयोः^९ सत्यं बर्हिर्ज्योतिषे-
 त्यग्निहोत्रस्थालीमन्वाहार्थपचनं च षष्ठ्योरिन्द्रसेनेत्युपाव-
 हरणौ पादयोर्धनौषिणां^{१०} मलदेति वेदं कुर्व चूडि-
 कायां^{११} चन्द्रमा प्रमवेतौडापात्रं शिरःस्थाने^{१२} तत्रैव तथो-
 पसादनिकमेवं^{१३} यथास्थानमर्पयित्वावग्निष्टानि प्रक्षेप-
 स्थादौनि लौकिकसंभारभाण्डानि धेनुर्वहाणामित्यन्तरा-
 सक्थिनो^{१४} क्षिपेत्^{१५} स्थादौनि यज्ञपात्राणीममग्ने चमस-
 मिति निर्वपेदित्येके^{१६} ॥ ४ ॥

१ Thus Vi My La ; ०वारुणादित्या० B ; ०वारुणासौत्या० Ed.

२ वैकं Ma.

३ Thus A La ; ०मुञ्जरारा इत्य० Ma ; मुञ्जराराणाम् Bh

४ ०संयमनमु० B ; read पिष्टसंयवनोम् ।

५ वैकं Ma.

६ The mantra without यन् acc. to Ed ; यन्मनौषा संदति Ma.

७ Thus Vi My ; ०सादनौक० B La ; ०सादनौमेवं Ed.

८ Thus Ed ; अन्तरासक्थिनिति० La Vi My ; अन्तरासक्थे Ma.

९ Here the two recensions diverge widely. The one group (A, i.e. Ed. La Vi. My) reads as I have printed, the other group (B, i.e. Ma, Bh) ends the Khanda with क्षिपेदिति विज्ञायते । ४ । and gives the sentence स्थादौनि..निर्वपेदित्येके after the sentence which ends with कर्तेति (page 77, line 3).

अनाशिताग्नेः सुवादीनि धेनुर्वहाणामित्यादधौ ते मग्ने
 समममिति कृताञ्जलिः पुरतः^१ स्थित्वा प्रोक्ष्य कृष्णा-
 जिनमादायोर्ध्वलोक्षा तेनाच्छादनं करोति^२ बान्धवाः
 कनिष्ठप्रथमास्तथः^३ सर्वे वा सिम्वातेन पूर्ववत्सव्यापमद्यमुप-
 ५ वीजयन्ति^४ यस्मात्सिम्वातादेश पयि सुखं यातीत्यामनन्ति^५
 पत्नौ पुत्रो सनाभिरन्यो वा समानो जलपूर्णकुम्भमादाय^६
 शिरस्तः प्रसव्यं सिञ्चन्पर्येति^७ पृष्ठतो ऽध्वर्युरास्थितः शिरःस्थं
 परशुना घटं किञ्चिद्भिनत्ति^८ तां धारामनुमन्त्रयत इमा
 आपो मधुमत्यो ऽस्मिंस्ते लोक उपदुहन्तामिति^९ द्वितीयं
 १० पर्येति^{१०} मध्यतो भिनत्ति^{११} तां धारामनुमन्त्रयत इमा
 आपो मधुमत्यो ऽन्तरिक्षे ते लोक उपदुहन्तामिति^{१२}
 तृतीयं पर्येति^{१३} तत उपरिष्ठाद्भिनत्ति^{१४} तां धारामनु-
 मन्त्रयत इमा आपो मधुमत्यः स्वर्गे ते लोक उपदुहन्ता-
 मिति^{१५} ततः स कुम्भं पृष्ठतः क्षिपति^{१६} यदि पूर्वतः
 १५ क्षिपेत् शर्मणे कुलस्येति^{१७} ताः कपालावशेषाः प्राणस्थानेषु
 सर्वेषु भूः पृथिवीमित्यपो नयति^{१८} प्राचीमुदीची वा निष्क्रम्य
 दिशं शिखां यज्ञोपवीत्यप^{१९} उपसृज्य प्राणायामं कृत्वा द्वा

१ °स्थितः instead of °सव्यः Ma Ed La.

२ Ed reads निः कृलोपवी० after सव्यं; only Bh. has the plural of the verb.

३ जलपूर्णं Vi My La.

४ अप om. A La.

ओषधौर्वनस्यति हिरण्यं वा॒लाभे॑ गां ब्राह्म॑णान्वेचयित्वा॑
 देवस्य॑ लेति॒ शक्त्वा दक्षि॑णामध्वर्युप्रभृतिभ्यो दद्याद॑च वरं
 ददा॒त्याध्वर्युरग्नौ॑ग्रज्वा॒स्य नियु॑ञ्जीत॑ । मध्येन॑ मुक्तशिश्रुः
 प्राची॑नावीत्याग्नेय्यामग्निर्धजुभिः सवितेति॑ संभारेः सेनेन्द्र॑स्य
 धेनेति॑ पत्नोभिराहवनायं ददाति॑ । वाचस्यते॑ विधे नामव्रिति॑ ५
 ग्रहैर्वाचस्यते॑ वाचो वीर्येणेत्युमुखीभिर्नैर्ह्येत्यामवाहार्थं ।
 सोमः॑ सोमस्य॑ वाचस्यते ऽच्छिद्रयेति॑ ग्रहैर्वायव्यां गार्हपत्यं॑
 वा॒घोतेत्युत्तर॑स्यां पुरस्ताच्च॑ मभ्यावषथ्यौ दत्त्वा ब्राह्म॑ण
 एकहोतेति॑ स्थित्वा॑ हृदयं॑ अपत्याज्याक्ताभ्यां पाणिभ्यां परा-
 वृत्तमुखो ऽङ्गुष्ठवन्धौ विमुच्य॑ पादावुपलिम्पत्ये॒ग्रान्यां कृता- १०
 ज्जलिरयं घर्म इत्युपतिष्ठेतानाहिताग्नेः सुर्वणघर्म इत्युपस्थान-
 मितरेषां कपालसंतपनाग्निनैकर्षया॑ दहनमित्येके॑ ॥ ५ ॥

स॑ उपवीती॑ सं त्वा सिञ्चामौति॑ शान्तिं जघ्नोप-
 तिष्ठेतोदयं तमंस इत्यादित्यमतो॑ ऽप्रदक्षिणमनौचमाणा॑
 यामधर्म॑णाधोमुखा निवर्तेरन्॑ । अशाना॑ग्निर्गच्छतो विजने॑ १५
 दर्भरज्जुं प्रसार्य॑को मावतरतेति॑ वारयेच्च॑ पुनरवतरिष्याम
 इत्यधस्तात्तुल्याः प्रयान्ति॑ । विमृ॒ज्यान्ते॑ ऽतु॒याता गच्छ॑न्ति॑ ।

१ वालभेन Ed only.

२ वेचिता Ed ; वा॒नौचिता La Vi ; ब्रह्मनिचयिता My.

३ संतपनाग्निर्येकः A La, but the reading as given above, is mentioned by Ed in a foot note.

४ संपवीती A La.

५ अनिरौचमाणा Ma Ed.

- तथैव विजने ऽपः प्रपद्यमानान्पूर्वोक्तां शाखां प्रसार्य स्थाज्ञो
 वा सपिण्डो वा राजपुत्रो वा वारथे^१प्रतिमन्त्रेण तोयधिं
 दक्षिणासुखाः सर्वे प्रकीर्णकेशाः प्रपद्येरक्षसु सकृन्नि-
 मज्ज्योत्तोर्याचस्य दक्षिणासुखा प्राचीनावीतिनो मुक्तशिखाः
 ५ सर्वे सनाभयो दक्षिणाशेषदुग्धरपर्णेषु तिलोत्तरेषु चिरुदकाञ्जलिं
 तिलमिश्रं प्रेतस्य गोचरनामपूर्वमास्त्रावधेदसावेतत्त उदकमिति
 सव्योत्तराभ्यां पाणिभ्यां ददते सर्वे चाग्रा 'श्रिताम्र-
 वाससा'^१ जलमादाय कनिष्ठपूर्वं यावदायान्ति यत्तत्र स्थित्य
 श्राद्धस्तत्कुर्वन्ति^१ गोमयेन गृहं श्रोत्रं धित्वोपलिप्योत्कृत्या
 १० चिर्दग्धा पुष्पतिलोत्तरेः स्वस्त्यस्तु वो गृहाणामिति यस्मिन्देगे
 प्राणोत्क्रान्तिस्तत्र च विकीर्य दारस्य निर्गमनदक्षिणभागे
 समनुलिप्य पुष्पाद्यवकीर्याश्चवह्निहिरण्यगोमयोदुग्धरपत्र-
 तिलोत्तरेषु निधाय धूपदौपादिनोपगतान्तावप्रतिगृह्यैयुः^१
 तदश्च सपत्नं वस्त्रतरेयेनाशुत्य धान्याक्षतं सतिलमालम्ब्य
 १५ ततो वह्निं सुवर्णं गोमयं च स्पृष्ट्वा तत्र खिलानामस्त्रान्विसृज्य
 वृद्धाय गृहं प्रविश्य लोकयाचामासौरन्^१ तदेवमहोराच-
 सुपोष्य प्रातः पूर्ववत्पयोपस्थाय शिताखीन्नुपसंहृत्य पयसा-
 ज्येन प्रचात्स्याकृतिं कृत्वा पुष्पादिभिरभ्यर्च्यान्नापूपाद्यैस्त्रिणैः^१

१ Thus Ma Bh (श्रामि० Ma); चाग्रा श्रिताम्रवाससा Vi My La, thus also Ed (only श्रिताम्रवाससा०) ।

१ Exact reading uncertain. I have followed A (note, the neglected sandhi instead of उपगतान्तावत्). Ma: धूपदौपादीनिर्वदिताः तान्प्रति०, but the Bh. explains उपगतान् ।

निवेद्यैतेन^१ विधिनाहतिं दद्वैद्यस्मात्कुलस्य मङ्गल्यसुत्तरा^२ च
गतिर्भवति^३ । तदङ्गि तं चिन्तयित्वा सतण्डुलं वस्त्रं कांक्षं
पानीयं च दद्यात्^४ एष नम्रप्रतिष्कन्दो ऽस्य भवति^५ ॥ ६ ॥

स्नात्वा गुरवे पानीयार्थं श्रम्या दक्षिणां दत्त्वा सायं-
प्रातस्त्रिरुदकाञ्चलिं दत्त्वा नित्यमेकैकं^६ वर्धयित्वा तर्पयेत्पूर्वं^७
वदपो^८ वासमादाद्याश्चाभ्यर्च्य बलिं ददाति^९ जलान्तमा
दृशाहान्ततः प्रभृत्येकभक्ता^{१०} निरानन्दा अघःश्रायिनी भवेयुः^{११}
मातापिचोर्हतवासाः^{१२} परिवत्सरं ब्रह्मचारिव्रतं चरेद्यस्माच्चौर्ण-
पितव्रतो व्रतं वर्धयेच्च^{१३} तुर्यं ऽन्यस्त्रिसंख्यनं कुर्यात्सप्तमे ऽहनि
चितां पिधाय पेष्टिकमाकारं कृत्वा पुष्पतिलचूर्णलाजधूप-^{१४}
दौपाचनैः पूजयित्वा बलिं निवेद्य जलं दद्याद्दृशमे ऽहनि
तीर्थस्य विसर्जनमुदकाभुतं तदस्य भूमौ तत्रैव तीर्थस्थाने
ऽपिधाय बलिस्थाने पायसं प्रस्थतण्डुलेः पक्वं चिभिर्मृत्पात्रै-
र्मृद्नीला तेनैवीश्याना सह पिदद्यादिति विसर्जनं^{१५} साये^{१६}
ऽङ्गुष्ठापाचाण्डुदीप्य^{१७} तीर्थं विसृज्य स्नात्वाकादश्यामेको-^{१८}
द्विष्टमन्ये चाचचते^{१९} वानप्रस्थस्य पत्न्याश्च गृहस्थवद्दहनं
कुर्यात् ॥ ७ ॥

१ तेन instead of एतेन B.

२ माङ्गल्यं Ma La Ed ; मङ्गल्यम् Bh.

३ नित्यं...तर्पयेत् om Ma, but in Bh there are traces of these words.

४ भुक्ता B.

५ पिचोर्हतवासाः A.

६ Thus Ma and La ; सायाङ्गु Ed ; सावेन्यु Vi My.

यो ह वै धर्माधर्मौ परित्यज्य दक्षिणे देवान्दक्षिणे
 पितृन्समारोप्य सर्वमात्मनि 'पश्यन्त्यतिरात्मयाजिनस्तस्य'^१
 वेदाग्निरिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति^२ तथा योगी देवसायुष्यकः,
 परकायप्रवेष्टीत्येतेऽप्यनग्रयः^३ शरीरमेतेषां^४ न स्पृश्य
 काष्ठैरन्तरीकृत्य रज्जुभिर्बद्धा समुद्रगं नदीं नीत्वा बालुक-
 प्रदेशे श्वश्रं खनति^५ तत्रासयित्वा बालुकैरेव^६ पिदध्याद^७
 गाथा भवन्ति ।

यथा सञ्ज्ञासिनां कायं ये वहन्ति द्विजातयः ।

पदे पदे यज्ञफलं क्षभेरन्नपूर्वतः^८ ॥

१०. अनाथानां श्रवं चैव ये वहन्ति द्विजातयः ।

तत्संस्कारकृतो ये च ये च आह्वानि कुर्वते ॥

तेषामेव फलं प्रोक्तमश्ममेधस्य धर्मतः ।

मृतानां तु शरीरं यदग्नेर्हविरिति स्मृतम् ॥

तस्मात्पुण्यशरीराणि दहन्त्यस्य^९ शुचिर्भवेत् ।

११. परदेशगतस्यापि सद्यः शौचं विधीयते ॥

इति विज्ञायते^१ ॥ ८ ॥

अथापह्नाङ्गं^१ स्नातको विधुरः कृतचौडो दन्तजातो वा

१ Thus A and La ; पश्यति । आत्मया० Ma ; the Bhāṣya is missing here.

२ Thus Ed ; रणं instead of रवेणं Ma ; शरीरमेतन्नस्पृश्य Vi ; शरीरमेवेनस्पृश्य My, La.

३ वायुकैरपि० Vi My La.

४ Thus B and La ; •शानुपूर्वतः Vi My ; •शानुपूर्वतः Ed.

५ दहन् Ma Ed ; वधन् Vi My Bh La.

६ •शानु all the Mss., •शानुः Ed only.

कुमारः कुमारो च विधवा वीरविधवासूतविधवा सूतिका
 मूढगर्भिणी पतिव्रता निन्दिता चोरा यशोव्रता पुचव्रता
 दीक्षितोष्णितानार्तवा^१ पाषण्डमूकबधिरा मन्त्रवर्जिता पाप-
 बुद्धिदुःश्रीका स्त्री^२ च^३ दहनमेतेषामापहास्यं^४ चाचक्षते^५
 यो वात्मयाजो सातकोऽप्राप्तगृहवृत्तो मृतदारो वा भिद्येत
 तस्य च वै तद्गृह्य विफलं मा भूदिति विशेषार्थी यथा-
 विभवानुरूपं दक्षिणां दत्त्वा तुल्यां काचित्कन्यां तस्मै दाप-
 यित्वा तथा सङ्क्षोषितस्य प्राप्तगृहवृत्तस्य पूर्वोक्तेन विधिना
 दहनं कुर्यात्^६ तथैव कन्यां च मृतां प्राप्तयौवनां तुल्येन पुंसां
 प्राप्तगृहवृत्तां दहेत्^७ दन्तजातस्य कृतचौडस्य वा तद्देवां^८
 तच्चाग्नौ^९ यावत्तौर्जला सावित्र्या दहनं कुर्यात्^{१०} सूतिका
 मूढगर्भिणी पुंसलौमनार्तवां पाषण्डमूकबधिरां मन्त्रवर्जितां
 पापबुद्धिं दुःश्रीकां स्त्रियं पुरुषं वा दृष्ट्वा^{११} दावाग्निना
 दहेदित्यापहास्यं विज्ञायते ॥ ६ ॥

अथावटाहिकं^{१२} वाक्यस्य मरणेऽङ्गुल्य वाससा पक्षेण^{१३}
 वाक्याद्य केनापि साधारं नयति^{१४} तच्च^{१५} अग्राजे दक्षिणो-

१ Before चनार्तवा Ed ins. त्यक्तगर्भका which obviously is a glossesema.

२ स्त्रीति च A and La.

३ Instead of चापहास्यं (Thus La Vi My, and to it points also Bh.) Ma Ed चापदिधानं ।

४ तद्देवां तच्च चाग्नौ Ma and Ed (only दक्षेणं instead of दृष्ट्वा); तेषां प्रसूत (तं सतं My La) तच्चाग्नौ Vi My La.

५ अथावटाहिकं B.

६ Thus Ed and Bh; तच्च Vi My Ma La.

नरमवटं तत्प्रमाणं खनति । हतचौराभ्यामवटमभुक्ष्य
दक्षिणाद्यं दर्भानवकीर्य तत्र साधारमाधाय श्रवमाव्यमित्रै-
रक्षिणाजैरक्षतेर्वाश्रं पूरयित्वा पिपाद्योपरि हतचौराभ्यामुष्णं
वस्त्रिदानं वा कृत्वागच्छेत्साक्षोदकदानं^१ कुर्यात्^२ अहं^३
१ चिपेदिति^४ ॥ १० ॥

अथादाह्याभ्याख्यास्यामो^५ न दाह्यो ऽतुष्यो भवति ।
तुष्यो ऽपि पापरोगाश्रितो रज्जुशस्त्रविषविभ्रमप्रतिषिद्ध-
हतस्यात्मघातो ब्राह्मणादिहोनहतो ऽग्निदग्धो ऽप्यु मृतो
व्याडहस्तिपशुमत्तहतः स्वकिस्त्रिषाग्रनिभूतसंपातमृगपतन-
१० महौघपरिसर्पणमहाध्वगमनप्रवासदुर्गन्धाधुपेचाव्यर्थप्रायोपवेश-
नेषु मृतो^६ न दाह्यो भवत्या^७ दन्तजननाम्नाग्निरा चौडकादेत्या
पञ्चमादर्षाद्धारकस्या सप्तमात्कन्याया नाग्निस्त्रिषी भूमौ
वस्त्रिनिर्वपणमित्येके^८ ॥ ११ ॥

अथाकृतिदहनमन्यनानृणस्येष्टापूर्तं देवाः पितरस्य नाश्रन्ति ।
१५ यस्मात्कुलस्य मङ्गल्यायाकृतिदहनं^९ धीयते^{१०} तस्मान्मासे
संवत्सरे वा काले पालाशश्राखानां सपत्नाणां षष्ठ्यधिकशतत्रयं
दर्भांश्च मृच्छति^{११} शुद्धे देशे गोमयेनोपसिन्ने तिस्राक्षतानव-

१ ० गच्छेत् । अस्यो B.

२ वस्त्रिं ins. Ma Ed.

३ Ed adds विश्रायते ।

४ Thus Vi La; मृतो न दाह्यो भवत्या Ma Ed; मृतो न दाह्यो भवत्या My.

५ माह Ma Ed Bh.

६ धीयते Vi My Bh; विशीयते Ma Ed.

कीर्त्यं यद्याहिताग्निः कृष्णाग्निमास्तीर्य तचाकृतिं तावतीं
 करोति । तचास्यौनि पांशाग्रदण्डाः पक्षाणि मांसं शिरा
 रोमाणि च दर्भा भवन्ति । तस्याङ्गान्युद्दिष्टास्त्रिगणना ।
 शिरस्यलारिंशत्कण्ठं दश बाह्व शतमङ्गुलयो दश वचस्त्रिंश-
 द्दुदरं विंशतिर्दृषणे सौवन्यां च सप्त शिग्रं चौष्टूक शतं ५
 आनुनी दश जङ्घे विंशतिरङ्गुलयो दशेति विन्यस्य पक्षाणि
 मांसं शिरा रोमाणि च दर्भाः कृत्वा बभ्रौयात्तदेवमाकृतिं
 पुरुषस्य स्त्रिया वा कृत्वा तस्य तंस्याग्नौ व्याहृतौर्ज्ज्वा
 पूर्ववद्दहत्या भस्मसादेकैकतिदहनमित्येके ॥ १२ ॥

अथैकोद्दिष्टं व्याख्यास्यामो । दशमे चाह्यनशनमत्ये १०
 गुरुणां विशक्ताः कृशवृत्तयो दृष्टावन्तः सकलेन्द्रिया
 मुक्तयोनिदोषा ब्राह्मणाः पात्रमित्यामनन्त्येकस्त्वयः पञ्च सप्त
 नवैकादश वा शक्त्वा निमन्त्रिता भवन्त्येकादशदिने
 मृतकनिमित्तत्वाद्यैमित्तिकमेकोद्दिष्टश्राद्धममन्त्रकमाचचौरन् ।
 नमन्त्रकं संस्कारं कृत्वा कथममन्त्रकं । तस्मात्सपिण्डीकरण- १५
 वद्भूत्वा श्राद्धमित्येके । गृहस्य पूर्ववच्छोधनं कृत्वा दर्भेण स्यात्सौ
 बद्धा तिलोदनं कथमिति पाचयेत्ततः खातानुलिप्तानश्चे

१ मद् om. La Vi My.

२ लिखो B.

३ These two words only in B.

४ चाक्रानशनव्रतम० B ; चाक्रानशनम० Ed La ; चाक्यनशनम० Vi My.

५ कुशद० Ma Bh My La.

६ लि om. B.

- वाससो वसानांस्त्रकुण्डलाङ्गुलीयकधारिणो दक्षिणामुखा-
 न्याचीनावीतिनो दक्षिणामेषु दर्भेषु सतिस्त्रैव्यासनेषु दक्षिणतो
 ऽग्नेर्निवेश्य सापसव्यं वाचयतः सिकताभिरुदकप्रागपरमरत्निमात्रं
 वितस्या^१ दक्षिणतो भागोन्नतं स्थानं कक्षयेन्निधायौदुम्बरौ^२
 * शाखां पूर्ववद्दर्भेणापसव्यं कृत्वा स्ननं तिलानामुक्षणमयुग्मानां
 दक्षिणायं बर्हिषामुदुम्बरपत्राणां चास्तरणं^३ तत्र सतिस्त्राचतं
 पुष्पमेकं निधाय गोचरनामादिना तस्यार्चनमभिघायं
 कक्षस्थालौ तिलोदनेनाङ्गुलागेषु सूक्ष्मं पिण्डं कृत्वा पवित्र-
 पाणिरवाङ्मुष्टजानुभ्यां^४ भूमिं पौडयन्निर्वपति^५ वस्त्रोत्तरौ-
 १० यादिदंश्चुपदंश्चदरप्रमृति^६ भक्ष्यं मुखवासं चार्पयेत्^७ सतिस्त्रा-
 चतपवित्रमुदकुम्भं निदध्याच्छूर्पेणाच्छाद्य पिण्डमुपरिष्टात्स-
 तिस्त्राचतं पुष्पं दर्भेण निदध्यात्तदीयं वस्त्रं कांस्याद्युपानट्कृत्वा
 च सर्वं निवेद्य तेभ्यो दानं पिण्डशेषादि पात्रेषु तेषामभि-
 घार्यार्पयित्वा भुञ्जतामित्यङ्गुष्ठमूलं गृहीत्वा भोजनं पूर्व-
 ११ वदुष्किष्टमपनीय बहिर्दक्षिणस्थामवटे प्रक्षिप्य सह पिण्डेन
 तज्जलं स्नावयेत्^८ वायसेभ्यो बलिदानमथवा श्वचण्डालानुपश्यते
 देशे विषर्जनं पिण्डस्य^९ अनेकाकादीन् वारवेद्यस्त्रान्द्रुपाः
 पितर आगच्छन्ति^{१०} स्नात्वा स्नास्तिवाचनमन्त्राद्यदानमौपासन-
 हरणं वेशदेवं च कुर्यात्पूर्ववदेकोद्दिष्टमिति^{११} ॥ १३ ॥

१ Ed is the only source which reads वितस्यायतं ।

२ सप्तविच० B.

३ दधि om. Ed La and apparently Bh ; दंश A Bb ; बदरी B.

• अथ तथा मामि मासि तद्दिने पिण्डनिर्वापो^१ मासे
 तैलसंपर्कस्तृतीये वा मङ्गलयोगो भवति^२ यस्मादेकोद्दिष्टा-
 च्चिमासः यस्मासो वत्सर इति वा प्रेताप्याचनकासस्तस्मात्तेषु^३
 कालेष्विष्टकाले पिण्डस्थानगतायेति क्रमेण चिभिः पिण्डैस्तस्य
 पिण्डधारोपणं सपिण्डौकरणं कुर्यादैश्वदेवाधारं अपणं^४
 पूर्ववत्तिस्रोदणस्य^५ वैश्वदेवं जुला प्राचीनावीती वीतिहोच-
 मिति समिधं कथ्यमाविध्य^६ दग्ध्वा पृथिवीगतानन्तरिचगता-
 न्दिविगतानिति पिण्डाणामावाहनं^७ जुष्टाकारादिसंवापनात्म-
 कं कुर्यादंशतादिनार्चयित्वा तिस्रः समिधो ऽग्रे
 कथ्यवाहनाय स्वधा नमः स्वाहेत्युत्तरस्यां सोमाय पिण्डमते^८
 स्वधा नमः स्वाहेति दक्षिणतो^९ यमाय चाङ्गिरस्यतये स्वधा
 नमः स्वाहेति मध्ये^{१०} चचुरास्यमिति होमस्य^{११} एते य इह
 पितर^{१२} उग्रन्तस्त्रा सा नो ददानित्यृचः पिण्डदेवत्या जुला^{१३}
 पृथिवीमतेभ्यः पिण्डभ्यो ऽन्तरिचगतेभ्यः^{१४} पितामहेभ्यो दिवि-
 गतेभ्यः प्रपितामहेभ्यो^{१५} जुहुयात्^{१६} ॥ १४ ॥

पूर्ववत्तिस्रोदणस्याने निहन्मि सर्वमिति तिस्रोदुस्वरपञ्च-
 दर्भानास्तौयार्चयित्वा पिण्डंस्तस्मान्नात्यमुखतस्तस्य च स्थानं

१ कालं instead of कालस्य La Vi My.

२ Thus Vi My La; •सास्थि Ed : •मादग्ध्वा Ma; Bh. चानौचं(I).

३ दक्षिणस्यां B.

४ Thus Ed; La Vi and My are incomplete here; होमनेदे. चः
 पितर Ma. For the mantra cp. II. 2 : 22. 3.

५ In Ed only.

६ Ma ins. स्वधा नमः स्वाहेति ।

कृत्वा तथैव तस्मात्प्राच्यत्वा मा, वाजस्येति पाचं प्रकाशयति ।
 तथाग्निरिन्ध्रेत्यक्षं निक्षिप्य यतिलं दत्तं चतुर्धा कृत्वा
 पिष्टात्करोत्ययमोदनं इति पिष्टांस्त्रीग्रधानाच्चिर्वपति ।
 प्रथमं ये द्युतास्ते पितर इत्युच्यन्ते तत्पूर्वमृताः पितामहा-
 १ स्तेषां पूर्वमृताः प्रपितामहास्तेभ्यः परे ज्ञातिवर्गा भवन्ति ।
 तस्मात्तेषां चतुर्णां पिष्टनिर्वापः क्रमेण भवति । तस्य च
 स्थाने तथैव पिष्टमेकं निक्षिप्य पिष्टस्थानगतायेति तत्पिष्टं
 विधा कृत्वा पिष्टे पिष्टे तथैकैकं भागं निक्षिपति ।
 यस्मादेष परिवत्सरान्ते पिष्टलं प्राप्तवांस्तस्माद्यत्नेनैवमुद्दिश्य
 १० पैष्टकं कुर्यात्तत्सर्वं जलपिष्टदानादि विनाश्य नाद्या पिष्टम्भ
 इति कुर्यादवाध्यामवटं खल्वदायतावनतं खनिलोद-
 कुम्भेनोर्जं वहन्मौरिति तर्पयित्वा मुखवासादिदक्षिणां दत्त्वा
 मूर्पेणाश्वादिभिरा पिष्टभुक्तं पिष्टजीर्णमित्युपजुह्वान्महोमो ।

१ चचं instead of दत्तं Ed only ; this reading may be right.

२ मोदनम् all exc. Ed ; इति om. Ed.

३ तत्पूर्वमृताः Ed. तत्पूर्वं ये मृताः Ma.

४ तेषां पूर्वमृताः Ed. तत्पूर्वं ये मृताः Ma. again.

५ निक्षिप्य all, only Ed निर्वाप्य .

६ Thus Bh ; तथैकैकभागं La Vi My ; तथैकं भागं Ma ; तथैकैक-
 भागं Ed.

७ यत्नेन only in Ma, but La Vi My (तस्माद्यत्नेन) show a trace
 of it.

८ Thus Ma, and this reading is mentioned in a footnote
 in Ed, where the text runs : खल्विहवदाय तादावनतं ; खल्विहव-
 दायतावनतं La Vi ; खल्विहवदायतावनती My.

ब्राह्मणानां तर्पणमन्त्रेण पूर्ववत्^१, यथैवैतत्^२ वसो^३ गवाम्वाज-
महिषमण्डलेषु यच्च क्वचन^४ गतां गामन्वेष्ट्य तामेव तर्पयति
तथैव यथाविधिदत्तत्रलपिण्डदानादि यच्च वा गतं तमेवानू-
द्दिष्ट^५ प्रीणयति^६ तस्मात्प्रयत्नेन पेटकं कुर्यात् । स नास्तिको
भूदिति ब्राह्मणमिति सपिण्डौकरणं^७ तस्माद्वितीये द्वतीये
वाक्त्रि^८ तेभ्यस्तयाणां पिण्डानां क्रमेण निर्वापणमष्टकां
करोतीति विज्ञायते^९ ॥ १५ ॥

पञ्चमः प्रश्नः समाप्तः ॥

^१ यथा स वसो Ma.

^२ क्वचिद् B.

^३ Thus Ed; •बुद्धि Ma Bh La Vi My.

^४ क्वचन B.

^५ Thus Bh only; वाक्त्रि the others.

अथ निषेकादिसंस्काराणां प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामः ।
 स्वात्मा संकल्प्य पुण्याहे विधिवत्संस्काराङ्कुर्यात् । चतुर्दिशं
 चतुर्हस्तं गोचर्मैत्युक्तं । गोचर्ममात्रोपक्षिप्ते पूर्ववदग्निं निधा-
 याभिमुखमासीनमग्निं ध्यात्वाघारं जुहुयात् । सर्वस्यादा-
 ५ वाधारे^१ क्रियालोपे विपर्यासे च व्याहृतीर्महाव्याहृतीर्गायत्रीं
 सावित्रीं मिन्दाहृतीं^२ वैष्णवं च द्विरावर्त्य^३ हुत्वा पुनराघारं
 जुहोति । स्थण्डिले परितस्तरणादिसंभारे च प्रमाणवर्जिते ह्रीं
 मिन्दाहृती सावित्रीं^४ व्याहृतीं^५ जुहुयात् । अलिजोरभावे
 दक्षिणोत्तरयोः प्रागग्रं^६ कूर्चं^७ निधाय ब्रह्मसोमौ संकल्पयति ।
 १० सर्वं युग्मं प्राच्यामुदीच्यां वायमन्तं^८ च दैविके करोति ।
 सर्वमयुग्मं दक्षिणस्यां^९ पश्चिमस्यां वायमन्तं^{१०} च पैतृके करोति ।
 होमे न्यूने उत्तिरिक्ते च पूर्णाहृती मिन्दाहृती जुहोति ।
 विशेषेऽनुक्ते स्तुवेण होतव्यमाज्यं हविव्याहृतिर्मन्त्रं प्रायश्चित्ते
 अनुक्ते वैष्णवं प्रायश्चित्तमग्नावाज्ये चरौ वा होमे^{११} मन्त्रिक-
 १५ क्रिमिरोमपिपौलिकादिपतने तद्व्यपोष्य बर्हिषोद्दीप्य प्राजा-
 पत्यमाग्नेयमन्ययतने गोवराहस्यसर्पमण्डूकंमार्जारस्यैर्गमने

१ Instead of वाधारे Ma : वाधारहोमे ह्रीने ।

२ Here and elsewhere the Mss. मिन्दाहृतीर् or •हृतिं ।

३ •हत्या Ma Vi My ; cp VI. 1 (p. 90, l. 3).

४ प्रागग्रं कूर्चं B.

५ वायं Bh only.

६ Thus La Ed ; दक्षिणपश्चिमस्यां वायं Vi My ; दक्षिणपश्चिमस्या-
 नग्रं Ma.

७ ह्रीने in B only.

तत्पदाज्ञीदं विष्णुरिति प्रोक्ष्य वैष्णवं रौद्रं च । परिसरणादि-
 सभाराणां दाहे भेदे च्छेदे नाग्रे च तत्तत्स्थाने संयोज्य
 मिन्दाऊतौ दिरावर्त्य जुहुयात् । आचारे कृते तस्मिन्मग्नौ
 समुत्सृजे ऽग्निं ध्यात्वा तद्गन्धाय ते योनिरिति समिधमा-
 रोषोदुष्येति सौकिकाग्रौ समिधं निधायोज्ज्वालय परिक्षिप्य ॥
 मनो व्योतिरयास्त्राग्ने मिन्दाऊतौ व्याहृतीश्च जुहुयात् ।
 सर्वहोमानामग्नौ स्निग्धस्तप्रमृत्त्यन्नाहोमे ह्रीने विष्णोर्नुकादि-
 मिन्दाऊत्याश्चावितादीन्जुहुयात् ॥ १ ॥

ऋतौ संगमनं निषेकमित्याहुः । स्वभार्यायामृतुस्नातायां
 षोडशाहे संगमने ह्रीने ऽग्निमाधायाचारं कृत्वा वैष्णवं १०
 ब्राह्मणेन्द्रमाग्रेयं दद्व्यः स्वाहेत्यङ्गहोमं जयानभ्यातानावाहृष्टौ
 ऊत्तान्नाहोमं जुहोति स्वातामलंछतां भार्यां पूर्ववद्व्यष्टेत् ।
 ऋतौ प्रथमे होमं जुहुयात् । ऋतावृतौ संगमनं करोति ।
 ततः सा भार्या गर्भमाधाय पुत्रं जनयति । पुत्रेण पितरः
 पीता भवन्ति । तेनैव स्नर्गं गच्छन्ति । तस्यां पुत्रहोनायां १५
 पुत्रार्धमग्न्यां विवाहं कुर्यात् । यस्य भार्या पतिव्रत त पुत्रवती
 साध्वी च सर्वा सिद्धिमाप्नोति । तस्माद्दुष्टामसाध्वीं बान्धव-
 संगिधौ त्यक्त्वा न्यासुपपश्येत् । गर्भाधानादिसंस्कारेषु गान्धी-
 मुखे ऽभ्युदयग्राहे ह्रीने दैविकेन सहैकाहे पैतृकवत्कृते
 च तत्कार्यमशुभं भवति । तस्मात्पूर्वेषु दैविकवत्कुर्यात् । इति १०
 विद्येदेवौ चतुरः पितृब्राह्मणान्तरयित्वा गान्धीमुखः पितरः

प्रियन्तामिति इतो यवोदकं दत्त्वाधारान्ते पूर्ववद्भोमं कृत्वा
 ब्राह्मणान्भोजयेदुद्यन्तं^१ वा ददात्यन्यथा^२ गान्दीमुखं कृत्वा
 पुनः शुभकर्म कुर्यात्^३ जातकर्मात्यागयोर्गान्दीमुखं वर्ज-
 येदित्येके^४ ॥ २ ॥

- १ गर्भाधानकाले ऽतीते क्रियाहीने विपर्याये च पूर्व-
 वदाधारान्ते सुवर्णनं गर्भवत्कृत्वा तस्याः कुक्षौ संन्यस्य दर्भेण
 बन्धयेत्परिषिच्य वैष्णवं ब्राह्मणं रौद्रमैत्रमाग्नेयं बाह्येत्य-
 मङ्गलभोमं च कृत्वा पूर्ववद्गर्भाधानं कुर्यात्^५ विष्णुसूक्तो-
 दरमभिष्टप्रति^६ सुवर्णगर्भमादाय ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा तान्भोज-
 १० यति^७ पुंसवनसौमन्तयोश्च गर्भाधानवत्प्रायश्चित्तं कृत्वा तौ
 करोत्यन्तःपुंवद्रूपयुतं^८ सुवर्णगर्भं पुरुषसूक्तोदरमभिष्टप्रतौति^९
 विशेषो^{१०} विष्णुबन्धौ हीने वैष्णवं विष्णुसूक्तं चतुरावर्त्य
 कृत्वा विष्णुबन्धिः कर्तव्यो^{११} लौकिकाग्नौ गर्भसंस्काराश्चुहोति^{१२}
 पितुरौपासनाद्यावित्येके^{१३} भर्तुर्मरणे तत्पिता भ्राता सपिण्डो
 १५ योनिबन्धुर्वा कुर्यात्^{१४} गर्भिण्याः प्रथमे गर्भे कृता गर्भ-
 संस्कारास्तस्याः सर्वगर्भाणां संस्कारा भवन्तीत्येके^{१५} ॥ ३ ॥

कुमारस्य कुमार्याश्च जनने सपिण्डानां दद्याद्गमाग्नौचं

१ Thus B ; उद्यन्तं A and La.

२ Ed ins. गान्दीमुखं हीने वैष्णवं ब्राह्मणं रौद्रमैत्रेये य इह पितर उग्रमस्तवा
 पुं नो ददातु शङ्खवीजवेभ्य इत्यादि पितृदेवत्या ऊत्त १ तथा ।

३ युक्तं Ed only.

४ •दरमभिष्टप्रति My ; •दरमभिष्टप्रति Vi ; •दरमभिष्टप्रतिमिति
 La Ed ; •दरमभिष्टप्रतिमिति Ma.

विधीयते^१ । पुरुषस्य अपिण्डिता षष्ठपुरुषावधिः कन्याया-
 स्त्रिपुरुषावधिर्भवति । आशौचे सूतके प्रेतके च सन्ध्यो-
 पासनादिनित्यकर्माण्यन्यानि^२ । देविकपेदकाणि स्वाध्यायदान-
 प्रतिग्रहाणि च वर्जयति । कुमारे जाते जातकाग्नौ प्रातर्होमे
 होने व्याहृतीस्तुरावर्त्य ऊला सायं द्विगुणं सायं होने ।
 प्रातर्द्विगुणं पूर्ववदा दशाहाङ्कुहोत्यतीति^३ एवेवं जातकर्म
 कुर्यात् । जातकाग्नौ समुत्सन्ने तद्भस्म^४ पूर्ववत्समिधमारोप्य
 सौक्तिकाग्नौ निधाय प्रायश्चित्तं ऊला तथैव जुहुयात् ।
 दशमे ऽहर्नि जातकाग्निमरण्यामिधो^५ वा समारोप्य तमेवाग्निं
 मथिलाधाय वासुहोमोत्यानहोमौ ऊलाग्निं समारोप्याप्रमादं ।
 निदधाति । उत्थानस्य काले ऽतीति वैष्णवं ब्राह्मं रौद्रं
 प्रायश्चित्तं ऊला पूर्ववत्कुर्यान्नामकरणस्य वैष्णवं मूलाहोमं
 यद्देवादिदिग्देवत्यं च ऊला नामकरणं करोति ॥ ४ ॥

नचनहोमे होने स्कन्ददेवत्यं नवग्रहदेवत्यं वैष्णवं प्राय-
 श्चित्तमक्षप्राशने काले ऽतीति बालेनैवास्त्रे भुक्ते च जातकाग्नौ^१ ।
 वैष्णवं ब्राह्ममाग्नेयमैन्द्रं^२ मौस्यं बार्हस्पत्यं च ऊलाष्टमे दशमे
 द्वादशे वा मासे ऽक्षप्राशनं ब्राह्मणभोजनं च कुर्यात्तत्तत्काले ।
 प्रवासागमनपिण्डवर्धनयोर्होने मूलाहोमं जुहोति । चौडके
 काले ऽतीति मन्त्रवर्जं कृते च जातकाग्नौ वैष्णवं मूलाहोमं

१ सन्धौपा. all exc. Ed.

२ भस्मनि Ed only.

३ समिधि instead of रश्मे B.

४ सौरं instead of रेन्द Ma.

ब्राह्मं वासुष्माग्नेयं रौद्रं च जुला यथाशक्ति सुवर्णपशुदान-
ब्राह्मणभोजनानि कृत्वा चौडकं कुर्यात् ^१ ॥ ५ ॥

अथ निषेकादौनां सामान्यप्रायश्चित्तं ^१ विष्णोर्नुकादि-
मिन्दाङ्गत्याश्रावितादौन्द्रिरावर्त्य जुला तत्तत्कर्म कुर्यादिति
केचित् ^२ अथवाप्युपनयनं यावत्तावत्कालं गर्भाधानादिचौड-
कान्तेषु होनेषु तन्मयित्वेकहोमे कुर्याच्चेत्पिता चान्द्रायणं
पुत्रः प्राजापत्यं चरित्वा ब्राह्मणभोजनसुवर्णपशुदानानि कृत्वा
विष्णोर्नुकादिमिन्दाङ्गत्याश्रावितादौरौद्रं मूलहोमं वैष्णवं
च द्विरावर्त्य प्रत्येकं जुला तन्मयित्वेकहोमे 'गर्भाधानादौन्-
^३ कुर्यात् ^४ आचारान्ते होमश्रैका भवत्यादावन्ते च प्रत्येकं
परिषेकं करोतौति विशेषः ^५ ॥ ६ ॥

ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातमाचस्यं ब्राह्मणस्य प्रथमजन्म
स्यादुपनयनसंस्कारे द्वितीयं भवति ^१ द्वितीयजन्मन्याचार्यः
पिता सावित्री माता ^२ दाभ्यां जन्मभ्यां द्विजो भवत्यष्टवर्षं
^३ ब्राह्मणमुपनयतीति श्रुतिस्तस्माद्गर्भाधानाद्यष्टमे वर्षे ब्राह्मण-
स्योपनयनं श्रेष्ठं ^४ तदसम्भवे नवमे दशमे वाप्या षोडशात्कुर्या-
त्त्वोडशे वर्षे ऽतीते पूर्वोक्तसुदालकप्रायश्चित्तं ^५ गर्भाधानादि-
संस्कारं च कृत्वा शुद्धे ^६ ब्राह्मणभोजनसुवर्णपशुदानानि

^१ इति विज्ञायते instead of इति विशेषः Vi My.

^२ •जातमाचे A, •जातमाचो La.

^३ •सकप्रायश्चित्तं Ed Bh; •अतं Ma Vi My; •सकप्रायश्चित्तं अतं L

^४ शुद्धो Vi My.

कुर्वाप्तिता चान्द्रायणं चरित्वा तस्य जातकाग्निमाधायाचारं
 कृत्वा मिन्दाकृतौ पूर्णाकृतौ ब्राह्मं वैष्णवं चाष्टशतमावर्त्त
 कृत्वा पूर्ववदुपनयनं कुर्यात्पितृभ्रातृजातिषगोचमातृस्त्रादिषु
 यः शुचिर्विद्वानुपनयनं करोति ' अन्यथा मन्थान्धकारौ तेन
 बाधयति '६ पित्रादिबान्धवास्त्राभेऽन्यं ब्राह्मणमुपनयनार्थं १
 भजेत ' व्याधिदुर्भिक्षाद्यैरन्यजातौ न्यूनं समाश्रिते सुवर्ण-
 पद्मभूषादौन्दत्वाग्निमाधाय वैष्णवं यद्देवादौर्ब्राह्मणैश्च वाचनं
 मूलहोमं व्याहृत्यन्तं कृत्वा उपनयनं कुर्यात् ' ॥ ७ ॥

उपनयनप्रभृतिः ' ब्रह्मचारी पूर्ववत्स्नात्वा सन्ध्यामादित्यं
 सोपस्थाय तर्पणं ब्रह्मयज्ञं च कृत्वा सायंप्रातरा समावर्तना- १०
 नित्यमग्नौ समिद्धिजेजुयात् ' नित्यस्नानविहीनेः पूर्ववत्स्नात्वा
 जुम्बकाय स्नाहेति निमज्ज्य नारायणं ध्यायन्पुजुम्बकेनाघ-
 मर्षणसूक्तेनाघमर्षणं कृत्वा वैष्णवमन्त्राञ्जपति ' सन्ध्योपासन-
 विहीनेः स्नात्वा दश प्राणायामान्कृत्वष्टशतं सावित्रौमधौत्य
 सन्ध्यामुपास्य वैष्णवान्सौरमन्त्रांश्च जपति ' पुनःसन्ध्यागमा- ११
 दनग्रन्तं कृत्वा सन्ध्यामुपासीतेत्येके ' तर्पणहीने दिगुणं तर्पयति
 ब्रह्मयज्ञविहीने पुरुषसूक्तपूर्वं यजुःसंहितां स्नाध्यायं करोति '
 प्रातःसमिद्धोमे हौने सायं दिगुणं सायं हौने प्रातर्दिगुणं '
 दिनचये स्नानादौ हौने पूर्ववत्स्नानजपं कृत्वा सौरमाग्रेथं च

१ नित्यस्नाने हौने La Vi My.

२ सन्ध्योपासने हौने Ma La Vi My.

३ Thus 'Bh La Vi My; •नये Ma Ed.

ऊत्वा समिद्भिर्जुहुयात्संप्रराचौ^१ हीने नित्यकर्मण्यवकीर्णो^२
भवति^३ ॥ ८ ॥

अथावकीर्णप्रायश्चित्तं^४ संप्रराचं स्नानसन्ध्योपासनस्नाध्यायः
समिद्धोमभैचाचर्यादिहीने मेखलोपवीताजिनदण्डधारणादि-
१ ब्रह्मचर्यवर्जिते^५ च पादकृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वाग्निमाधाय
परिस्तीर्य परिषिच्याज्येन पाहि नो अग्न एनसे पाहि नो
विश्ववेदसे यज्ञं पाहि सर्वं पाहि कामावकीर्णः कामाभिद्रुग्धः
मं मा सिञ्चन्त्विति^६ ऊत्वा पुनरुर्जा सह रय्या पाहि
चतसृभिः^७ स्नाहेत्यतो देवा इदं त्रिष्णुरिति^८ जुहुयात्^९
१० पितृज्येष्ठयोरन्येषामुच्छिष्टभोजने मधुमत्स्यमांससूतकप्रेतका-
च्चाद्यभोज्यभोजने^{१०} च पुनरुपनयनं करोति ॥ ९ ॥

अथातः पुनरुपनयनं^१ पादकृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वाग्नि-
माधायघारान्ते व्याहृत्या पलाशसमिधो^२ ऊत्वाज्येन विष्णु-
सूक्तं मिन्दाऊत्वाश्रावितादीन् पूर्णाहुतौ व्याहृतौश्च ऊत्वा
१५ पूर्ववदुपनयनं करोति^३ उपनमेखलाजिनदण्डधारणव्रतभैचा-

१ Thus B; °कीर्णो Vi La Ed; °कीर्णो My.

२ °चर्यादिवर्जिते Ma.

३ Here again the two groups diverge widely. I have accepted the reading of B; Ed: सिञ्चन्त्विति ग्रहैभि (var. चतुर्पञ्चैभि)
रुर्जा पते पाहि चतसृभिः। Vi: सृष्टभिरुर्जा पते पाहि च०। My: सृष्टभि-
युष्यायते पाहि च०। La, on the whole, sides with group A.

४ Thus Ma Bh La Vi My; °प्रेतकाद्यभोज्य० Ed.

५ पलाश० Ma Ed La Vi;—समिधो La Vi My.

चरणाग्नि^१ पुनःसंस्कारे वर्ज्यं^२ । ऽथवा सावित्रीमष्टशतमा-
वर्त्याभिष्टुष्ट तथैव^३ एतं प्रांश्रौयाद्गुरोरुच्छिष्टं वा भुञ्जीत^४ ।
ततः^५ पूतो भवति^६ ॥ १० ॥

पारायणव्रतबन्धविसर्गे च काले^७ ऽतीते^८ ह्येने^९ ऽप्युप-
नयनाग्निर्माधायाधारान्ते तत्तद्भूतसृक्तं^{१०} वैष्णवं चतुरावर्त्य^{११} ॥
ऊत्वा वेदव्रतानां बन्धं विसर्गे च कुर्यात्^{१२} । उपार्कर्मणि चतु-
र्वेदादिमन्त्रान्ब्राह्मणमार्षं चतुरावर्त्य ऊत्त्वोपाकर्मं कुर्वीत^{१३} ।
आवणहोमं ऊत्त्वान्ते सावित्र्या सहस्रसमिधो जुहोति^{१४} ।
आवणे चोपाकर्मवर्त्यायश्चित्तं विधीयते^{१५} । प्राजापत्यादिवेद-
व्रतान्याचरन्वेदानधीयीतानधीयानः सर्वकर्मबहिष्कार्यो भवत्य-^{१६}
शक्तो ऽपि यत्किञ्चिच्छाखामधीयीत^{१७} । समावर्तनं ऊत्वा
स्नातको व्याहृत्याग्नावाज्यमा पाण्यहणान्नित्यं जुहोति^{१८} । समा-
वर्तनक्रियाह्येने पाण्यहणे कृते चान्द्रायणं चरित्वाग्नि-
माधाय सावित्रीं वैष्णवं ब्राह्मणमार्षमाग्रेयं शतमावर्त्य ऊत्वा
समावर्तनं^{१९} ऊत्वा पुनर्विवाहं^{२०} करोति^{२१} । पुनर्विवाहे पूर्ववत्सर्वं^{२२} ॥
कुर्यात्^{२३} ॥ ११ ॥

१ भैक्षचर० Ed only.

२ Thus Ed La My; वर्ज्यं। तथैव Vi; वर्ज्याः B.

३ स ins. La Vi My.

४ काञ्चालीवे Ma Ed Bh.

५ क्रियाह्येने Ed only.

६ तत् double La Vi My, once Ma Ed.

७ La Vi My om.

८ Ed om.

- ब्राह्मणो, ब्राह्मणीं नग्निकां गौरौ वा कन्यां चत्रियः
 क्षत्रियां वैश्यो वैश्यां वरचेदंष्ट्रवर्षादा दशमाक्षग्निका^१
 रजस्यप्राप्ते दशवर्षादा द्वादशाक्षौरीत्यामनन्ति^२ । समावर्तनं
 कृत्वा विवाहकाले ऽतीते क्रियाहीने ऽप्युपनयनाग्रावाचारं
 ५ कृत्वा ब्राह्मं वैष्णवमाग्नेयं शतमावर्त्य कृत्वाम्यर्थं पुत्रार्थं च
 ब्रह्मादिषु चतुर्षु पूर्वास्त्राभे परेण ब्राह्मणो विवाहं कुर्यादा-
 सुरादिष्वसत्पुत्रा जायन्ते । तस्मादासुरेण गान्धर्वेण विवाहे
 कृते चान्द्रायणं चरित्वाग्निमाधाय ब्राह्मं चवस्त्रिशदेष्णवं
 सावित्रीमाग्नेयं शतमावर्त्य कृत्वा ब्रह्मादिष्वेकेन पुनर्विवाहं
 १० कुर्यादासुराद्विगुणं गान्धर्वं गान्धर्वाद्विगुणं राक्षसे राक्षसा-
 द्विगुणं पैशाचे प्रायश्चित्तं करोत्यासुराद्यैः शस्त्रैः क्षत्रियवैश्यौ
 विवाहं कुर्यातां पूर्वेषामस्त्राभे परेण ब्राह्मणेनासुरगान्धर्वौ
 च विधिना कर्तव्यावित्येके होमं कृत्वा राक्षसपैशाचौ
 क्षेत्यपरे । अन्यथा कन्यागमनप्रायश्चित्तं करोति ॥ १२ ॥
 १५ रजःप्राप्तौ^३ कन्यां^४ विवाहे कृते^५ कृच्छ्रं चरित्वाग्निमाधाय
 वैष्णवं सावित्रीं शतमावर्त्य कृत्वा तां पुनर्विवाहं कुरुते ।
 विवाहे होमकाले कन्याया^६ रजस्तुत्यजे तां स्नापयित्वा न्य-
 दस्त्रं परिधाय पुण्याहं कृत्वा प्रोचणैः प्रोक्ष्य मिन्दाकृत्या-

१ नग्निका La Ed.

२ Thus Ma My; गौरीमित्या० Vi Ed La.

३ Thus Ma Ed Bh; रजःप्राप्तां Vi; रजःप्राप्त My; रजःप्राप्तकन्या-
 विवाचे La.

४ कन्याविवाचे Vi My.

५ कन्या Vi My, Ma and La om. this word:

आवित्पदीग्याहनीश्च ऊला कर्म प्रवर्तते^१ । तस्मिन्वापरिसमाप्ते
सा वधूरश्चभिर्वति^२ । ज्येष्ठे^३ तिष्ठत्यनुजेन विवाहे कृते परि-
नेत्तानुजस्यान्नायणं चरित्वा परिवित्तिं ज्येष्ठं विवाहं कार-
यित्वा पूर्ववत्प्रायश्चित्तं ऊला पुनर्विवाहं कुर्यात्^४ ॥ १३ ॥

परदेशगते ज्येष्ठे द्वादशवर्षे ज्ञाते मृतस्यैवाकृतिदहनादि^५
कर्म कृत्वा प्रायश्चित्तं ऊला विवाहं कुरुते^६ । तस्मिन्पुनरागते
ऽनुजः^७ पूर्ववत्प्रायश्चित्तं^८ ऊला विवाहं^९ करोति । ब्रह्महत्याद्यैः
पतिते ज्येष्ठे बान्धवमन्त्रिधौ वारिपूर्णघटत्यागेनैव तं त्यक्त्वा
चान्द्रायणं चरित्वा^{१०} विवाहं कुरुते । विवाहान्ते वधूगृहादि-
वाहाग्निमौपासनं वधूं च खगृहमानौयोत्तरस्यां यथोक्ते ऽग्नि-
कुण्डे पूर्ववद्वर्हिषा खनित्वा प्रादेशमावाः प्रागन्ताश्चोत्तरा-
न्तास्तिस्रस्तिस्रो^{११} लेखाः षडङ्गुलिखित्वा^{१२} प्रोक्ष्य हिरण्यशकलं
ब्रौह्मैवा निधाय तचाग्निं निदधाति । सो ऽग्निर्नित्यं^{१३} धार्य-
स्तुर्थे ऽह्न्याग्नेयस्यालोपाकं वैश्वदेवं च कुर्यादित्येके^{१४} ॥ १४ ॥

पाणिपहणप्रभृति गृहस्थो ऽपि नित्यं स्नानं सान्ध्यो-
पासनं ब्रह्मयज्ञं च कृत्वा नित्यमग्न्याधानाद्विवाहाग्नावौपासने
परिसीर्य^{१५} परिषिष्य^{१६} सायंप्रातर्त्रैविभिरग्निहोचहविषा वा

१ प्रवर्तते Vi My.

२ कुरुते Vi My.

३ चानुजः A and La.

४ प्रा० ऊला वि० om. Ed ; ऊला वि० om. La Vi My.

५ तिस्रः once A and La ; Ma and La read ०तरान्ताश्च त्रि०.

६ ऽङ्गुलि A.

७ नित्यो A and La.

होमं जुहुयात् 'सायं होमे होते' प्रातरग्नये स्वाहा वैश्वानराय
 स्वाहेति प्रातर्होमे होने सायमग्नये स्वाहा पथिकते स्वाहेति
 प्रायश्चित्ताहुतीहुता पूर्ववदा व्यह्वानुहोतौपासने ऽजस्ते
 वर्तमाने व्यहे होमे विच्छिन्ने पतिरेकोपवासं कृत्वा तत्पुन-
 ५ राधानं करोति 'सद्यो ऽनुगते क्षिप्रं व्यह्वान्नरे ऽग्निं ध्यात्वा
 तद्गन्धाय ते योनिरिति समिधमारोषोदुध्यस्तेति सौकिकाम्नौ
 समिधं निधाय पूर्ववत्प्रायश्चित्तं कृत्वा नित्यं जुहुयात् 'अह-
 गते व्यहे ऽतोते ऽन्याग्निनापि संसर्गं च पत्नी प्राजापत्यं पाद-
 कृच्छ्रं वा पतिरेकोपवासं कृत्वा पुनराधानं कुर्यात्' ॥ १५ ॥

- १० अथातः पुनराधानं 'पूर्ववदरण्यां मथितं व्याहृत्या
 ओचियागारादाहृतं वाग्निमाधाय पूर्ववदाधारं जुहुयादग्निं
 परिषिच्योत्पूतमाज्यं सुवेणादाय सुषि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा
 पूर्णाहुतौ' जुहोति 'तथा चतुर्गृहीतं गृहीत्वा तन्नुं
 तन्वस्रदुध्यस्त्राग्ने चयस्त्रिंशत्तन्तव इति तन्तुमन्तीक्षितो ऽग्ने
 १५ ऽभ्यावर्तिक्षग्ने ऽङ्गिरः पुनरूर्जा सह रथेत्यभ्यावर्तिनीयतस्तो
 मनो ज्योतिरिति मनस्त्रतौ प्रजापतिर्जयानिति प्रजा-
 पत्यमन्वग्निरुषसामित्यनुख्यामयाश्चाग्ने ऽसीति प्रायश्चित्तीया-
 मुदयं तमस इति ज्योतिस्ततौमायुर्दा अग्न इत्यायुर्दा
 मिन्दाहुतौ व्याहृतौश्च प्रत्येकं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पुनराधानं
 २० कृत्वा पूर्ववदौपासनं जुहोतौपासनं धार्यं कर्तुमशक्तो ऽध्वानं

१ Before पूर्णाहुतौ (०ति Ed My, ०तीर् Vi) Ma ins. दिः कृतौ ।

२ कृत्वा Vi My.

गमिष्यन्वाप्यथं ते योनिरित्थरण्यां समारोप्य • पुनर्जातवेद^१
 इत्यहरहर्मथित्वा जुञ्जयात्^२ अथवा या ते अग्न इत्यात्मन्युपा-
 वरोहेति समिधं^३ वा समारोप्य तेनैव लौकिकाग्नाववरोप्य
 जुञ्जयात्^४ समारोपणे^५ हते होमे विष्किञ्चे पूर्ववत्प्राय-
 क्षित्तमा दादशाहाप्नुहोति^६ दादशाहे विष्किञ्चे पुनराधानं
 करोति^७ मासे विष्किञ्चे प्राजापत्यं षण्मासे चान्द्रायणं
 संवत्सरे प्राजापत्यं तप्तकृच्छ्रं चान्द्रायणं चरित्वा तद्व्यं
 ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा पुनराधानं कुर्यादग्नौ^८ त्यक्ते भूणहा भवति^९
 पर्वणि पर्वणि स्था^{१०} लौपाकः प्रसिद्धः^{११} एवमौपासनं^{१२} ऊत्वा^{१३}
 पञ्च महायज्ञां करोति^{१४} ॥ १६ ॥

ब्रह्मयज्ञो देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञश्चेति
 पञ्च महायज्ञाः^१ सावित्रीपूर्व^२ नित्यमिषे^३ लोर्जे^४ त्वेति
 यथाकामं नैमित्तिके सावित्रीपूर्वे^५ दादशसूक्तैरग्निमीडे पुरो-
 हितमिषे लोर्जे^६ लाग्न आयाहि शं नो देवैरिति चतुर्वेदादि-
 मन्त्रैर्वा स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञः^७ पक्तेनाग्नेन वेद्यदेवेन देवेभ्यो^८
 होमो देवयज्ञः^९ पितृभ्यो बलिहरणं पितृयज्ञो^{१०} भूतेभ्यो
 बलिदानं भूतयज्ञो^{११} ऽतिथिभ्यो ऽथागतेभ्यो ऽन्नप्रदानं^{१२}

१ वेदस La Vi My.

२ Thus A and La; समिधि B.

३ प्रसिद्धमेवौपासनं कला Vi; प्रसिद्धमेवौपासनं कला My; कला La.

४ Thus La Ed; Ma has नित्यं but not सावित्रीपूर्व; Vi My incomplete.

५ अन्नदानं B.

मनुष्ययज्ञो ' गृह्यो यत्पक्वं भुञ्जीत पक्वेन' तेन भोक्ष्यन्-
 भोक्ष्यन्वापि ' खगृहे तस्मिन्मौपासनाग्नौ, लौकिकाग्नौ वा
 सायंप्रातर्वैश्वदेवं जुहुयात् ' रात्रावमग्नकं बलिहरणं पक्नौ वा
 करोत्येकाहे वैश्वदेवहोमे हौने मनो ज्योतिरिति प्रायश्चित्तं
 ५ जुह्वा वैश्वदेवं जुहुयात् ' ॥ १७ ॥

व्यहे होमे हौने तन्तुं तन्वजित्यादि^१ तन्तुमतीर्वैष्णवं
 जुहुयाद्वादशाहे ऽग्नौपासने^२ स्थालीपाकं कृत्वा पूर्ववद्व-
 कौर्णप्रायश्चित्तं जुहोति ' प्रवाधि ध्वनि परस्य गेहे च
 भोक्ष्यन्लौकिकाग्नाविन्धनाभावे भस्मापोह्याङ्गारे^३ ऽङ्गाराभावे
 १० जले वा जुहोत्येकाभावे जलेनैव वैश्वदेवं कुर्याद्वैश्वदेवान्ते
 , यज्ञेनातिथिमभ्यागतं च भोजयति ' तथोरागतयोर्भोजने
 हौने^४ वैश्वदेववप्रायश्चित्तं करोति ' पाणिग्रहणप्रभृति
 गृह्यधर्मांश्चनुतिष्ठेत्^५ ' चतुर्थीव्रतक्रियाहौने संगमने कृते
 चान्द्रायणं चरित्वाग्निमौपासनमाधाय वैष्णवं ब्राह्ममार्ष-
 १५ माग्नेयं^६ बार्हस्पत्यं च जुह्वा पुनश्चतुर्थीहोमं कुर्यादौपासने
 , स्थालीपाकादीन्याकयज्ञसंख्याञ्जुहोति^७ ' ॥ १८ ॥

१ Ed om.

२ इत्यादौ Ed.

३ Vi My ins. बिन्धिने, Ma हौने ।

४ च ins. Ma Ed.

५ ०धर्मान् instead of : धर्माणि Vi Bh.

६ अन्नाग्नेयमार्ष B.

७ संस्कारान् instead of: संखान् B.

अथातः पाकयज्ञसंस्थानां प्रायश्चित्तं^१ द्वाविंशच्छब्देषु पञ्च-
 महायज्ञानुष्ठानं प्रथमो यज्ञः^२ तस्य प्रायश्चित्तं पूर्वमे-
 वोक्तं^३ पर्वणि स्थासौपाके हीने पादकृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वाग्निं
 प्रणम्य प्राणायामं कृत्वाग्निदैवत्यं पथिकदैवत्यं च स्थास्यां दौ
 चरु पक्वाग्निं परिकीर्य परिक्षिप्याज्येनाग्नेयं सौम्यं स्निष्टा-
 कारं मिन्दाहुतौ वैष्णवं व्याहृत्यन्तं ऊत्वा पूर्ववत्स्थासौपाकं
 द्विगुणं जुहुयात्^४ आययणहोमे हीने नवाक्षे भुक्ते^५ पाद-
 कृच्छ्रमुपवासं वा कृत्वा स्थास्यामैत्र्याग्निं चरुं अपथित्वा
 पक्वोऽज्यमिन्नेनाग्नेयमेन्द्रं वैश्वदेवं स्निष्टाकारं पूर्णाहुतौ
 वैष्णवं च ऊत्वा पूर्ववदाययणं कृत्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा नवाक्षं^६
 भुञ्जीत^७ यथोक्तकाले^८ ऽष्टकाहोमं ऊत्वा पितृभ्यः पिण्डं
 निरुप्य^९ ब्राह्मणान्भोजयेद्यवाष्टकेति ब्राह्मणान्भोजयेद्यन्तं^{१०}
 वा ददात्यष्टकाहीने वैश्वदेवपेटकौ दौ चरु पक्वाज्यपक्वाभ्यां
 वैश्वदेवं वैष्णवं रौद्रं याम्यं पेटकहोमं^{११} च चिरावर्त्य पूर्व-
 वदष्टकां कुर्यात् ॥ १६ ॥

पिण्डपितृयज्ञे मासिआह्वे च हीने ऽष्टकावत्प्रायश्चित्तं
 जुहोति^१ चेत्तैयज्ञविहीने चरुं पक्वाज्येन^२ चरुणा सौम्यं

१ च ins. B.

२ यथोक्तं काले La Vi Ed.

३ निर्वाप्य Ma.

४ Thus Ma Bh Ed ; -यन्तं La Vi My.

५ पेटकं होमं La Ed ; होमं om. Vi My (reading -कं)

६ पक्वा सौम्येन La Vi My.

औदैवत्यं विष्णुसूक्तं मिन्दाज्ज्याश्रावितादौगुला पूर्ववच्चेव्या
 यजेताश्वयुजोयज्ञविहीने चरं पक्काज्यचरभ्यां^१ रुद्रसूक्तं मिन्दा-
 ज्ज्याश्रावितादौगुला पूर्ववदाश्वयुज्या यजेत । प्रातर्होमान्ते
 विष्णोर्नित्यार्चने हीने सायं द्विगुणं सायं हीने प्रातर्द्विगुणं-
 ५ मर्चनं हविर्निवेदनं च कुर्यादा दादशाद्वाद्वादशाद्देऽतौते
 पुरुषसूक्तविष्णुसूक्ताभ्यां ऊत्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हविर्निवे-
 दयति । ॥ २० ॥

षष्ठः प्रश्नः समाप्तः ॥

~~~~~

अथ मृतसंस्कारप्रायश्चित्तं^१ जातकसंस्कारो मृतसंस्कार-
 स्तेति द्वौ संस्कारौ भवतः^२ । पूर्वणेन लोकं^३ परेण^४ परलोकं
 जयति । मृतसंस्कारः^५ शरीरस्य दहनमित्याहुः । निर्दोष-
 शरीराहुतिरग्नेः प्रियतमा भवति । तयाहुत्या स मृतको
 देवलोकं गच्छति । मातापितृयोः पुत्रोऽन्यो भ्राता सपिण्डः ।
 सगोत्रः पितृमातृस्य योनिबन्धुर्गृह्यत्विजो वा पत्न्याः
 पतिः सुतः पत्युर्भ्राता सपिण्डः सगोत्रः पितृमातृस्य योनि-
 बन्धुर्वा पुत्रस्य पित्रादयो मृतस्य शरीरं दाहयति । मृतस्य
 संस्कारे हते संस्कार्तुः सर्वसंपत्समृद्धिः स्यादन्यथा भूषणहत्या-
 मवाप्नोति^६ । तस्माद्ब्रह्ममेधेन पितृमेधेन वा विधानेन पूर्व- १०
 वदग्निर्यजुर्भिः सेनेन्द्रस्य वाचस्यते विधे नामन्वाचस्यते वाचो
 वीर्येण सोमः सोमस्य वाचस्यते ऽष्विन्द्रया वाग्वोतेति सप्तभि-
 र्मन्त्रैराहिताग्नेः शरीरं पञ्चाग्निभिस्त्रेताग्निभिर्वा दाहयति ।
 अग्निर्यजुर्भिः सेनेन्द्रस्तेति द्वाभ्यामौपासनाग्निना गृहस्यमना-
 हिताग्निं तदुपनयनाग्निना ब्रह्मचारिणं च दाहयेत् । अस्मान्त्व- १५
 मधि^७ भूः पृथिवीं गच्छतु भुवोऽन्तरिक्षं गच्छतु सुवर्दिवं
 गच्छत्विति चतुर्भिर्मन्त्रैरित्येके^८ ॥ १ ॥

आहिताग्निरनाहिताग्निश्च पूर्व पत्न्या मरणे स्त्रीयाग्ने-
 रर्धमादाय तदग्निना तैर्मन्त्रैस्तं दाहयित्वा न्यासुपयस्य पुन-

१ लोकमपरेषु Ed only.

२ मृतस्य सं० all but Ma.

३ च om. B.

४ Thus the Bh. only ; all the others त्वमसि or त्वमसि ।

रग्निमादधौत^१ । सहमरणे सहैकृषितायां दग्धतौ दाहयति ।
 कृतचौडमनुपनीतं जातकाग्निना । कौकिकाग्निना वास्मान्त्व-
 मधीत्येकर्षया दाहयेत् । जातदन्तस्य पितृमेधवत्तूष्णीं^२ दहनं
 कुर्यादजातदन्तं भूम्यामवटे ऽपि दधाति । अथवा कृतचौडौ
 १ कन्याकुमारौ जातदन्तं कुमारं मृतदारं विधवामितशंस्य तूष्णीं
 मृतकं स्थापयित्वा शास्त्रया अग्नां पूर्ववदपेत वीतेति
 संमृज्य^३ चितायां प्रेतमारोप्य हिरण्यशकलतिलतण्डुलान्या^४
 वो^५ वहेत्याख्ये^६ निदधाति । आज्यमग्न्यात्त्वमधीति व्याहृतीश्च
 कृत्वा वाताख्ये वान्विति सिम्वातं कृत्वा अपो मधुमत्य
 १० इत्यादिभिर्दक्षुभं परीत्योत्थित्य कपालशेषोदकं भूः
 पृथिवीमित्याख्ये दत्त्वा कपालसंतपनाग्निनास्मात्त्वमधीत्येकर्षया
 सावित्र्या वा दाहयति ॥ २ ॥

शवे ऽन्याग्रौचयुक्ते शुकुक्कुटसूतिकारजखलाद्यसृग्मरुग्ने
 च मृतकं पञ्चगव्यैः कुशतोयैश्च^७ स्थापयित्वा । प्रोक्षणैः प्रोक्ष्य
 १५ विधिवद्दहनं करोति । देशान्तरे मृते दहनविहौने श्वा-
 काद्यैः शवे जीर्णे तदस्थीन्यादाय काषायतोयैः पञ्चगव्यैः
 कुशतोयैश्च प्रक्षाल्यकृतिं कृत्वा तस्याग्नौ वैश्वदेवं याम्यं
 पैतृकं व्याहृतीश्च प्रार्थयित्तं कृत्वा विधिवद्दहनं कुर्यादमन्त्रकं

१ Instead of पितृमेधवत् (thus B) पितृमेधवर्जं A and La.

२ संमार्ज्यं Vi My.

३ ? •तण्डुलान्याववहे. Ma; •तण्डुलान्य ष्वो वहे. Ed; •तण्डुलानावो
 वहे. Vi My; •इधितण्डुलानावो वहे. La; cp. V. 3 : 74. 1.

४ कुशोदके. B.

५.

शवे दग्धे तदस्थीन्यादाय, पयसाज्जेन प्रक्षाल्याकृतिं कृत्वा
 पूर्ववत्प्रायश्चित्तं कृत्वा समन्त्रकं दाहयति ^१ तदस्थ्यामप्यस्त्राभे^२
 दग्नाद्दूर्ध्वं पालाशपर्णैर्विधानेनाकृतिं कृत्वा प्रायश्चित्तान्ते
 तदग्निना दाहयेत्कर्तुरेवाग्नौ च भवति ^३ त्वहं बलिनिर्वापण-
 माग्नौ च ^४ इति केचित्सूतिकां मृतामुदक्यां च दावाग्निना^५
 मन्त्रहीनं^६ दाहयित्वा दग्नाहे ऽतीते तदस्थिभिः पालाश-
 पर्णैर्वाकृतिं कृत्वा^७ दहनं करोत्यथवा तदज्ज्ञेय काषायतोयेः
 पञ्चगव्यैः कुशतोयेश्च स्त्र्यपयित्वा^८ पुण्याहं कृत्वा प्रोक्षणैः प्रोक्ष्य
 विधिवद्दहनं कुर्याद्रित्येके ^१ ॥ ३ ॥

सगर्भाया^१ मरणे स्यन्दमानेनोदरेण^२ जीवन्तं गर्भमालक्ष्य ^{१०}
 भर्ता पुत्रो ऽन्यो बन्धुर्वा वैद्यकुशलाभ्यां^३ नाभ्युपस्थयोरन्तरे^४
 गर्भे^५ परिहरन्हिरण्यगर्भ इति शस्तेषोत्पाटयति ^६ शस्त्र-
 स्पर्शनाद्गर्भस्य मरणे पतितो भवति ^७ जीवन्तमपत्यमुन्मथ्य
 स्त्र्यपयित्वादाय. धात्री लोकमातरमभ्यर्च्य तस्यान्यां मातरं
 कल्पयति ^८ प्रेतायाः कुक्षावाज्जेन प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहेति ^{१५}

१ Thus La Ed ; तदस्थ्याम. My ; तदस्थीनाम. Ma ; तदस्थौ Vi.

२ दवा. B.

३ ग्रन्थे ins. La Vi My only.

४ प्रायश्चित्तं कृत्वा ins. Vi My.

५ अथ सग. Ma ; Vi गर्भिण्या instead of सग. ।

६ स्यन्द. Ed.

७ Thus my conjecture ; वैद्यकुशलाभ्यां Ma ; वैद्यशस्त्राभ्यां La Ed Vi My.

८ मातरं Vi My.

९ गव्यं Vi. My.

ऊला निर्व्रणं कृत्वा तां चापयित्वा विधिवद्दहनं करोति
 कुमारस्य जातकाग्नौ पूर्ववज्जातकं कुर्यात् । सूतकप्रेतकंधो-
 रेकाहसंनिपाते^१ तन्मथित्वा वास्तुहोमं ऊला पृथगेवोत्थान-
 होमं पिण्डनिर्वापं^२ च करोति । ब्राह्मणायैषण्डालान्नैरङ्गिः
 ५ सर्पेण दंष्ट्रिनाशनिपातेनाग्निना पशूना वा पापमरणे तस्या-
 ग्नौचवाक्रोदकन्यनाश्रुश्रवभरणानुगमनदहनोदकवस्त्रिपिण्डदा-
 नादि कस्यचिन्नैव^३ कुर्यादेतानि । कर्तृस्यान्नायणं तप्तमङ्गं
 प्रायश्चित्तं भवति । पापमृतस्य शरीरं दावाग्निना^४ शूद्रे-
 दाहयित्वा दंष्ट्राह्ने स्तीते नारायणवस्त्रिं कुर्यादश्ववा पालाश-
 १० पर्णैरेवाकृतिदहनं करोति । श्रवस्य दहनकाले^५ स्तीते
 क्रियाहोने विपर्यासे च प्रेतकर्मणि सर्वत्र तिस्रैरेव वैश्वदेवं
 याम्यं पैतृकं व्याहृतीत्य प्रायश्चित्तं जुहोति । श्रवस्य दहनार्थं
 होमे ऊते तदग्नावुत्सन्ने पूर्ववद्भस्म^६ समिधमारोप्य लौकि-
 काग्नौ निधाय प्रायश्चित्तं कृत्वा तेनाग्निना दहनं
 १५ कुर्यात् । ॥ ४ ॥

उपनयनादूर्ध्वं ब्राह्मणस्य मरणे सपिण्डानां दंष्ट्राहमा-
 ग्नौचं विधीयते । दन्तजननादूर्ध्वं त्वहं नामकरणादूर्ध्वमेकाहं

१ एकाहं instead of एकाह० La Ma Vi My.

२ ० निर्वापणं Ma Ed Bh.

३ कस्यचिदपि नैव La Vi My.

४ दवा Ma again.

५ दहने Ed La Bh.

६ Thus Bh La Vi My ; भस्मणि Ma Ed.

जननादूर्ध्वं मद्यः शौचं^१, स्तिथास्य^२ मरणे विवाहादूर्ध्वं
 दशाहमष्टवर्षादूर्ध्वं, व्यहं^३, चौडकादूर्ध्वमेकाहं^४ पूर्व^५ मद्यः
 शौचं^६ मातापित्रोर्भातृणां च सर्वत्र^७ दशाहमेव^८ गर्भे
 मृते गर्भिण्यास्तन्मासतुल्यैरहोभिराशौचं^९ सूतके चान्यसूतके
 प्राप्ते प्रेतके चान्यप्रेतके प्राप्ते पूर्वाशौचेन शुद्धिः स्यादितरस्य^{१०}
 प्राप्ते ऽपरस्त्रैवाहोभिः^{११} शुद्धिर्भवति^{१२} असपिण्डश्रवस्य स्नानालं-
 करणे कृते व्यहं^{१३} दिवसं वा^{१४} वहने कृते^{१५} स्नात्वा दश
 प्राणायामान्कृत्वा नचचदर्शनात्पूर्वं ग्राम्यद्वहिरासीत्^{१६} ताव-
 देवाशौचं^{१७} रात्रौ सूर्योदयात्पूर्वमासीत्^{१८} अन्यथा तद्दामे प्रविष्टे
 श्रवभर्तुरेकाहं तद्गृहे प्रविष्टे व्यहं^{१९} तत्र भोजने कृते दशाहं^{२०}
 भवति^{२१} ॥ ५ ॥

प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिं वानुगम्य स्नात्वाग्निं स्पृष्ट्वा घृतं प्राग्नी-
 यात्^{२२} आत्मनः पितुर्मातुश्च योनिवन्धूनां च मरणे विज्ञाते
 सचेत्स्नानं करोति^{२३} द्वितीये ऽहनि पुनर्दहनप्रभृति तदश्वत्थ-
 दकं दत्त्वा दक्षिणाग्रं कूर्चं निधाय तृष्णास्त्रा प्रेतमावाह्य^{२४}
 तैलमञ्जनं स्नानं वासोदकं दत्त्वा पाद्याभमंगम्यपुष्पधूप-
 दीपाक्षताचमनैरभ्यर्च्य सायंप्रातर्बलिं दत्त्वोदकं ददाति^{२५}

^१ स्तिथस्य La Vi My.

^२ Thus B; पूर्ववत् Ed: जननादूर्ध्वं La Vi My.

^३ सर्वं La Vi My.

^४ Thus Ma and in acc. with this reading Bh; परस्त्रैवाहोभि-
 रश्वभिर्भो La Vi My; परस्त्रैवाहोभिराशौचश्वभिर्भो Ed.

^५ I have accepted the reading of Ma; सवहं वा। संवहने कृते Ed;
 अहनि वा सवने कृते La Vi My.

प्रातर्बलौ हीने सायं दिगुणं सायं हीने प्रातर्दिगुण-
मेवमा दशाष्टाभ्यकरोति । श्वकुक्षुटसूतिकोदध्यान्धजैरश्वानि सृष्टे
पञ्चगव्यैः प्रक्षाल्य बलिं दद्यात् । सप्तमे ऽहनि नवे^१ मृत्यावे^२,
चिताखीन्यादाय^३ पुष्पनद्यां समुद्रे वा प्रक्षिपति ।
५ अन्तर्दशाहे ऽमावास्या यदि भवेत्तस्मात्मेव शेषाखलीन्दत्त्वा
बलिकर्म समापयति । द्विचन्द्रदर्शने महान्दोषो भवेत्
दशमे ऽहन्येकदा बलिं दत्त्वाश्मानं विमृजेत् ॥ ६ ॥

जातदन्तस्य चौडकात्पूर्वं मरणे त्वहं भूमौ तूष्णीं बलि-
निर्वापणमित्येके^४ । दहनप्रभृत्याहिताग्नेर्मरणप्रभृत्यनाहिताग्ने-
१० रेकादशे ऽहन्येकोद्दिष्टं कुर्यात् । एकोद्दिष्टनिमित्तश्राद्धे
तस्मात्त्वा प्रेतनिमित्तं भुङ्क्तेति ब्राह्मणं वरयित्वा प्रेताय
स्वधेति पाणौ तिस्रोदकं दत्त्वा होमं पिण्डदानं च कृत्वाकादि
सकृत्सकृद्वा भोजयेदुद्यन्तं^५ वा ददातीति केचित् । निमित्त-
श्राद्धे मासे ऽतीते हीने च प्राजापत्यं चरित्वा प्रायश्चित्तं
१५ ऊत्वा पूर्ववदेकोद्दिष्टं कुर्यात्सपिण्डीकरणात्पूर्वं मामि मामि
तन्मरणदिने पिण्डं निरुप्यैकं भोजयति । द्वादशे षष्ठे तृतीये
वा मासे शुभकार्ये प्राप्ते द्वादशाहे^६ वा^७ सपिण्डीकरणं
कुर्यात् ॥ ७ ॥

१ नवमे मृ० La Vi My ; नवमे० Ed.

२ चितायाखली० Ma.

३ Thus Bh La Vi My ; बलिं निर्वापयित्वेके Ma Ed.

४ •दुद्यन्तं La Vi My ; •दुदकं Ed.

५ द्वादशाहे च Vi My.

पूर्वेष्टुर्दो विश्वेदेवार्थं चीन्पिचर्थमेकं प्रेतार्थं सपिण्डौ-
 करणश्राद्धे भोक्ष्यतामिति' वरयित्वा खाद्यां स्वधेति तेषां
 कृते तिस्रोदकं दत्त्वा पित्रभ्यः स्वधेति पाचं तिस्रोदकैः
 पूरयित्वा पितृमावाह्य तस्मात्त्वा प्रेताय स्वधेत्यन्यत्पाचं पूर-
 यित्वा प्रेतमावाह्य तथा होमं कृत्वा पिण्डं निरूप्य विश्वे-
 देवाभ्यां दिर्दिर्दत्त्वा पित्रभ्यः प्रेताय सकृत्सकृदत्त्वा ताग्भो-
 जयति' पितृपिण्डैः प्रेतपिण्डं समारोप्य पितृपाचोदकैः प्रेत-
 पाचोदकं संयोजयति । सपिण्डौकरणे होने कृतं शुभकार्यं
 विनश्यति । तस्मात्प्रायश्चित्तं कृत्वा सपिण्डौकरणं कृत्वा भिक्षे
 ऽहनि विष्णुसूक्तं मिन्दाकृत्याश्रावतादीन्कृत्वा पुनः शुभकर्म
 कुर्यात् । अष्टकाहोने तदंशविनाशो भवेद्यन्नेनाष्टकं करोति ।
 यथोक्तजलदानपिण्डनिर्वापब्राह्मणभोजनेषु अद्रव्या कृतेषु सर्व-
 सन्यत्समृद्धिर्विश्वविधर्धनं च भवेदिति विज्ञायते ॥ ८ ॥

गृहस्थस्यौपासने विष्किञ्चे यदि प्राणोत्क्रान्तिर्दृष्टानु-
 ज्ञातस्तत्पुनः ओचिथागारादग्निमाहृत्य संस्तुतायां भुवि
 व्याहृतिभिः संस्थाप्योपतिष्ठेत् जुष्टो दमूना इत्यथैनं परिसमूह्य
 परिसीर्थं पर्युक्ष्वाज्यं विलाप्योत्पूय रुचिं चतुर्गृहीतं गृहौला
 सप्त व्याहृतौर्कृत्वा पुनरपि पूर्ववद्गृहौला पूर्व देवाः प्राणापाना-
 विति दाभ्यां मा ला वृक्षौ संवाधिष्टां मा ला वृक्षौ संवाधेयामिति

१ ० विवर्धनं Bh Vi My ; वर्धनं without वि Ma La Ed.

१ अथ गृह० Ma Ed.

२ गृह्याशुशा० Vi My.

द्वाभ्यामग्ने ऽभ्यावर्तिष्मग्ने अङ्गिरः^१ इति द्वाभ्यां पुनरङ्गानां स्रष्ट
 रथ्येति^१ द्वाभ्यामयाश्चाग्ने ब्राह्मण 'एकहोतेति द्वाभ्यां क्रमेण
 चतुर्गृहीतानि ऊत्वा पुनश्चतुर्गृहीतं गृहीत्वा महाव्याहृतीश्च^१,
 जुहुयादेवमग्निमुत्पाद्य^१ पूर्वोक्तेन विधिना दहनं कुर्यात्^१ ।
 ५ ॥ ६ ॥

सप्तमः प्रश्नः समाप्तः ॥

॥ समाप्तं गृह्यसूत्रम् ॥

^१ La Vi and My differ considerably ; रथ्येति द्वाभ्यां क्रमेण चतुर्गृहीतं गृहीत्वा (these three words om. Vi) अयाश्चाग्ने ब्राह्मण एकहोतेति महाव्या० ; Ed agrees with Ma (the text accepted by me), omitting only after क्रमेण the words चतुर्गृहीतानि ऊत्वा पुनश्च ।

^१ ० गृहीतौ च ऊत्वाग्निमुत्पाद्य Ma Ed.

^१ After कुर्यात् Ma Bh ins. इति विधिनाः प्राह ; moreover the Bh. reads प्राह प्राह indicating the close of this text. "

• अथ वर्णाश्रमधर्म^१ । ब्राह्मणचर्चियवैश्वशूद्राः सुखवाह-
पादिषु जाताश्चत्वारो वर्णाः^२ । यस्माद्ब्राह्मणोऽस्य सुख-
मासीदिति श्रुतिः^३ । पूर्वेषां त्रयाणां निष्केकाद्याः संस्कारा
विधीयन्ते^४ । तेषां दिजन्मनां वेदाधिकारस्तस्माद्ब्राह्मणस्याथ-
यनाध्यापनयजनयाजनदानप्रतिग्रहाणि^५ षड्कर्मणि भवन्ति ।
चर्चियवैश्वयोऽयं जनाध्ययनदानानि । चर्चियस्य प्रजापालन-
दुष्टनिग्रहयुद्धाः^६ । वैश्वस्य पाशुपात्यकुसौदवाणिज्यानि^७ ।
शूद्रस्य दिजन्मनां शूद्राणां कृषिश्चैव । ब्राह्मणस्याश्रमाश्चत्वारः
चर्चियस्याद्यास्तथो वैश्वस्य^८ दावेव^९ । तदाश्रमिणश्चत्वारो ब्रह्म-
चारी गृहस्थो वानप्रस्थो भिक्षुरिति ॥ १ ॥ १०

उपनीतो ब्रह्मचारी मेखलोपवीताजिनदण्डधारौ स्नात्वा
तर्पणं ब्रह्मयज्ञं सायंप्रातः सन्ध्योपासनसमिद्धोमौ च कुर्वन्गुरोः
पादावुपसंगृह्य नित्याभिवन्दौ व्रतेनाध्ययनं करोति । स्थिते
गुरौ खेयादत्यन्ते पूर्वमुत्थाय व्रजन्तमनुगच्छेदासीने शयाने
च नियुक्तो नीचैरन्यासनशयने^{१०} कुर्याद्वृत्तो^{११} । यत्किञ्चित्कर्म^{१२}
नाचरति । अनुक्तोऽपि स्वाध्यायनित्यकर्माणाचरेदुष्णाम्बु-
स्नानदन्तधावनाञ्जनानुलेपनगन्धपुष्पोपानट्कचदिवास्त्रापरतः-

१ • पञ्चाः Tri.

२ युवानि Tri.

३ • वाचिष्यं My.

४ वैश्वस्याद्यावेन Ed Tri.

५ शयनं Tri; नीचैरन्यासनशयनं न कुर्याद् • My and first hand of
• Vi, where • शयनं is changed in • शयिनं ।

स्कन्दलौदग्रन्त्यग्रनैथुनानि^१ कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्य-
हिंसादौनि वर्जयित्वा सदा शुश्रूषुर्गुरोः प्रियहितकर्माणि
कुर्वीतदिषी वाक्चित्तालुकूलः प्रियं^२ सत्यं वदत्यातो^३ ऽप्य-
सत्याप्रियं^४ निन्दं नाचक्षीत^५ मधुमांसमत्सरसशुक्राद्यभोज्य-
भोजनवर्जं भैचावरणं कृत्वा गुरुणानुज्ञातो भैचासमग्रीयाङ्गु-
वृद्धदौक्षितानामाख्यां^६ न ब्रूयाङ्गुर्वभावे तत्पुत्रे च गुरुवत्कर्मा-
चरति ॥ २ ॥

ब्रह्मचारिणस्तुर्विधा गायत्री ब्राह्मः प्राजापत्यो नैष्ठिक
इति^१ गायत्र उपनयनादूर्ध्वं चिरात्रमचारस्तवणाग्रीं गायत्री-
१० मधौत्या सावित्रप्रतसमाप्तेरत्र^२ प्रतचारी^३ । ब्राह्मः सावित्र-
प्रतादूर्ध्वमनभिग्रस्तापतितानां गृहस्थानां गृहेषु भैचावरणं
वेदप्रतचरणं च कृत्वा द्वादश समा विंशतिसमा वा गुरुकुले
स्थित्वा वेदान्वेदौ वेदं वा सूत्रसहितमध्ययनं कृत्वा गार्हस्थानु-
सरणं कुर्यात्प्राजापत्यः स्नात्वा नित्यकर्मब्रह्मचर्यग्रीहो नारायण-
१५ पारायणो वेदवेदाङ्गार्थान्विचार्य दारसंग्रहणं करोति^४ प्राजा-
पत्ये त्रिसंवत्सरादूर्ध्वं न तिष्ठेदित्युषयो वदन्ति^५ नैष्ठिकः
काषायं धातुवस्त्रमजिनं वस्त्रं वा परिधाय जटीं शिखी

१ स्नाप० Vi My Bh ; स्नान० Ed Tri ;— नैथुनानि Vi My Bh ;
मधुम० Ed Tri.

२ Vi My om.

३ Thus Ed Bh ; सत्यं प्रियं Vi My ; सत्यमप्रियं Tri.

४ भैचाग्रम० Ed Tri ; भैचमग्रम० Vi My ; भिचाग्रम् Bh.

५ समाप्ते प्रत० My ; समाप्ते प्रत० Vi.

वा, मेखलो दण्डी सूत्राग्निगुधारौ ब्रह्मचारौ शुचिरचार-
स्त्रवणशौ चावदात्मनो विप्रयोगस्त्रावद्गुह्ये स्थित्वा निवेदित-
मेवभोजी भवति । ॥ ३ ॥

दारासंगृह्य गृहस्थो ऽपि खानादिनियमाचारो नित्य-
मौपासनं कृत्वा पाकयज्ञयाजौ वैश्वदेवहोमान्ते गृहागतं गुहं ५
स्नातकं च प्रत्युत्थायाभिवन्द्यासनपाद्याचमनानि प्रदाय घृतदधि-
चौरभिर्अ^१ मधुपर्कं च दत्त्वास्त्राद्यैर्यथाशक्ति भोजयति^१ भिक्षून्ब्रह्म-
चारिणो ऽतियौन्वेदधिदः^२ औचिद्यान्पितृव्याचार्यत्विज्जातुल-
्यशरादौनभ्यागताम्बालवृद्धाननाथाताध्वआन्तांश्च यथार्थं पूज-
यत्यशक्तो ऽयं भिक्षां वा सोदकं दत्त्वा शेषं मुञ्चति । १०
दद्यात्तथाशौचाचारयुतः^३ स्वाध्यायतर्पणाभ्यामृषीन्यज्ञबलिहोम-
जलपुष्याद्येर्देवान् आद्वैः पुत्रैश्च पितृन्बलिना भूतानन्नाद्यै-
र्मनुष्यांश्च नित्यमर्चयेद्दृणचयेण^४ मुक्तो ऽनृणो भवति । ॥ ४ ॥

गृहस्थास्तुर्विधा^१ वार्तावृत्तिः . शालीनवृत्तिर्यायावरो
चोराचारिकश्चेति^१ वार्तावृत्तिः कृषिगोरक्ष्यत्राणिज्योपजीवौ^१ १५
शालीबवृत्तिर्नियमैर्युतः पाकयज्ञैरिद्धाग्नौनाधाय पक्षे पक्षे
दर्शपूर्णमासयाजौ चतुर्षु चतुर्षु मासेषु चातुर्मास्ययाजौ षट्सु
षट्सु मासेषु पशुबन्धयाजौ प्रतिसंवत्सरं सोमयाजौ च ।

१ दधिघृतं . instead of घृतदधि Tri Bh.

२ . युक्तः Ed.

३ Thus Ed Bh ; नित्यमर्चये . My ; नित्यं तर्पये . Vi Trī ;— . चयेण
Vi Bh ; . चयैर् Ed Tri Bh.

यायावरो हविर्धनैः सोमयज्ञैश्च यजते याजयत्यधीते ऽध्या-
पयति ददाति प्रतिगृह्णाति षट्कर्मनिरन्नो नित्यमग्निपरि-
चरणमतिथिभ्यो ऽभ्यागतेभ्यो ऽन्नाद्यं च कुरुते^१ घोरा-
चारिको नियमैर्युक्तो यजते न याजयत्यधीते नाध्या-
पयति ददाति न प्रतिगृह्णात्युच्छृत्तिसुपजौवति^२ नारायण-
परायणः साद्यंप्रातरग्निहोचं ऊला मागंशीर्षज्येष्ठमासयोरग्नि-
धाराव्रतं वनौषधिभिरग्निपरिचरणं करोति^३ ॥ ५ ॥

गृहस्थः सपत्नीकः पश्चाग्निभिस्त्रेताग्निभिर्वा गृह्णादना-
श्रमं यात्यन्नाहिताग्निरनाहिताग्निश्चौपासनमरण्यामारोप्य गृहे
मथिला आमणकौथविधानेनाध्यायाचारं ऊला आमणकाग्नि-
मादाय तृतीयमाश्रमं गच्छेत्पूर्ववदग्न्यालयप्रोक्षणोक्तेखनादि
कर्म कुर्यात्^४ तृतीयामपि वेदिं परिगृह्य षडङ्गुल्यायेर्धै-
र्यधिते^५ ऽधस्त्रिधा^६ कृतं रज्जुवन्मूले बद्धं षट्त्रिंशदङ्गुलप्रमाणं
परिस्तरणकूर्चं ऊला, मध्यवेद्यां परिस्तृणाति आमणकं^७
१५ आमणकयज्ञं यज्ञदेवतविश्वान्देवानित्यन्तमावाह्याज्यं निरूप्य
आमणकाय स्वाहा आमणकयज्ञाय स्वाहा यज्ञदेवतविश्वेभ्यो
देवेभ्यः स्वाहेत्यन्तं ऊला चतुर्ङ्गुल्यादित्याधारविशेषः^८
आमणकाग्नेस्योर्ध्ववेदिर्दात्रिंशदङ्गुल्यायतां चतुरङ्गुलिविस्तारो-

१ तृतीयसं Bh Vi My.

२ पथितसं Vi My.

३ Thus Ed My; वनं Tri Vi; वनं ऊला Bh.

४ Thus Ed and Bh; आधानविशेषः My Tri; आधाने वि. Vi.

सता 'मध्यमा तत्परिगता पञ्चाङ्गुलिविस्तारा', चतुरङ्गुलो-
त्सेधाधस्तादूर्ध्ववेदिविस्तारोसता तृतीया वेदिर्द्वादशाङ्गुलं मध्ये
निक्षिप्तं त्रिवेदिसहितं कुण्डं कृत्वाधाय वनस्थो नित्यमौपा-
सनवत्सायंप्रातराहुतीर्ज्ज्वा महाव्याहृतिभिः आमणकाग्निं
जुहुयादपत्नीको दारैरग्निभिर्विना वनं गच्छेत् ॥ ६ ॥ ५

वानप्रस्थाः सपत्नीका अपत्नीकाश्चेति 'सपत्नीकाश्चतु-
र्विधा' औदुम्बरो वैरिञ्चो वालखिल्यः फेनपश्चेति 'औदु-
म्बरो ऽकष्टफलावाप्यौषधिर्भोजी' मूलफलाशी वा खण-
हिङ्गुलशून्यमधमस्यमं सपूत्यन्नधान्यास्तपरस्पर्शनपरंपाकवर्जी^१
देवर्षिपितृमनुष्यपूजौ वनचरो ग्रामवहिष्कृतः सायंप्रातरग्निहोत्रं ^{१०}
ज्ज्वा आमणकाग्निहोमं वैश्वदेवहोमं च कुर्वन्तपः समाचरति '
आमणकाग्निमेकमेवाधाय ज्ज्वाहोतीत्येके ' वैरिञ्चः प्रातर्यां दिशं
प्रेक्षते तां दिशं गत्वा तत्र प्रियङ्गुवयश्शामाकनीवारादिभि-
र्लभ्यैः स्वकीयान्तिथींश्च पोषयित्वाग्निहोत्रं आमणकवैश्वदेव-
होमी नारायणपरायणस्तपःशीलो भवति ' वालखिल्यो ^{१५}
जटाधुरश्चौरवस्त्कलवमनो ऽर्काग्निः कार्त्तिक्यां पौर्णमास्यां '
पुष्कलं भुक्तमुत्सृज्यान्यथा शेषान्मासानुपजीव्य तपः कुर्यात् '
अस्य सूर्य एवाग्निर्भवतीत्यामनन्ति ' फेनप उद्दण्डक उन्मत्तको

१ Some Mss. अङ्गुलि, others अङ्गुल ।

२ पञ्चाङ्गुलफला • Vi My ; अङ्गु • Tri.

३ Uncertain ; •पूत्यन्नधान्या • Vi My ; •पूत्यन्न(धान्या) Ed ; •पू(त्य ?
तथा)न्या Tri ; Bh : पूत्यन्नं दुर्गन्धाम्नम् । अन्यदाच्छलवणादि परस्परपाकं वर्जयति
• परंपाकवर्जी भवेत् ; • परंपाकवर्जी Ed, परंपाकवर्जी Tri.

निरोधकः शीर्णपतितपक्षाहारौ चान्द्रायणव्रतं चरन्त्यथिवी-
शायी नारायणं ध्यायन्मोक्षमेव प्रार्थयते ॥ ७ ॥

अपक्षीका बृजविधाः^१ कालाशिका^२ उद्दण्डसंवृत्ता,
अशकुट्टा उदपफलिना दन्तोलूखलिका उज्ज्वलिकाः संद-
५ शनवृत्तिकाः^३ कपोतवृत्तिका मृगचारिका हंसादायिनः
शैलफलकादिना^४ ईर्दग्धाशिनो बैल्वाशिनः^५ कुसुमाशिनः
पाण्डुपक्षाशिनः कालान्तरभोजिन एककालिकाश्चतुष्कालिकाः
कण्टकशायिनो वीरासेनशायिनः पञ्चाग्निमध्यशायिनो धूमा-
शिनः पाषाणशायिनो ऽभ्यवगाहिन उदकुम्भवासिनो मौनिन-
१० श्वाकाशिरसः सूर्यप्रतिसुखा ऊर्ध्वबाहुका एकपादस्थिता-
श्चेति विविधाचारा भवन्तीति विज्ञायते ॥ ८ ॥

अथ भिचुका मोक्षार्थिनः कुटौचका बह्मदका हंसाः
परमहंसाश्चेति चतुर्विधा भवन्ति^१ तत्र कुटौचका गौतमभार-
दाजयाज्ञवल्क्यहारौतप्रभृतीनामाश्रमेष्वष्टौ ग्रासंश्चरन्तो योग-
१५ मार्गतत्त्वज्ञा मोक्षमेव प्रार्थयन्ते^२ बह्मदकास्त्रिदण्डकमण्डलु-
काषायधातुवस्त्रग्रहणवेषधारिणो ब्रह्मर्षिगृहेषु^३ चान्येषु^४ साधु-
वृत्तेषु मांससखणपर्युषिताः^५ वर्जयन्तः^६ सप्तागारेषु भैक्षं कृत्वा

१ कालसीका Ed; कालशिका Tri; कालशिका Vi My; कालाशिका Bh

२ Thus Vi My Bh; सन्दर्शन. Tri; संदर्शन. Ed.

३ च्वादिना Ed.

४ विल्ल. Ed Bh.

५ Thus Vi My Bh; Tri Ed om. चान्ये

६ वर्जयिता Ed; वर्जयेत् Vi My.

मोक्षमेव प्रार्थयन्ते । हंसा^१ नाम ग्रामे चैकरात्रं नगरे
 पञ्चरात्रं वसन्तस्तदपरि न वसन्तो गोमूत्रगोमयाहारिणो
 ता^२ मासोपवासिनो वा^३ नित्यचाण्डायणप्रतिनो नित्यसुत्यान-
 नेव प्रार्थयन्ते । परमहंसा नाम वृक्षैकमूले शून्यागारे अशाने
 वा वासिनः साम्बरा दिगम्बरा वा^४ न तेषां धर्माधर्मौ^५
 सत्यानृते शृङ्गाशृङ्गादि दैतै^६ । सर्वसमाः सर्वात्मानः^७ समलोष्ट-
 काक्षणाः^८ सर्ववर्णेषु भेदाचरणं कुर्वन्ति । ब्राह्मणानां चातुराश्रम्यं
 चत्रियाणां व्याश्रम्यं वैश्यानां व्याश्रम्यं विहितं । तत्फलं हि
 सकामं निष्कामं चेति द्विविधं भवति । सकामं नामेह^९
 संसारे ऽभिवृद्धिं ज्ञात्वा पुत्रलाभाद्यभिकाङ्क्षणमन्यत्त्वर्गादि-^{१०}
 फलकाङ्क्षणं वा । निष्कामं नाम किञ्चिदभिकाङ्क्ष्य यथा-
 विहितानुष्ठानमिति । तत्र निष्कामं^{११} द्विविधं भवति प्रवृत्ति-
 निवृत्तिश्चेति । प्रवृत्तिर्नाम संसारमनादृत्य सङ्गज्ञानं समा-
 श्रित्य प्राणायामासनप्रत्याहारधारणाद्युक्तो^{१२} वायुजयं कृत्वा-
 णिमाद्यैश्वर्यप्रापणं^{१३} । तत्पुनरपि तपःचयाज्जन्मप्रापकत्वाद्वाधि-^{१४}

१ Tri om.

२ Vi My om.

३ दन्दयुतं instead of दैतै Vi My.

४ ०त्तनः Vi My.

५ समलोष्टाश्रमकाक्षणाः Vi My.

६ इह given by Ed Bh only.

७ तन्निष्कामं Ed Tri.

८

८ द्विधा Vi Bh.

९ ०धारणाभ्यामयुक्तो Ed only.

१० ०णिमाद्यैश्वर्यं Ed only.

बाह्यत्वाच्च^१ नाद्रियन्ते परमर्षयो^१ निवृत्तिर्नाम लोकानाम-
 नित्यत्वं ज्ञात्वा परमात्मनोऽन्यत्र किञ्चिदस्तीति संसारमना-
 दृत्य स्थित्वा भार्यामयं पाशं जितेन्द्रियो भूत्वा शरीरं
 विहाय चेन्नृपरमात्मनोर्योगं कृत्वातीन्द्रियं^२ सर्वजगदौज-
 ५ मशेषविशेषं नित्यानन्दममृततरसपानवत्सर्वदा^३ तृप्तिकरं परं
 ज्योतिः प्रवेशकमिति^४ विज्ञायते^५ ॥ ६ ॥

निवृत्त्याचारभेदाद्धि योगिनस्त्रिविधा भवन्ति सारङ्गा
 एकार्था विसरगाश्चेति^१ अनिरोधका निरोधका मार्गगा
 विमार्गगाश्चेति चतुर्विधा सारङ्गा^२ दूरगा अदूरगा भूमध्यगा
 १० असंभक्ताः संभक्ताश्चेत्येकार्थाः पञ्चधा भवन्ति^३ न सञ्जावन्तो
 विसरगास्तत्र सारङ्गाः सारं चेन्नृस्तं गच्छन्तीति सारङ्गा-
 स्तेष्वनिरोधका अहं विष्णुरिति ध्यात्वा ये चरन्ति तेषां
 प्राणायामादयो न सन्ति^४ ये तु निरोधकास्तेषां प्राणायाम-
 प्रत्याहारधारणादयः षोडश कलाः सन्ति^५ ये मार्गगास्तेषां
 १५ षडेव प्राणायामादयो^६ ये विमार्गगास्तेषां^७ यमनियमासनप्राणा-
 यामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयश्चेत्यष्टाङ्गांस्तत्पयन्तो ध्येय-
 मयन्यथा कुर्वन्ति^८ ॥ १० ॥

१ तपःलयजन्म Tri; तत्तपयजन्म Vi My.

२ ज्ञात्वा यदतीन्द्रियं Tri; कृत्वा यदतीन्द्रियं Vi My.

३ नित्यानन्दममृतं Vi My.

४ ज्योतिस्तत्पयन्ते Tri Vi My.

५ Only the Bh. as given in the text. Vi My om. यम; नियमयमा-
 Ed Tri.

अथैकार्या^१ एक एवर्षिर्दृष्टां त एकार्यास्तिषु ये दूरगा-
 स्तोषामयं मार्गः^२ पिङ्गलया नाडिकायादित्यमण्डलमनुप्रविश्य
 तत्रस्थेन^३ पुरुषेण संयुज्य ततश्चन्द्रमण्डलं तत्रस्थेन पुरुषेण
 ततो विद्युतं तत्रस्थेन पुरुषेण पुनः क्रमेण वैकुण्ठसायुज्यं
 यन्ति^४ येऽदूरगास्तोषामयं धर्मः^५ चेचञ्जपरमात्मनोर्योगं
 चेचञ्जदारेण^६ कारयित्वा तत्रैव ममस्तविनाशं ध्यात्वाकाशव-
 त्सत्तामश्चोऽहमिति ध्यायन्ति^७ भूमध्यगाः चेचञ्जपरमात्मनो-
 र्योगं सत्त्वरूपाग्निदारेण भूमध्यं नीत्वा ऋषभ्योऽङ्गुष्ठादिभ्यः
 स्थानेभ्य आर्कषणं पुनः पिङ्गलादारेण^८ निष्क्रमणं^९ प्रलयान्तं
 चेचञ्जयोगान्तं वा^{१०} कुर्वन्ति^{११} असंभक्ता नाम मनसा ध्यानं^{१२}
 कुर्वन्ति^{१३} तत्प्रतिपादनागमं श्रोत्रेण शृण्वन्ति^{१४} चक्षुषा
 देवताकारं^{१५} पश्यन्ति^{१६} घ्राणेन गन्धमनुभवन्ति^{१७} पाणिना
 देवतां^{१८} नमस्कुर्वन्ति^{१९} संभक्ता नाम ब्रह्मणः सर्वव्यापकत्वा-
 द्युक्तमयुक्तं योऽसौ परमात्मा तस्य व्याप्याकाशवत्तिष्ठति^{२०}
 तस्माद्ब्रह्मणोऽन्यत्^{२१} कुचचिदात्मानं प्रतिपद्यतेऽसौ^{२२} ॥५॥
 भूमध्यगतस्यापि संशयाच्चिद्व्यमाणमेवेत्युक्तं^{२३} तस्माद्ब्रह्मव्यति-

१ Thus Vi My ; तत्रस्थेन Bh ; तत्रस्थेन Ed Tri.

२ संयोगं ins. Vi My Tri.

३ पिङ्गलया द्वा० Tri Vi ; • लाया द्वा० My ; पिङ्गलदारेण Bh.

४ Thus Vi My Bh ; निष्क्रम० Ed Tri.

५ वा belongs acc. to the Bh to the text ; om. Tri Vi My ;
 च Ed.

६ Thus Bh only ; देवताकारं all the other sources.

७ Thus Vi My Tri ; • ना Ed.

८ Or write शब्द न ?

रिक्तमन्यञ्चोपपद्यते । विविधसरणादिविधदर्शनात्कुपयगामि-
 लादिसरगाः । पुरा प्रजापतिरुपदेशगूढनार्थं विसरगपञ्चं
 दृष्टवान् । तं दृष्ट्वा मुनयो ऽपि मोहं जग्मुः किं पुनर्मनुष्याः ।
 विसरगपशूनामहंकारयुक्तानां जन्मान्तरेषु मुक्तिर्नास्मिञ्चन्मनि ।
 ५ तस्मादिसरगपञ्चो नानुष्ठेयो । केचिदिसरगाः^१ कायक्लेशा-
 त्केचिन्मन्त्रजपात्केचिद्येन^२ केनचिद्भ्यानेन केचिद्येन केन
 चिदक्षरेण केचिदायुजयादन्ये परमात्मना चेतजं मंथोज्ज-
 धायन्त्येते^३ परमात्मभोगमेव^४ नेच्छन्ति । हृदिस्थ^५ एव
 पुरुष इति वदन्ति । केचिन्म किञ्चिद्भ्यानमिति यथोक्ता-
 १० नुष्ठानं योगमिति ज्ञात्वा मुक्तिमिच्छन्ति । तेषां विस-
 रगपशूनां जन्मान्तरेषु मुक्तिर्नास्मिञ्चन्मनि । तस्मिन्नेव जन्मनि
 मोक्षकाङ्क्षिणा विसरगपञ्चो नानुष्ठेयः । सगुणे ब्रह्माणि
 बुद्धिं निवेश्य पश्चाद्भिर्गुणं ब्रह्माश्रित्य^६ यत्नं कुर्यादिति^७
 विज्ञायते । ॥ ११ ॥

एष्टो ऽष्टमो धर्मे प्रथमः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ Thus Ed Bh; विसरगाः केचिन्माय० the other sources; in either case one केचित् seems to be superfluous.

२ Thus Ed Bh (which, however, reads एके instead of एते); एव instead of एते the other sources.

३ Before हृदि- Ed ins. केचित् and probably also Bh.

४ I have accepted the reading of Vi My; ब्रह्माश्रित्य मोक्षे नित्यं यत्नं कु० Ed; ब्रह्माश्रये यत्नं कु० Tri.

अथ वनस्थस्य आमणकविधानं^१ । गृहस्थः सोमयाजौ
 पुत्रं पौत्रं च दृष्ट्वा तत्पुत्रादीं गृहे संस्थाप्य मौण्ड्यं कृत्वा
 राजापत्यं कृच्छ्रं चरेत्^२ । वसन्ते शुक्लपक्षे पुष्यर्क्षे पत्न्या सार्धं
 वनाश्रमं याति । पूर्वस्मिन्दिवसे कृतस्नानः संकल्प्य कुशोदकं
 पौलोपवासं कुर्यादौपासनहोमं ऊत्वाग्निमयं ते योनिरित्य-
 रण्यामारोपयेद्दर्शपूर्णमासविधानेन दर्भादीन्संगृह्य पूर्ववत्प-
 रिस्तरणकूर्चान्यरिधीन्समिधो^३ वेणुदण्डोपवीतकमण्डलुवल्क-
 लादीन्संभरति । पूर्वोक्तविधिनाग्निकुण्डं कुर्यादपरस्मिन्दिवसे
 वैश्वानरसूक्तेनाग्निं मथित्वा प्रज्वालयाग्निं आयाह्युपावरोहेत्यग्निं
 निधाय पूर्ववत्स्नानकाम्याधारं जुहोति^४ । प्रणम्याग्निं परि-
 विध्याग्ने प्रायश्चित्ते लभिति पञ्चप्रायश्चित्तं ऊत्वापोहिरण्य-
 पवमानैरात्मानं प्रोक्ष्य ब्रह्मदेवत्यं वैष्णवं पञ्चवारुणं च
 प्रधानान्मन्त्राहृत्यन्तं यजेत्^५ ॥ १ ॥

अग्नेः प्रतीच्यां दौ कुशौ पूर्वपौ न्यस्योर्ध्वंऽऽज्ञानं
 निधाय तत्सवितुर्वरेण्यमिति दक्षिणपादाङ्गुष्ठारोपेणाज्ञानमधि-
 तिष्ठेत्तेजोवत्सवं इति^६ वल्कलमजिनं चौरं वा परिधाय पूर्व-
 वन्मेखलादौस्त्रौष्ण्युपवीतान्युत्तरीयं कृष्णाजिनं चाददात्याचम्य^७

१ Thus Ed and Bh ; आमणकं the other sources.

२ पूर्ववत्कूर्चान्दत्त्वा परिधीः Vi My.

३ यजेत Ed Tri.

४ Reading of the pratika uncertain (cp. II. 14 : 32. 11) ; तेजो-
 वत्सवं इति Tri Bh ; तेजोवत्स्यावः सवितुरिति Ed ; तेजोवत्स्यावः इति My ;
 ते सजोवत्स्यावः इति Vi.

५ चाददात्याः Ed ; चाददात्याः the other sources.

स्वस्ति देवेत्यग्निं प्रदक्षिणं^१ प्रणामं च कृत्वाचौत^१ । अं
 नो देवीरिति स्वमूर्ध्नि प्रोक्ष्य जयानभ्यातानावाङ्मृतो
 व्याहृतोऽथ ऊत्पान्यशेषं प्राणायामेन प्राश्नीयाद्योगे योग
 इति दिराचम्य शतमिक्षु शरद इति प्रणाममागच्छा सम-
 ५ गन्महीति प्रदक्षिणं चादित्यस्य कुर्वीत^१ । राङ्मृदसीत्पूध्वाग्निं
 कूर्चं गृहीयात्^१ । ओं भूस्तत्सवितुरो भुवो भर्गो देवस्यो
 सुवर्धियो यो न इति पञ्चो व्यस्तामो भूर्भुवस्तत्सवितुरो
 सुवर्धियो यो न इत्यर्धर्चामो भूर्भुवः सुवस्तत्सवितुरिति
 समस्तां च सावित्रीं जप्त्वा वनाश्रमं प्रविश्य ब्रह्मचर्यव्रतं
 १० संकल्पयेत्^१ ॥ २ ॥

तत्पत्नी च तथा ब्रह्मचारिणी स्यात्^१ स्वयमेवाग्निं
 प्रदक्षिणीकृत्याज्येन प्राजापत्यं धातादौग्निन्दाहृती विष्किञ्च-
 मैन्द्रं वैश्वदेवं वैष्णवं ब्राह्मं विष्णोर्नुकादौप्राजापत्यसूक्तं तद्व्रत-
 वत्त्वं च पुनः प्रधानाहुत्वा प्राजापत्यव्रतं बध्नाति^१ स्थित्वा
 १५ देवस्य त्वा यो मे दण्ड इति दाभ्यां पञ्चसप्तनवान्यतमेः
 पर्वभिर्युक्तं केशान्तायतं वायव्यं वैष्णवं द्विदण्डमाददति^१ येन
 देवा इति कमण्डलुमृद्गृहीत्यौ पूर्ववदुपानट्कृत्वे च गृह्णात्यग्नौ-
 ग्वाहपत्यादौऽसौज्याद्याग्निहोत्रं ऊत्पाहवनीये प्राजापत्यं
 विष्णुसूक्तं च सर्वपात्रये स्वाहा सोमाय स्वाहा विष्णवे स्वाहेति
 २० ऊत्पाग्नीनरण्यामारोपयति^१ वने^२ इदौ विविक्ते नदीतीरे^२

^१ Vi only : प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्यासीत; च om. Tri.

^२ Thus Ed Tri My Vi ; चादधाति Bh.

^३ वने वाद्री नदीतीरे विविक्ते Vi My.

वनाश्रमं प्रकल्प्य यथोक्तमग्निकुण्डानि कुर्यात्पत्न्या सहाग्नी-
नादाय पांचादिसंभारयुक्तो 'वनाश्रमं समाश्रयति' ॥ ३ ॥

. अग्न्यायतने प्रोक्ष्य खनित्वा लेखाः षड्विंशत्य^१ सुवर्णशकलं
ग्रीहीष्य निधाय आमणकाग्निं निदध्यात् 'वन्यानेव पार्थिवा-
न्यानस्यत्याम्कुक्षीरोद्धताऽऽकृणान्पराणान्कुशदभानूर्णास्तकां^२ अ- ५
क्षायं सुगन्धितेजनं गुग्गुलुं हिरण्यशकलान्मूर्धकान्तं च
संभरति' वानप्रस्थानृत्विजो वृत्वाग्निं^३ मयित्वा गार्हपत्यादी-
स्वेताग्नीन्यश्वाग्नीन्वाम्नाधेयक्रमेणाधायाहुती दे दे ऊत्वा नित्यं
दिकालं वन्यैरेव 'जुहोति' वनाश्रमी मुनिः खानगौचस्त्राधाय-
तपोदानेज्योपवासोपस्थनिग्रहव्रतमौनानौति नियमान्दशैता- १०
न्सत्यानृशंखार्जवचसादमप्रौतिप्रसादमार्दवाहिंमामाधुर्याणौति
यमान्दशामूंश्च समाचरति' भक्त्या विष्णुं ध्यायन्नग्निहोत्र-
आमणकाग्निहोमौ द्विकालं नोत्सृजन्वाम्नाशनं त्यक्त्वा वन्यौ-
षधीः^४ फलं मूलं शाकं वा नित्याशनं संकल्प्य तिरोधा भूरित्या-
हृत्यापराह्णे^५ स्नयं पत्नी वा हविष्यमास्त्रावितं पचति' १५
वैश्वदेवान्ते ऽतिथौ न भ्यागताम्प्राशयित्वा भित्तं प्राश्नाति ॥ ४ ॥

१ षड्विंशत्य Vi My.

२ Thus Ed Bh; क्षीणान् instead of शरणान् the other sources;
अर्णकां instead of अर्णस्तकां Vi My.

३ वरयित्वा instead of वृत्वा Vi My.

४ वन्यौषधीभिः Ed Bh.

• ५ Thus Ed Tri; भूरित्याहृत्या० Vi My; इति व्याहृतिभिः Bh.

- राचौ नाश्रीयादधस्ताद्भांसृणानि पर्णानि वासौर्ध्वं सुव्रतः
 सुव्रतां पत्नीं, विनैकः शयीत^१ • सास्य • शुश्रूषां करोत्येनां
 नोपगच्छेत्^२ । मादवन्निष्कामः प्रेक्षेतोर्ध्वरेतां जितेन्द्रियो^३ ।
 द्दर्शपूर्णमासौ चातुर्मासं नचचेष्टिमाशयणेष्टिं च वन्यौषधीभिः
 ५ पूर्ववद्यजेतनुकमान्मूलैः^४ फलैः पक्षैः पुष्पैर्वा तत्तत्कालेन पक्षैः
 स्वयमेव संग्रीर्णैः प्राणं प्रवर्तयन्नुत्तरोत्तरे ऽप्यधिकं तपःसंयोगं
 फलादिशिश्टमाचरेदथवाहिताग्निः सर्वानग्नीनरण्यामारोप्य सर्वैः
 संवापमन्त्रैः पार्थिवान्धानस्यत्यांसं सर्वान्ममूह्य निर्मन्थ्यैतेन
 विधिनाग्न्याधेयविधानेन च मन्त्रैः सर्वैः सग्न्याग्न्यायतेन आमण-
 १० काग्निमाधायाहरेत्सभ्यस्य भेदः आमणकाग्निरित्याहुः^५ । अप-
 त्नौकस्य भिक्षुवदग्नौ^६ होमं^७ ऊत्तारणादिपात्राणि च प्रक्षिप्य
 पुत्रे भार्यां निधाय तथाग्नीनात्मन्यारोप्य वस्त्रलोपवीता-
 दौग्भिन्नापात्रं च संगृह्णानग्निरदारो गत्वा वने निवसेत्तपसां^८ ।
 अमणमेतन्मूलं^९ तस्मादेतद्विधानमेनमग्निं च आमणकमित्याह
 १५ विखनाः^{१०} ॥ ५ ॥ .

संन्यासक्रमं^{११} सप्तत्यूर्ध्वं वृद्धो ऽनपत्यो विधुरो वा जन्म-
 मृत्युजरादीन्विचिन्त्य योगार्थं यदा स्यात्तदाथवा पुत्रे भार्यां
 निक्षिप्य परमात्मनि बुद्धिं निवेश्य वनात्संन्यासं कुर्यात्^{१२} ।
 सुषिडतो विधिना स्नात्वा ग्रामाद्वाह्ने प्राजापत्यं चरित्वा

१ • नृजासा • Ed ; • नृकासा • Tri.

२ भिक्षुवदीपासनं ऊत्ता Vi, and thus also My, only • पासनहोमं ऊत्ता ।

३ तपसां अ • Ed ; तपसावनम • Bh ; तपसां आम • Vi My.

४ • क्रमः Bh.

पूर्वाह्णे, चिदण्डं शिष्यं काषायं कमण्डलुमप्यविचं मृद्ग्रहणौ
 भिक्षापात्रं च संस्तुत्य चिदृतं प्राशोपवासं कृत्वा दिने उपरे
 प्रातः स्नात्वाग्निहोत्रं वैश्वदेवं च हुत्वा वैश्वानरं दादशकपात्रं
 निर्वपेत् । गार्हपत्याग्नावाज्यं संस्तुत्याहवनीये पूर्णाहुतीं पुरुष-
 सूक्तं च हुत्वाग्रये सोमाय ध्रुवाय ध्रुवकरणाय परमात्मने ५
 नारायणाय स्वाहेति जुहोति । ॥ ६ ॥

सुचि स्रुवेण चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सर्वाग्निष्वो स्वाहेति
 जुहुयाद्गृहोत्रहवणौमाहवनीये मृष्टिक्लामयेभ्यो ऽन्यानि
 पात्राणि गार्हपत्ये मक्षिपति । गृहस्थो ऽनाहिताग्निरौपासने
 वनस्थश्च आमणकाग्नौ होमं कृत्वा पात्राणि प्रक्षिपेत् । पक्षो १०
 ऽर्धर्चशो व्यस्तां समस्तां च सावित्रीं जप्त्वा भिक्षाश्रमं प्रविशा-
 मीति तं प्रविशत्यन्तर्वद्यां स्थित्वा गार्हपत्यादौन्या ते अग्रे
 यजिष्येति प्रत्येकं चिराद्वाय भवतं नः समनषावित्यात्मन्या-
 रोपयेत् । भूर्भुवः सुवः संन्यस्तं मयेति त्रिरुपांशुस्त्रेष्ट्रं प्रेष-
 सुक्ता दक्षिणहस्तेन सकृज्जलं पीत्वाचम्य तथैवोक्ता चिर्जला १५
 जलं त्रिसृजेन्मैखलां चत्वार्युपवीतान्येकं वोपवीतं कृष्णाजिन-
 सुत्तरौयं च पूर्ववद्ददाति । ॥ ७ ॥

देवस्य त्वा यो मे दण्डः सर्वा मे गोपायेति त्रिभि-
 स्त्रिदण्डं यदस्य पारे रजस इति शिष्यं येन देवाः पवित्रेणेत्य-
 प्यविचं येन देवा ज्योतिषेति कमण्डलुमृद्ग्रहणावाद्दीतः १०

स्वात्माधर्मवर्णसूक्तेनाधर्मवर्णं कुर्यात् । आचम्य षोडश प्राणा-
यामान्कृत्वा महसं शतं वा सावित्रीं जप्त्वा तथा भिक्षापाच-
मत्वा^१ दारवं मृग्यं वा गृह्णाति । प्रणवाद्यादिभिः^२
पृथक्पृथक्प्रत्यङ्गतिभिस्तर्पयामौति देवेभ्यो जले ऽह्निस्तर्पयि-
५ त्वाद्याभिस्तत्सुभिः स्वधेति पितृभ्यस्तर्पयेत् । उदयं तमस
इत्यादित्यमुपतिष्ठेत । जप्ताञ्जलिं विसृज्याभयं सर्वभूतेभ्यो
दद्याद्ध्यात्परतो यतिभिर्चाग्री नियमयमांश्च समाचर-
न्त्यतेन्द्रियो ध्यानयोगेन परमांत्मानमीचेत् ॥ ८ ॥

धर्म्यं संदाचारं । निवीती दक्षिणे कूर्णे यज्ञोपवीतं
१० कृत्वोत्कटिकमासीनो ऽहन्यदङ्गुखो रात्रौ दक्षिणामुखस्तृणै-
रन्तरिते मूत्रपुरीषे^३ विसृजेत्कृत्वा गोष्ठे पथि क्वायायां
भस्मन्यप्सु कुशे दर्भे वा नाचरेत् । गोविप्रोदकाग्निवाय्वर्क-
तारेन्दून् पश्यन्कुर्यात् । वामहस्तेन लिङ्गं संगृह्णोत्याधोदकस्य
पार्श्वे तथासीनो ब्रह्मचारी गृहस्थो ऽपि शिश्ने दिर्हस्त-
१५ योश्च दिर्दिर्गुदे षट्कृत्वो मृदं दत्त्वोद्धृतैरेव जलैः शौचं
कुर्यात् । करं वामं दश कृत्वः कराबुभौ च तथा मृदाह्निः
प्रक्षालयेत्^४ । वनस्थस्य भिक्षोश्चैतद्विगुणं भवति । रात्रौ
यथोक्तार्धं वा । रेतोविसर्गे मूत्रवच्छौचं कर्तव्यं । रेतसस्ति-

१ • बु Tri Bh.

२ Thus all (also Bh) exc. Ed : प्रणवादिभिः, which may, after all, be the correct reading.

३ Thus Vi My ; • पुरीषौ the other sources.

४ प्रक्षाल्य Vi My.

रित्येके । सोपवीती प्राक्मुख उदङ्मुखो वान्यवासित्वा
मृदान्ना पूर्वंवत्पादौ पाणी च प्रक्षाल्यास्य मन्त्रेणा-
चामति ॥ ६ ॥

ब्राह्मणो ब्रह्माभिः क्षत्रियः कण्ठगाभिर्वैश्यालुगाभि-
रङ्गिराचामेत् । आत्मानं प्रोक्ष्य प्रत्येकमपो विसृज्यार्कं पथे- ५
त्युदकस्याग्नेर्वामपार्श्वं प्राणानायस्य प्रत्येकमोकारादिसप्तव्या-
हृतिपूर्वो गायत्रीमन्त्रे सशिरस्कां त्रिजपेत् । स प्राणायामस्त्री-
नेकं वा प्राणायामं कृत्वा प्रतः । शतं दशाष्टौ वा सावित्रीं
जप्त्वा सायंप्रातः सन्ध्यासुपास्य नैशिकमाह्निकं चैनो ऽप-
मृज्यते । द्विजातिः सन्ध्योपासनहीनः शूद्रममो भवति । १०
ब्रह्मचारौ स्नानात् संकीर्त्याभिवादयेदहं भो इति । ओचे च
संस्पृश्य गुरोः पादं दक्षिणं दक्षिणेन पाणिना वामं वामेन
व्यत्यस्य । जालोरापादमुपसंगृह्णन्नातशीर्षो ऽभिवादयत्या-
युष्मान्भव सौम्येत्येनं शंसेदनाग्नीर्वादी । नाभिवन्द्यो । माता
पिता गुरुर्विद्वांसश्च प्रत्यहमभिवादनौघाः । ॥ १० ॥ १५

अन्ये . बान्धवा विप्रोऽथ प्रत्यागत्याभिवन्द्याः । ज्येष्ठो भ्राता
पितृव्यो मातुलः श्वशुरश्च पितृवत्पितृव्यसा मातृव्यसा ज्येष्ठ-
भार्या भगिनी ज्येष्ठा च मातृवत्पूजितव्याः । सर्वेषां माता
अथसौ गुरुश्च अथान् । परस्मिन् युवतिमस्पृशन्भूमावभि-

१ सन्ध्योपासनं कुर्यात् ins. Ed.

१ पूजयितव्याः Tri (correctly !) only.

वादधेद्विद्यानां^१ वन्दनादायुर्ज्ञान्वलारोग्यशुभानि^२ भवन्ति
 यज्ञोपवीतमेखलाजिनदण्डान्यरेण धृताक धारयेदुपाकृत्या-
 नाक्षयः शुचिः प्रणवाद्यं वेदमधीयानो ऽमांवास्यायां पौर्ण-
 मास्यां चतुर्दश्यां प्रतिपदोरष्टम्योश्च नाधीयीत^३ नित्यजपे
 ५ होमे चानध्यायो नास्ति^४ मार्जारनकुलमण्डूकश्वर्षपगर्दभ-
 वराहपश्यादिष्वन्तरागतेष्वहोरात्रं सूतकप्रेतकथोराग्नौचै तावत्-
 काशं तिष्ठो ऽष्टकासु गुरौ प्रेते च चिराचमनध्यायः^५
 स्यात्^६ ॥ ११ ॥

तद्गार्यापुत्रयोः स्त्रिगिर्यस्य चोपरमे मनुष्यस्यै आङ्गभो-
 १० जने चैकाग्रमनध्यायः^७ स्यात् आपदात्यौरप्रायत्ये^८ वृक्षनौ-
 यानशयनेष्वाकूढः प्रसारितपादो मूत्रपुरीषरेतोविसर्गे यामे
 ऽन्तःशवे सत्यभक्ष्यान्नभोजने कर्दने अशानदेशे सन्ध्यास्तनिते^९
 भूकण्ठे दिग्दाहे ऽग्रन्युत्कानिपाते रुधिरापलपांसुवर्षे सूर्येन्दु-
 राङ्कग्रहणे च तत्तत्काले नाधीयीत^{१०} परत्रिह त्रयस्करो
 १५ वेदस्तद्धेतव्यो^{११} ऽन्ते, विस्तृत्य प्रणवं ब्रवीति^{१२} लौकिकाग्नौ
 समिधौ ऊत्वा भिक्षां मेधाप्रदं शुद्धं मौनीं भुञ्जीत^{१३} पौषे

१ युवती० Ed Vi My.

२ Before ०ज्ञान० Vi My Tri ins. श्री ।

३ ०ध्यायः Vi Bh ; ०ध्यायं My Tri Ed.

४ Thus Vi ; ०ध्यायं My Ed Tri.

५ Thus Ed ; आपदानप्रायत्यः Tri ; आपदात्यौरप्रत्ययो Vi My ; Bh reads अप्रयतले ।

६ Thus Bh only ; all the other sources सन्ध्यास्तनिते (!).

माचे वा माचे यामाहर्जिज्ञानो पूर्ववद्वतविसर्गश्चोमं ज्ञत्वा
स्वाध्यायसुखं पचे शुक्लो वेदं कृष्णे वेदाङ्गं च यावदन्नं
समधौत्य^१ गुरोर्दक्षिणां दत्त्वा समावर्ती^२ स्यात् ॥ १२ ॥

मध्याह्ने शुद्धे^३ जले^४ मृदाङ्गिः पादौ हस्तौ च धाव-
धित्वाचम्याङ्गानि संशोधापः पुनन्विति जले निमज्जेदाशक्तो
वैष्णवैर्मन्त्रैर्विष्णुं हिरण्यशृङ्गमिति वरुणं च प्रणम्याधमर्षण-
सूक्तेनाधमर्षणं कृत्वेदमापः शिवा इति स्नायादाश्रमिण-
सत्वारः स्नानं नित्यमेवं पूर्वोक्तं विधिना काम्यं नैमित्तिकं च
कुर्वन्ति^५ धौतवस्तेषांश्चाद्य पूर्ववदाचम्य प्रोक्ष्याभौनस्तिष्ठन्वा
कृतप्राणायामः सावित्रीं जप्त्वादित्यसुपतिष्ठेत^१ दक्षिणपाणिना
तीर्थेन ब्राह्मेण भूपत्यादीन्दैवेन नारायणादीन्कूप्यादींश्चार्षेण
विश्वामित्रादीन्येवकेण पित्रादीन्क्षिस्तर्पयित्वा ब्रह्मयज्ञं करि-
ष्यन्नित्यभिषे त्वोर्जे त्वेति यथाकामं^२ यजुःसंहितामाद्यां-
स्त्रौण्युवाकान्स्वाध्यायं कुर्वीत^३ नैमित्तिकमृतं च सत्यं
चेत्यादिसूक्तानि चतुर्वेदादिमन्त्रान्वाप्यधीयौत^४ सर्वव्याजानां^५
मादिर्ब्रह्मयज्ञः^६ तस्मादुपनयनप्रभृत्येव दिजैः कर्तव्यो^७
नद्यां तीर्थे देवखाते सरसि तटाके वा सामान्ये स्नानं
कुर्यात् ॥ १३ ॥

१ सम् om. Ed Bh.

२ समावर्ती Tri; समावर्ती Vi; ० हति My.

३ जले शुद्धे Tri Ed.

४ धौतव्यं Vi My.

୭ Ed Tri ins. ସ ।

.तिष्ठसक्तुदधिस्राजं च राचावभक्ष्यमन्नं पर्युषितमाग्नयेन
 दध्ना वा युक्तं भोज्यं^१ किमिकेशकौटयुतं^२ गवाभ्रातं पञ्चि-
 जग्धं च भस्माद्भिः प्रोक्षितं शुद्धं^३ यकाकाद्युपहते बह्वक्षे
 तस्मिन्नुद्वाशनमात्रं तत्रैवोद्धृत्य व्यपोह्य पवमानः सुवर्जनं
 इति भस्माजलैः प्रोक्ष्य दध्मोक्त्या स्पर्शयित्वा गृहीयात्^४ ।
 प्रसूतेऽनर्दग्राहे गोक्षीरं सदैकशफोद्वस्तीर्णां पथश्च पलाण्डु-
 कवकलंशुनगृह्णनविड्जमनुक्तं^५ मत्स्यमांसं च वर्जनीयं^६ ।
 यज्ञशिष्टं मांसं भक्षणैर्यमुदक्यास्पृष्टं शूद्रानुलोमैः स्पृष्टं तेषा-
 मन्नं च वर्जयेत्^७ । स्वधर्मानुवर्तिनां शूद्रानुलोमानामा-
 नुचितस्य संयाह्यं^८ सर्वेषां प्रतिखोमान्तरालात्रात्यानामामं^९ ।
 पक्वं च क्षुधितोऽपि यन्नास्ते गृहीयात्^{१०} तेः^{११} स्पृष्टिसंमिश्रं^{१२}
 परपक्वं च संयजति^{१३} नित्यं श्रुतिस्मृत्युदितं कर्म कुर्वन्मनो-
 वाक्कायकर्मभिः शनेर्धर्मं समाचरति^{१४} ॥ १५ ॥

गृह्ये नवमो धर्मो द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः ॥

१ कृमि० Ed Tri.

२ Reading uncertain. Vi: पलाण्डुकवकलंशुनगृह्णनविड्जमन्वधं अनुक्तं;
 My: पलाण्डुकवकलंशुनगृह्णनविड्जमन्वधमनुक्तं; Ed: पलाण्डु कवकं लशुनं
 गृह्णनं विड्जमनुक्तं; Tri: पलाण्डु कलशं लशुनं गृह्णनं विट् (ज? सं) मन्वधमनुक्तं;
 Bh: पलाण्डु सुकंदुकम् । कवकं रक्तवर्णं लशुनं चेतवर्णमेते लशुनविशेषाः सर्वे
 वर्जनीयाः । विड्जं विड्वराहमनुक्तं शास्त्रानुक्तं । There is neither in Ed nor
 in Bh any trace of संवन्ध ।

३ तैः स्पृष्टं सं० Ed only.

४ Ed om. पर० before पक्वं ।

गृहस्थाग्रमौ द्वे यज्ञोपवीति वेणवं दण्डं कमण्डलुं च
 धारयेत् । स्नात्वा सभार्यो, गृह्णाग्रौ गार्ह्याणि कर्माणि
 श्रौताग्निषु श्रौतानि कुर्यात्सायं च होमान्ते ऽतिथीनभ्यागतान्-
 न्प्राशयित्वा मितं प्राश्य पत्न्या श्रथीतार्द्रपादः प्रत्यगुत्तर-
 १५ शिरासु न स्त्रपित्यतुराचिषु^१ स्वभार्यामुपगच्छेद्दादौ चिराच-
 मृतुमतीगमनसहासनशयनानि वर्जयेत्परदाराच्च संगच्छे-
 त्परदारगमनादायुः श्रीर्ब्रह्मवर्चसं विनश्यति । भार्यया सह
 नाश्रात्यश्रन्तौ^२ तां जृम्भमाणां नद्यां च नावलोकयेत् ।
 असत्यवादं वर्जयेत्सत्यात्परं पापं सत्यभ्यरो धर्मस्य नास्ति ।
 १० सर्वप्राणिहितो ऽद्रोहेणैव जीवेच्छुद्द्वार्थवान्कुसूलधान्यः कुम्भी-
 धान्यो ऽश्वस्तनिको वा स्यात् । द्विजातिः पतितान्यजाताश्च
 सृष्टेर्दुदये ऽस्तमये च सूर्यं नेचेत् । देवगुरुविप्रदत्तचौरदधि-
 मृत्योयसमिद्भाग्निवनस्यतौग्प्रदक्षिणं गच्छेत् ॥ १ ॥

स्नातकराजगुरुश्रेष्ठरोगिभारभृदन्तर्वल्लीनां पत्न्या देवो ।
 १५ वातार्करश्मिभिः, पत्न्याः शुध्यन्ति । परस्वासनशयनान्य-
 दत्तानि नोपयुञ्जीतादन्तेषूपयुक्तेषु^३ स्त्रपुष्पचतुर्थींशो जहाति ।
 अन्योपयुक्तानि वस्त्रमाख्योपानट्छाणि, नेव धारयेद्ग्नौ पादं
 न तापयेन्नैनं मुखेन धनेन पादेन सृष्टेर्दधः^४ पादतो न
 कुर्याद्ग्रावमि^५ जलं वा देवास्ये ऽग्नौ जले च मूत्रपुरीष-

१ स्त्रपति instead of स्त्रपिति Vi My.

२ Only Tri has correctly 'श्रन्तौ' ।

३ Thus Ed My ; 'ञ्जीत दनेषू' Vi Tri.

४ Thus Ed only ; 'दधःपा(दो? दे) न कुर्या' Tri ; 'अधःपादो न कु' Vi My.

पूयशोणितरेतःस्नेहोच्छिष्टाङ्गनिष्पेषाक्ष^१ प्रक्षिपेत् । नद्यां पर-
 स्त्रियं विष्मूचे च^२ न पश्येदुच्छिष्टो देवार्कचन्द्रग्रहचैतारा^३
 नेचेत् । देवगुरुमातकदीक्षितराजगोश्रेष्ठानां^४ क्वायां माक्रा-
 मति^५ इन्द्रधनुः परस्मै न दर्शयेन्न वदेत्क्षपन्तं नावबोध-
 येदेको^६ ऽध्वानं न गच्छेत् । परस्मै चरन्तीं गां धयन्तं वत्सं^७
 च न वारयेन्नैवाचक्षीत् । जीर्णमलवासा न स्यात् ॥ २ ॥

• अक्षैः क्रीडां प्रेतधूमं बाह्यातापं च वर्जयेत्क्षेत्रोमतुषा-
 ङ्गारकपालास्थिविष्मूचपूयशोणितरेतःस्नेहोच्छिष्टाङ्गाधिति-
 ष्टेत् । अनेध्यक्षिन्ने ऽङ्गे यावत्क्षेपगन्धमनःशङ्का^८ न स्यान्ताव-
 न्मृत्तोयैः^९ शोधयेत् । पतितान्धजमूर्खाधार्मिकवैरिभिः सार्धं^{१०}
 न वसेदुच्छिष्टो ऽशुचिर्वा देवगोविप्राग्नीक्ष स्पृशेत् । देवा-
 न्वेदासाङ्गगुरुमातापितृन्विद्वद्वाङ्मनासावमन्येत^{११} न निन्दे-
 वमन्ना निन्दकस्य विनश्यति । सर्वभूतकुत्सां ताडनं च न
 कुर्वीत । गुरुणा मातापितृभ्यां तत्पिचाक्षैर्भ्रातृपितृभ्रातृमातृला-
 चार्थलिङ्गाद्यैर्विवादं नाचरेत्सर्वशुद्धिषु^{१२} . पुरुषस्थार्थशुद्धिः^{१३}
 स्त्रीशुद्धिरसशुद्धिश्च श्रेष्ठतमा स्यात् । द्रव्येषु रत्नसौवर्ण-

१ • छिष्टनिष्पेषाङ्ग Vi ; My is defective.

२ • तारान् Vi My.

३ • बोधयति instead of • धवेत् Ed Tri.

४ यावत्क्षेपे (यावत्क्षेपगन्धमनःशङ्का न स्पृश्याव • Vi My ; यावत्क्षेपगन्धेन शङ्का
 न स्नायाव • Tri.

५ Thus Tri and Ed (only वेदं instead of वेदान् and विद्वांसं प्राक्ष्यं
 च instead of विद्वद्वाङ्मनाम्) ; देवराजगुरु • Vi My.

रजतमयान्यङ्गिः^१ शोधयत्यग्नौ वा स्पर्शयति^२ तान्नचमुष्मैसा-
यसाद्यान्यस्तकरिभिर्दाहदन्तजातानि तथेणाद्वावनादा यज्ञ-
पाचाणि दक्षिणप्राणिना मार्जनात्क्षालनादा संशोध्यानि ॥ ३.॥

चर्ममयसंहतानि^३ वस्त्राणि आकमूलफलानि च प्रोक्षयेद-
५ ण्यानि चालयेत्^४ घृतादीनि द्रव्याण्युत्पूष्योक्तया दर्शये-
त्कौशेयाविकान्यूपैरंशुतट्टानि^५ श्रीफलैः शङ्खशुक्तिगोशृङ्गाणि
सर्वपैः सवारिभिर्वृन्मयानि पुनर्दाहेन गृहं मार्जनोपलेपना-
पेकैर्भूमिं खननादन्यमृत्पूरणगोवासंकाद्यैर्मार्जनाद्यैश्च शोध-
येद्गोद्वेष्टिकरं भृगतं तोयं दोषविहीनं संपूतं^६ वाक्शस्तं
१० वारिनिर्णिक्तमदृष्टं^७ योषिदास्यं कारुहस्तः प्रसारितपद्मं च
सर्वदा शुद्धं शकुन्यष्टिष्टं फलमनिष्टं^८ मशकमलिकानिलौनं
तद्विप्रवस्य न दूष्याणि^९ वाय्वग्निसूर्यरश्मिभिः स्पृष्टं च मेथ-
मातुरे बाले पचनालये च शौचं न विचारणीयं यथाशक्ति
स्याद्विष्णुचाभ्यां बह्मपो न दूष्याः^{१०} परस्मात्तस्मैविन्दुभि-
१५ र्भूमौ निपत्योद्गतेः पादस्पृष्टैराचामयन्नाशुचिः^{११} स्यात् ॥ ४ ॥

१ रत्नानि सोव० Tri Vi My; these three ins. ताच after रजत ।

२ स्पर्शयेत् Tri Ed.

३ चर्ममयं संहि० Vi My.

४ जवेर् is my conjecture (cp. Manu V. 120); चवज्जरे० Ed;
चकुज्जरे० Vi; चकुज्जरे० My; जवरे० Tri.

५ चदुष्टं instead of चदृष्टं Tri, but cp. Manu V. 127.

६ ०राचमय० Ed Vi; ०राचामय० My; Tri corrupt.

वानप्रस्थो नित्यस्नाध्यायी कुशेभादीनम्यर्थं, आकमूल-
 फलान्यग्रनार्थं^१ च० शुचौ^२ जातान्याहरेद^३न्याधीनमन्वोत्सृष्ट-
 मशुचौ^४ जातं गोरसं च वर्जयेत्^५ धान्यधनसंचयं न कुर्वीत^६
 वस्त्रं नाच्छादयेत्^७ मधूक्ते तोयं मांसोक्ते पैष्टिकं गृह्णाति^८
 सर्वभूतेषु दयालुः समः^९ ज्ञानः^{१०} शुचिर्निरसूयकः सुखे
 निःस्पृहो मङ्गलवाणीव्याकार्पण्यवर्जी^{११} मत्स्यादीन्दंशकात्सीर-
 कृष्टजातानि कन्दमूलफलशकादीनि च त्यजच्छटाश्वश्रुम-
 नखानि धारयस्त्रिकाशंज्ञायौ धराशयौ^{१२} वन्यैरेव चरुपुरो-
 षाशाश्विर्वपेत्यक्षाण्डादीन्धियांसं^{१३} श्वेतवृन्ताकं मुनिषण्कं श्लेष्मा-
 तकं व्रजकलिं^{१४} चिचकं^{१५} शिशुं भृश्लुणं कोविदारं मूलकं^{१६} च १०
 वर्जयति^{१७} सुनेः सर्वं मांसं गोमांसतुल्यं धान्याखं^{१८} सुरासमं
 भवति^{१९} पूर्वसंक्षिताग्रं पूर्वाणि वसनान्याश्वयुजे मासि त्यजति^{२०}
 वेदवेदान्तेन ध्यानयोगी तपः समाचरति^{२१} अपल्लौको ऽनग्निर-
 दारो ऽनिकेतनो वृक्षमूले वसन्वनस्थाश्वेषु गृहस्थानां गृहेषु

१ •फलान्दीनग्रनार्थं च ग्र० जातानाहरेत्, etc. Ed and partly Tri.
 —उत्सृष्टम् instead of उत्सृष्टम् Vi My.

२ चमः ज्ञानः Vi My. •

३ मङ्गलवाणीव्या (?) Ed Tri.

४ धराशयौ Vi My.

५ •पुरोषाश्वं Ed Tri; •पुरोषाश्वं My; •पुरोषाश्वदीन् Vi.

६ Thus Ed Vi; वृजकलिं My; वृजकं (?) Tri.

७ Thus Ed Tri; चिचकं Ed; चिचकं Vi My.

८ मूलकम् Ed.

९ धान्यं Vi My.

वा भिक्षां भिक्षिलामुपास्यं शुद्धे पर्णे प्राणवायुमात्रमक्षं
 भिक्षुवदभ्राति^१ शरीरं शोषयन्नुत्तरमुत्तरं तीव्रं तपः कुर्यात् ।
 ॥ ५ ॥

भिक्षुः स्नात्वा नित्यं प्रणवेनात्मानं तर्पयेत्तेनैव नम-
 ५ कुर्यात् । षड्वराग्रप्राणायामान्कृत्वा शतावरां सावित्रीं जप्त्वा
 सन्ध्यामुपास्येत^२ अप्यविचेष्टोत्पृताभिरङ्गिराचामैत्काषायधारणं
 सर्वत्यागं मेथुनवर्जनमस्तैन्यादीनप्याचरेत्^३ । असहायो ऽनग्नि-
 रनिकेतनो निःसंचयी^४ संमानावमानसमो विवादक्रोधलोभ-
 मोहानृतवर्जो यामादृष्टिर्विविक्ते मठे देवास्तथे वृक्षमूले वा
 १० निवसेत् । चातुर्मासादन्यत्रैकाहादूर्ध्वमेकस्मिन्देसे न वसेदर्षाः
 शरत्चातुर्मासमेकत्रैव वसेत् । चिदण्डे काषाद्याप्यविचादीन्यो-
 जयित्वा कण्ठे वामहस्तेन धारयन्दक्षिणेन भिक्षापात्रं गृहीत्वैक-
 काले विप्राणां शुद्धानां गृहेषु वैश्वदेवान्ते भिक्षां चरेत् ।
 भूमौ वीक्ष्य^५ जन्तून्परिहरन्त्यादं न्यसेदधोमुखं स्तिष्ठन्भिक्षामा-
 १५ क्षिपेत् ॥ ६ ॥

गोदोहनकालमात्रं तदर्थं^६ वा^७ स्थित्वा ब्रजेदलाभे ऽप्यव-
 माने ऽप्यविषादी क्षये संमाने ऽप्यसंतोषी स्यात् । द्रुतं विचि-
 न्चितं वा न गच्छेत् । भिक्षाकालादन्यत्र परवेशनं न गन्तव्यं^८
 भिक्षितुं क्रोशार्दूधं न गच्छेत् । भिक्षां चरित्वा तोषपार्श्वं

१ भिक्षुरभ्राति Vi My.

२ ऽसंचयी Vi My.

३ भिवीक्ष्य Tri only.

४ Thus Vi My ; तदर्थं वा Ed ; तदर्थं Tri

प्रसाक्षितपाणिपाद आचम्योदुं त्वमित्यादित्याग्रातो^१ देवा
इति विष्णवे ब्रह्मं ज्ञानमिति ब्रह्मणे च भिच्चापं दत्त्वा
सर्वभूतेभ्य इति बलिं प्रक्षिपेत्प्राणाग्निहोत्रविधानेनात्मयज्ञं^२
संकल्प्य प्राणयाचामाचमष्टौ याषांवाश्रीयात्कामं नाग्राति^३
वस्त्रपूतं जलं पौलाचन्याचामति^४ निन्दाकोशौ न कुर्वीत^५ ॥
बन्धूज्जातौ^६ ह्यजेदं श्रचारिचं तपः श्रुतं न वदेत्^७ त्याक्त्वा नियम-
यज्ञौ^८ प्रियं सत्यं वदन्सर्वभूतस्याविरोधो ममः सदाध्यात्मरतो
ध्यानयोगी नारायणं परं ब्रह्म पश्यन्भारणां धारयेदक्षरं
ब्रह्माप्नोति^९ नारायणः^{१०} परं^{११} ब्रह्मेति श्रुतिः^{१२} ॥ ७ ॥

संन्यासिनो ऽनाहिताग्नेर्देहं मृतं पुनो ऽन्यो वा ह्येष- १०
रन्तरौकृत्य शुद्धेर्ब्राह्मणैर्यन्त्रेण वा संनिधाय^१ समुद्रगाम्यां^२
नद्यां^३ तौरे^४ वा सेकते देशे सृगालादिभिरसृष्टं^५ यथा
तथावटं खनति^६ गायत्र्या स्थापयित्वा तथा तत्रासयित्वा
शाययित्वा वा दक्षिणे हस्ते वैष्णवैर्मन्त्रैस्त्रिदण्डं संन्यस्य सद्ये
यदस्य पारे रजस इति शिक्चमप्पविचमुदरे सावित्र्या^७
भिच्चापुचं गुह्यप्रदेशे भूमिर्भूमिमिति काषायं मृद्गरूपौ^८

१ आदित्यस् instead of आदित्याय Vi My.

२ प्र before क्षिपेत् om. Vi My.

३ नियमप्रियं Vi My.

४ नारायणपरं all, but cp. TĀ. X. 11. 1 (page 824 of the Calcutta ed.).

५ Thus Vi My ; संगीय Ed ; संनिधौ Tri.

६ समुद्रगाम्या नद्यास्तौरे वा Ed Tri.

७ असृष्टा instead of असृष्टं Vi My.

- कमण्डलुं च संन्यस्य पिदध्यात्^१ तस्मिन्मृगाक्षादिभिः स्फुष्टे
 तत्कर्ता पापीयान्भवति^२ आहिताग्नेरग्नौणात्मन्यारोप्य संन्या-
 सिनो मृतं देहं गायत्र्या स्थापयित्वा पूर्ववदावयित्वा शुद्धे
 देशे निधाय लौकिकाग्नौ^३ तदग्निमुपावरोहेत्यवरोप्य^४ पवित्रं
 ५ त इति घृतक्षीरमास्ये प्रक्षिप्य पूर्ववत्त्रिदण्डादीन्विन्यस्य^५
 ब्रह्ममेधेन पित्रमेधेन वाहिताग्निमन्त्रैस्तदग्निभिर्दहनमाचरति^६
 तथोराग्नौचोदकबलिपिण्डदानैकोद्दिष्टादीन्^७ कुर्वात्^८
 नारायणबलिं करोति^९ तद्दहनं खनित्वा पिधानं दहनं
 नारायणबलिं वा यः कुर्वात्यो ऽश्वमेधफलं समाप्नुयात्^{१०} ॥ ८ ॥
- १० नारायणबलिं नारायणादेव सर्वार्थसिद्धिरिति ब्राह्मणा-
 धेनैरर्हन्त्यात्मघातिनो रज्जुग्रस्तोदकाग्निदंष्ट्रिपशुसर्पादिभिः
 सर्वपापमृतस्यादाह्मणामन्येषां भिक्षोश्चैकादशदिनादूर्ध्वं महा-
 पातकिनां पञ्चानां द्वादशसंवत्सरादूर्ध्वं सपिण्डौकरणस्थाने
 मृतकार्यमपरपचे द्वादशां अवणे वा करोति^{११} पूर्वं ऽहनि
 १५ द्वादश ब्राह्मणास्त्रिमन्त्रयेदपरे ऽहनि विष्णोरास्यपार्श्वे
 नदीतीरे गृहे वाग्न्यायतनं कृत्वाचारं जुहुयादग्निं परि-
 स्तीर्याग्नेर्वायव्यां विष्टरे दर्भेषु तद्रूपं सुवर्णं वा संस्थाप्य पुरुषं

१ Thus Ed Tri; लौकिकाग्निमुपाव. Vi My.

२ •निदण्डादिविन्यस्य Tri; निदण्डं instead of निदण्डादीन् Vi My.—
 विन्यस्य Tri, संन्यस्य Vi My; निदण्य Ed.

३ यतयो. instead of तयो. Ed; पिण्ड in Ed only; •दौनिनैव Vi My.

४ कुप्ये Vi My.

५ सम् om. Vi My.

६ पञ्चदशसं. Vi My.

ध्यायको भूः पुरुषमित्याद्यैः प्राङ्मुखं देवं नारायणमावाह्या-
सनपाद्याचमनानि दद्यात् । पुरुषसूक्तेन स्थापयित्वा नाराय-
णाय विद्महे इत्यष्टाचरमन्त्रेण वा वक्तोत्तरीयाभरणपाद्याच-
मनपुष्पगन्धधूपदीपाक्षताचमनैरर्चयति । ॥ ६ ॥

केशवाद्यैर्दादशनामभिरङ्गिस्तर्पयेत् । अग्निं परिषिञ्च्य ५
सहस्रग्रीवाद्यैर्विष्णोरुंकाद्यैर्दादशनामभिश्चाङ्गं चर्त्तुं जुहुयात् ।
गुह्यङ्गफल्युक्तं पाथसं हविर्विष्णुगायत्र्या देवेशाय निवेद्य
पाद्याचमनमुखवासं दद्यात् । अग्नेर्देहिणे दर्भेषूत्तरायेषु
दक्षिणाद्यर्चयित्वा ७ नारायणाय सहस्रग्रीवाय सहस्राक्षाय
सहस्रपादाय परमपुरुषाय परमात्मने परंज्योतिषे परब्रह्मणे १०
ऽव्यक्ताय सर्वकारणाय यज्ञेश्वराय यज्ञात्मने विश्वेभ्यो देवेभ्यः
सर्वेभ्यो देवताभ्यः ५ साध्येभ्य इत्येतैर्नम इत्यन्तैः पाथसं ९ वसिं
दत्त्वाव्यमेभिर्जुहोति । ब्राह्मणान्यादौ प्रक्षाल्य नवानि वक्तो-
त्तरीयाभरणानि दत्त्वा पुष्पाद्यैः पूजयित्वा द्वादशमूर्तिं
ध्यायन्नुपदंशद्वतगुह्यङ्गफल्युक्तं श्वेतमङ्गं क्षोजयित्वा यथाशक्ति १५
सुवर्णं ७ दक्षिणां ८ ददाति । सहस्रग्रीवाद्यैः स्तुत्वा द्वादश-

१ Vi My om.

२ ० फलसंयुक्तं Vi My.

३ पानीय instead of पाद्य Vi My.

४ ? दक्षिणाद्यासयित्वा Vi My.

५ सर्वेभ्यो देवेभ्यः Vi My.

६ Vi My om.

७ सुवर्णं Vi My.

नामभिः प्रणमेदन्तश्चोमं जुहोत्यभौष्टां परां गतिं च^१ गृत्वा
विष्णुलोके^२ महीयते^३ ॥ १० ॥

- चातुर्वर्ण्यसंकरेणोत्पन्नानामनुलोमप्रतिलोमान्तरालब्राह्म्या-
नामुत्पत्तिं^४ नाम वृत्तिं चोर्ध्वजातादधोजातायां जातो
५ अनुलोमो^५ ऽधरोत्पन्नादूर्ध्वजातायां जातः प्रतिलोमस्ततो
ऽनुलोमादनुलोम्यां जातो ऽन्तरालः^६ प्रतिलोमात्प्रतिलोम्यां
जातो ब्राह्म्यो भवति^७ ब्रह्मणो मुखादुद्भूता ब्राह्मणा ब्राह्मण्यश्च
ब्रह्मर्षयः पत्न्यो बभूवुस्तेषां गोचोत्पन्नाद्ब्राह्मण्यमसगोचायां^८
विधिना समन्त्रकं गृहीतायां जातो ब्राह्मणः^९ शुद्धो भवेत्^{१०}
विधिहीनमन्यपूर्वायां मृतभर्तृकायां गोल्लको जीवभर्तृकायां
कुण्डश्च विप्रौ द्वौ निन्दितौ स्यातां^{११} तस्मादधो बाह्यभ्या-
मुत्पन्नात् चत्रियात् चत्रियायां विधिवज्जातः चत्रियः शुद्ध-
स्तथोरविधिकं^{१२} गूढोत्पन्नो^{१३} ऽशुद्धो भोजाख्यो नैवाभिषेच्यः
पट्टबन्धो राज्ञः सेनापत्यं करोति^{१४} शुद्धाभावे ऽपट्टबन्धो^{१५}
१६ नून्यायाच्चदृत्तं^{१६} राजवत्स्यात्^{१७} अधस्तादूर्ध्वामुत्पन्नादेश्वा-

१ Ed om.

२ विष्णुलोके Tri.

३ चातुर्वर्ण्यानां संकरोत्पन्नानामनुप्रतिलो० Vi My.

४ Ed ins. ब्राह्मणाद् before ब्राह्मण्याम् ।

५ Thus Ed ; अधिकं instead of चवि० ; अथधिकं Vi My.

६ गूढोत्पन्नो Vi My.

७ बद्धो Ed.

८ नृपाया० Vi My ; Tri useless.

दैश्यायां तथा वैश्वः शूद्रो^१ विधिवर्जं मणिकारोऽशूद्रो
मणिसुक्तादिवेधः^२ गङ्गान्वयकारौ^३ स्यात्^४ ॥ ११ ॥

अथ पद्मानुत्पन्नाच्छूद्राच्छूद्रायां न्यायेन शूद्रः शूद्रः^५
जाराम्नालवको निन्दितः शूद्रोऽश्वपाखो^६ श्वतण्डहारी
चेत्येते चातुर्वर्णिकास्तेषामेव संकरेणोत्पन्नाः सर्वेऽनुलो-
माद्याः^७ ब्राह्मणात् चचियकन्यायां जातः सवर्णोऽनुलोमेषु
मुख्यो^८। स्य वृत्तिराथर्वणं कर्माश्वहस्तिरथसंवाहनमारोहणं^९
राज्ञः सेनापत्यं चायुर्वेदज्ञ्यं^{१०} गूढोत्पन्नोऽभिषिक्ताख्यो^{११}
अभिषिक्तश्चतुर्वर्णो भूयादष्टाङ्गमायुर्वेदं भूततन्त्रं^{१२} वा मण्डले-
दक्ताचारो^{१३} दद्यायुक्तः सत्यवादी तदिधानेन सर्वप्राणिहितं^{१४}
कुर्यात्^{१५} ज्योतिर्गणनादिकाधिकवृत्तिर्वा^{१६} विप्रादैश्यायाम-
म्वष्टः कक्ष्याजीवाग्नेयनवर्तको^{१७} ध्वजविश्रावो^{१८} शल्यचिकित्सौ^{१९}
जरात्कुम्भकारः कुलाखवृत्तिर्नापितो नाभेरुर्ध्वम्रा च^{२०}
चचियादैश्यायां महः श्रेष्ठित्वं प्राप्तो महानर्माख्यश्च वैश्ववृत्तिः
चाचं^{२१} कर्म^{२२} नाचरति^{२३} गूढादाश्विकोऽश्वकयविकयो स्यात्^{२४}
॥ १२ ॥

१ ०वेधशूद्र० Ed ; Vt My wholly corrupt.

२ ०संवचन० Ed only.

३ Tri Ed ins. वा ।

४ भूततन्त्रं Vi My.

५ लुपठे० Vi My.

६ ०धिका वृत्ति० Tri Vi My.

७ कक्ष्याजीवाग्नेयेन नवर्तकोऽध्वजविश्राव Vi My.

८ चाचकर्म Tri.

९ Vi My ofn.

विप्राच्छूद्रायां पारशवो भद्रकालीपूजनचिचकर्माङ्गविष्ठा-
द्वर्षषोषणमर्दनवृत्तिर्जरोत्पन्नो^१ निषादो व्याडादिभृगुचिंसा-
कारी^२ राजन्यतः शूद्रायासुपः सुदण्डदण्डनेकृत्यो^३ आरा-
च्छूलिकः शूलारोषणादिघातनाकृत्यो^४ वैश्यतः शूद्रायां
५ चूचुकः^५ क्रमुकतामूलशर्करादिकयविक्रयौ^६ गूढात्कटकारः
कटकारी चेति^७ ततो ऽनुलोमादनुलोमायां जातस्यानुलोमः
पितुर्मातुर्वा जातिं वृत्तिं भजेत^८ चित्रियादिप्रकन्यायां मन्त्र-
वज्जातः^९ सूतः प्रतिजोमेषु मुख्यो ऽयं मन्त्रहीनोपनीतो
द्विजधर्महीनो^{१०} ऽस्य वृत्तिर्धर्मानुबोधनं राज्ञो ऽन्नमंस्कारश्च^{११}
१० आरेण मन्त्रहीनजो रथकारो द्विजलविहीनः शूद्रकृत्यो
ऽश्वानां पोषणदमनादिपरिचर्याजीवी^{१२} वैश्याद्राह्मणां मागधः
शूद्रैरप्यभोज्यान्नो ऽस्पृश्यः सर्ववन्दी प्रशंसाकीर्तनगानप्रेषण-
वृत्तिर्गूढाच्चक्री खवणतैलविक्रेता^{१३} स्यात् ॥ १३ ॥

वैश्यान्मृपायामायोगवस्तन्तुवाचः पटकतां वस्त्रकांस्त्रोप-
१४ जीवी^{१४} गूढाशारात्पुलिन्दो ऽरण्यवृत्तिर्दुष्टमृगसत्त्वघातो^{१५}
शूद्रात् चित्रियायां पुस्कयः कृतकां वार्चां वा सुरां हत्वा
पाचको विक्रीणीत^{१६} चोरवृत्तादेखवो जम्भननर्तनगानकृत्यः^{१७}

१ पूजा instead of पूजन Vi My.

२ Thus Ed Tri; चूचुकः Vi My.

३ Thus Vi My; •तामूलशर्करादिप्रकयः Ed Tri.

४ मन्त्रवर्जिताः Vi My.

५ दमन only in Ed.

६ Thus Tri; खवणकीर्तविक्रेता Ed; खवणविचर्यक्रेता (!) Vi My

७ जम्भननर्तन Vi My.

शूद्राद्वैशायां वैदेहकः शूद्रास्पृश्यसौरयभोज्याक्षो वन्यवृत्ति-
रजमहिर्बगोपालस्तद्रसान्विक्रयी । चौर्याश्चक्रिको जवणनैव-
पिण्याकजौवौ । शूद्राद्वाद्याण्यां चण्डालः सौमकाज्जायसाभरणो
वर्ध्वाबन्धकण्ठः कचे झल्लरीयुक्तो यतस्ततश्चरत्सर्वकर्मवहि-
ष्कृतः पूर्वाह्ने ग्रामादौ वीथ्यामन्यचापि मलान्यपलथ्य बहिर-
पोहयति । ग्रामाद्वहिर्दूरे खजातीयेर्निवसेत् । मध्याह्नात्परं
ग्रामे न विश्रत्यथ । विश्वेन्द्राज्ञा वध्यो । अन्यथा भ्रूणहत्या-
मवाप्नोत्यन्तरालत्रात्याश्च । चूचुकादिप्रायां^१ तचको ऽस्पृश्यो
झल्लरीहस्तो^२ दारुकारः सुवर्णकारो ऽयस्कारः कांश्यकारो
वा । चत्रियायां मत्स्यबन्धुर्मत्स्यबन्धौ^३ वैशायां सामुद्रः^४ १०
ममुद्रपंण्यजौवौ मत्स्यघातौ च स्यात् ॥ १४ ॥

अम्बुष्ठादिप्रायां नाविकः समुद्रपंण्यमत्स्यजौवौ समुद्र-
लङ्घनाश्चाविं ज्ञावयति । चत्रियायामधोनापितो नाभेरधो
रोमवप्ता । मङ्गोर्विप्रायां वेणुको वेणुवैष्णवादी । चत्रियायां
कर्मकरः कर्मकारौ^५ वैदेहकादिप्रायां चर्मकारश्चर्मजौवौ । १५
नृपायां सूचिकः सूचीवेधनस्त्यवान्^६ । आयोगवादिप्रायां
ताम्रस्ताम्रजौवौ । नृपायां खनकः खननजौवौ । खनना-
नृपायासुदन्धकः शूद्रास्पृश्यो वस्त्रनिर्णयकः । पुस्तकादिप्रायां
रजको वस्त्राणां रजोनिर्णयकश्चण्डालादिप्रायां श्वपचः

१ Thus Ed; त्रात्याचूचुका० Tri; ०दृतिश्च चूचुका० Vi My.

२ सामुद्रौ Ed.

३ कर्मकारौ Ed.

४ वेध instead of वेधन Tri.

चण्डालवस्त्रियुक्तो नित्यनिन्द्यः सर्वकर्मबहिष्कार्यो न गृह्यादौ
 मल्लापोहकः श्मशाने वसन्धेयपाचयाही प्रेतमबन्धुर्क^१ विस्मृजेत् ।
 वध्यान्तला तदस्त्रादिग्राही^२ पराधीनाहारो भिन्नपाचभोजौ
 श्वर्मासभक्षौ चर्मवारवाणवाणिज्यकारौ^३ स्यात् । तस्मान्निकृष्टे
 ५ सुते समुत्पन्ने पतितो नष्टो घोराक्षरकाम्बुर्जति^४ सत्युक्तो
 नरकेभ्यस्त्रायकः पितृन्यावयित्वा शुभांशोकाक्षयति^५ तस्मा-
 द्वाह्याद्याः^६ सवर्णायां विधिवत्पुत्रसुत्यादयेयुरिति
 विखनाः^७ ॥ १५ ॥

गृह्ये दशमो धर्मे तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ।

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL

१ Thus Vi My; प्रेतबन्धुर्क Ed Tri.

२ तदस्त्रादीन् गृहीयात् Ed Tri.

३ गृह्यद्वारवाणिज्यकः Ed.

४ ततो instead of तस्मात् Tri Vi My.

५ विखनाः only given My Tri Ed.

15949 .
ROYAL ASIATIC SOCIETY OF BENGAL LIBRARY

Author Smriti.

Title Vaikhāṇasaśāstraśūtraṃ.
 (vol. 1.)

Call No. 2941-V.414. S.N.C.

Date of Issue	Issued to	Date of Return

Library of the
ASIATIC SOCIETY
 1 Park Street, Calcutta-16
 Call No. ....
 Accession No. ....